

11907

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
(ESKİ TÜRK EDEBİYATI) ANABİLİM DALI

BURSALI RAHMI VE GÜL-İ SAD-BERG'İ

(Yüksek Lisans Tezi)

Gülgün Erişen

(Danışman : Prof.Dr. İsmail Ünver)

Ankara 1990

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I-II
ÖNSÖZ.....	III-IV
KISALTMA VE İŞARETLER.....	V
A. BURSALI RAHMİ	1-32
1. Bursali Rahmi'nin Hayati.....	1-15
2. Eserleri.....	16-27
a. Şiirleri.....	16-20
b. GÜL-i Sad-berg.....	20
c. Şah u Gedā.....	20-25
ç. Yenişehir Şehrengizi.....	25-27
3. Edebi Sahsiyeti.....	28-32
B. GÜL-İ SAD-BERG, KAYNAKLARI, BENZERLERİ.....	33-125
I. Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'i ve Benzerleri.....	33-35
1. Nizāmī, Mahzenü'l-esrār.....	33-35
2. Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına Yazılan Nazireler....	35-97
a. Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına Hem Vezin Hem Tertip Bakımından Uyan Nazireler.....	48-73
b. Emir Hüsrev, Matla'u'l-envār.....	48-49
Hacū-yı Kirmānī, Ravzatü'l-envār.....	49-50
Cāmī, Tuhfetü'l-ahrār.....	50-53
‘Ali Sir Nevāī, Hayretü'l-ebrār.....	54-57
Ahmed-i Rıdvānī, Mahzenü'l-esrār.....	57-60
Āzerī, Nakşı'l Hayāl.....	60-64
Cinānī, Riyazü'l-cinān.....	64-69
Nevīzāde ‘Atāyī, Nefhatü'l-ezhar.....	69-73
b. Mahzenü'l-esrār'a Vezin Bakımından Uyup Tertip Bakımından Uymayan Nazireler.....	74-83
Mir Haydar, Mahzenü'l-esrār.....	74-75
Manevī, Mahzenü'l-ebrār.....	75-76
Vahśī, Huld-i Berīn.....	76
Taşlıcalı Yahyā, Gülşen-i Envār.....	76-83

c.Mahzenü'l-esrār'a Tertip Bakımından Uyup Vezin Bakı-	
mından Uymayan Nazireler.....	83-90
'Ālī, Tuhfetü'l-uşşāk.....	83-90
ç.Mahzenü'l-esrār'a Vezin ve Tertip Bakımından Uygunluk	
Göstermeyen Nazireler.....	90-97
Hayālī, Ravzatü'l-envār.....	90-97
Emīrī, Mahzenü'r-rāz ve Sohbet-nāme.....	97
II.Gül-i Sad-berg.....	97-125
1.Gül-i Sad-berg'in Yazılış Tarihi.....	99-
2.Gül-i Sad-berg Kimin Adına Yazılmıştır?.....	99-100
3.Gül-i Sad-berg'in Beyit Sayısı.....	100
4.Gül-i Sad-berg'in Teknik Özellikleri.....	100-109
a.Vezīn.....	100-102
b.Kafiye.....,	102-104
c.Imlā Özellikleri.....	104-105
ç.Dili ve Anlatımı.....	105-109
5.Gül-i Sad-berg'in Özeti.....	109-116
6.Gül-i Sad-berg'in Kaynağı.....	116-125
SONUÇ.....	126-127
BİBLİYOGRAFYA.....	128-130
METİN.....	131-264
GENEL DİZİN.....	265-275

ÖNSÖZ

Divan edebiyatı geleneği içerisinde çok önemli bir yer tutan mesnevi türünün aydınlatılması gereken pek çok karanlık noktası bulunmaktadır. Bugüne kadar bu alanda yapılan çalışmalar, genellikle metin yayını mahiyetinde olmuş, mukayeseli incelemelere fazla girilmemiştir. Kanaatimizce bu türün eserleri, hem kendi içinde birbirleriyle, hem de İran edebiyatındaki benzerleriyle mukayese edilerek Türk mesneviciliğinin gelişimi bütün yönleriyle ortaya konulmalıdır. Bu noktadan hareketle, çalışmamızda Rahmi'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyetinin ortaya konması yanında Güл-i Sad-berg mesnevisinin Mahzenü'l-esrar tarzındaki diğer eserlerle ilgisinin ve benzerleri arasındaki yerinin tesbit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamız, "Bursali Rahmi", "Gül-i Sad-berg, Kaynakları, Benzerleri", "Sonuç", "Bibliyografya", "Metin" ve "Dizin" kısımlarından oluşmaktadır.

"Bursali Rahmi" başlığını taşıyan bölümde, şairin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti üzerinde durduk. Tezkirelerden ve diğer kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerle şairin hayatını elden geldiğince aydınlatmaya çalıştık. İki mesnevisi, bir şehrengizi ve tezkirelerde dağınık şiirleri bulunan şairin eserlerinin her birini ayrı başlıklar altında inceleyip tanittık ve mesnevilerin özetini verdik. Dağınık halde bulunan şiirlerinden Ali Nihat Tarlan'ın yayımladıkları dışında tezkirelerde ve diğer kaynaklarda tesbit edebildiğimiz şiirlerini de çalışmamıza ekledik. Çalışmamız Rahmi'nin bütün eserlerini içine almadığı ve edebî şahsiyetin değerlendirilmesinde şairin bütün eserlerinin göz önünde bulundurulması gerektigine inandığımız için edebî şahsiyetiyle ilgili bölümde sadece tezkire sahiplerinin bu konuda vermiş oldukları bilgileri aktarmakla yetindik.

"Gül-i Sad-berg,Kaynakları,Benzerleri" başlığı altında birinci aşamada,bu tarzdaki mesnevilerin ilk örneğini teşkil eden Nizami'nin Mahzenü l-esrar adlı mesnevisini,bu mesneviye İran ve Türk edebiyatında yazılmış nazireleri tanıttık,her nazireyi konu başlıklarını açısından Mahzenü l-esrar'la mukayese ederek bu eserle birleştiği ve ayrıldığı noktalar üzerinde durduk.İkinci aşamada ise Gül-i Sad-berg'i çeşitli yönlerden tanıtip geniş bir özetini verdik ve eserin kaynaklarını,kimden ne derecede etkilendığını göstermeye çalıştık.

"Sonuç"ta bütün bu bölümlerde vardığımız hükümleri özetleyip "Bibliyografya"da yararlandığımız kaynakları verdik.

"Metin" bölümünde Gül-i Sad-berg'in metnini ilmî metodlarla ve en doğru şekilde vermeye çalıştık.Ancak tek nüsha olması nedeniyle eserin okunmasında bazı problemlerle karşılaştık.Mesnevinin tamamını fotoğraf ve mikrofilminden faydalananarak okuduk,Fotoğrafta silik çıkan,okunamayan kısımları eserin aslini görecek açıklığa kavuşturduk.Yine de okunamayan kelimeler olmustur,bu durumda eğer kelime hiç okunmuyorsa (...) ile gösterdik,harfler seçilebiliyorsa eski harflerle yazarak verdik.İkinci bir nüshanın ortaya çıkmasıyla bu tür eksikliklerin giderileceğini umuyoruz.

Çalışmamız,metin ve inceleme kısmında geçen özel adları toplayan bir genel dizinle son bulmaktadır.

Hataların her eserde bulunabileceğini biliyoruz.Okuyucular dan bu hatalarımızı bağışlamalarını ve tashih etmelerini bekliyoruz.

Ankara,1990

Gülgün ERİŞEN

KISALTMA VE İŞARETLER

Çalışmamızın inceleme kısmındaki manzum örneklerde ve metin kısmında alışılagelmiş çevriyazı sisteminden ayrılmadık. Bu yüzden çevriyazı işaretlerini verme gereği duymadık.

Bu çalışmada kullanılan kısaltma ve işaretler ise aşağıda gösterilmiştir:

<u>Kısaltmalar</u>	<u>Karşılıkları</u>
Ank.	Ankara
Bkz., bkz.	bakınız
C.	Cilt
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ef.	Efendi
H.	Hicrî
İst.	İstanbul
Ktb.	Kütüphanesi
M.	Milâdî
S.	Sayı
s.	sayfa
TDK.	Türk Dil Kurumu
TTK.	Türk Tarih Kurumu
Üniv., Ü.	Üniversitesi
yk.	yaprak(varak)

Bunların dışında kullanılan kısaltmalara dipnotlarda işaret edilmiştir.

A-BURSALI RAHMİ

1.BURSALI RAHMİ'NİN HAYATI

Kaynaklarda Rahmî, Rahmî Çelebi olarak geçen şairin asıl adı Pir Muhammed'dir.¹ 'Aşık Çelebi, tezkiresinde bu konuya delil olmak üzere Rahmî'nin bir şiirini zikreder. "Rahmî Çelebi'nün adı Pîr Muhammed'dür, şâ'irün bu şî'ri bu da'vaya seneddür:

Melâhat kîşverinün üç sanem sâhib-serîridür
 Biri Naâkkâş Bâlî oğlidur ki nâmî Pîrî'dür
 Biri Astarsız oğlidur birisi Kanlı Muşlî'dür
 Pîrî Şâh içlerinde pâdişâh anlar vezîridür²

Hasan Çelebi³, Beyâni⁴, Riyâzî⁵, 'Ali⁶ ve İsmail Belig⁷ "nâmî Pîr Muhammed'dür" ibaresiyle adının Pir Muhammed olduğunu doğru- larlar. Daha sonraki kaynaklarda da adı Pir Muhammed Çelebi olarak

1. Bu isim "Mehmed" ve "Muhammed" olarak iki şekilde okunmakla birlikte şaire girdiğinde muhakkak "Muhammed" okunması gerektiğiinden çalışmamızda bu okunuşu tercih ettik.

2. 'Aşık Çelebi, Meşa'irü's-su'ara, M.-Owens, London, 1971, v.230b (Ms.)

3. Hasan Çelebi, Tezkiretü's-su'ara, Kutluk, TTK., Ank., 1978, C.I., s. 400 (Hasan Çelebi)

4. Beyâni, Tezkiretü's-su'ara, Millet Ktb., Ali Emîri Ef., no. 757, v. 35a (Beyâni)

5. Riyâzî, Riyazü's-su'ara, Nuruosmaniye Ktb., no. 3724, v. 73b (Riyâzî)

6. 'Ali, Künhü'l-ahbâr, Nuruosmaniye Ktb., no. 3406, v. 128b ('Ali)

7. İsmail Belig, Güldeste-i Riyâz-ı 'Îrfân ve Vefeyât-ı Dâniş- verân-ı Nâdiredân, Süleymaniye Ktb., Âşîr Ef., no. 264, v. 172a (Güldeste)

geçmektedir.⁸ Rahmî mahlasını almasını aşıklara merhametinin çok oluşuya açıklayan tezkireciler bu konuda şöyle söylemekler:

"Uşşaka rahmî gâlib dil-ber-i ra'nâ olmağın mahlas-ı mezbûr ile hüsn-i bî-hemtâsı gibi şöhre-i dünyâ olmuşdur."⁹

"Bir dil-dâr-ı vefâ-dâr ve 'uşşaka rahmî bî-şumâr olmağla Rahmî mahlaşıyla iştihâr bulmuşdur."¹⁰

"Aşık-ı bî-dilâna rahmî gâlib bir dil-ber-i ser-âmed olmağın 'unfuvân-ı civâniye Rahmî mahlaşıla şöhre-bend olmuşdur."¹¹

'Âlî ise merhametli oluşunu Rahmî mahlasını almasına sebeb olarak gösterenlerin aksine bu mahlası almış olmasına rağmen merhametsiz olduğunu söyler:

"Egerçi ki Rahmî tahallüs itmiş idi lâkin cevvâr u bî-rahm idügi tevâture yitmiş idi."¹²

Rahmî'nin doğduğu yıl bilinmemektedir. Ancak Ali Nihad Tarlan, Sehi Beg'in Rahmî'yi tezkiresinin "nev-niyâz olan yigitler" kısmında zikretmesine dayanarak tezkirenin yazılış tarihi olan H.945(M.1538) yılında 18-20 yaşlarında olduğunu, buna nazaran H.920-25(M.1514-19) yılları arasında doğmuş olabileceğini söylemeye; Latifi'nin "tâlebe tâ' ifesindendür" ifadesini de bu

8.Rahmî'nin adının Pir Mehmed olarak geçtiği kaynaklar,bkz: Kâtîp Çelebi,Keşfü'z-zünûn,Ş.Yalatkaya-R.Bilge,MEB. Yay.,İst., 1971,C.I,s.361(Keşf);Mehmed Süreyya,Sicill-i Osmâni,İst.,1311, C.II,s.375(SO);Bursali Mehmed Tahir,Osmâni Müellifleri,İst., 1333,C.II,s.180(OM);Nâ'il Tuman,Tuhfe-i Nâili,Millî Ktb.,Yazmalar 611,s.473(Tuhfe);Ali Nihad Tarlan,Şiir Mecmularında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri,Rahmî ve Fevri,İ.Ü.Yay.,no.356,İst.,1948, s.1(Tarlan);C.Kavcar,Rahmî,Türk Ansiklopedisi(T.A.);Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü,K.ve T.B. Yay.,no.942,Ank., 1988,s.362(TGDEİS)

9.Hasan Çelebi,s.400

10.Beyâni,v.35a

11.İsmail Belig,Güldeste,v.72a

12.'Âlî,v.128b

görüşünü güçlendiren bir delil olarak göstermektedir¹³. C.Kavcar ise hiçbir açıklama yapmaksızın Rahmi'nin doğum tarihini M.1514 (H.920) olarak vermektedir¹⁴. Rahmi'nin doğum tarihini yaklaşık olarak tahmin etme imkânı veren iki ipucunu 'Aşik Çelebi ile 'Ali'de de buluyoruz. 'Aşik Çelebi, Rahmi'nin Şehzade Mustafa'nın sunnetinde kaside sunduğunda henuz "sinn-i bulûğa" ermediğini söyler:

"Sultan Süleyman merhûm sene sitte ve selâsin ve tis'ami'ede Sultan Mustafa merhûmu sunnet itdiükde ķudemâ-i şu'arâ ķasîdeler virüp evrâk-ı gül-i ruhsarı gerd-i hasar-ı ǵubârdan sâde ya'ni ǵayine-i ǵal'ati jeng-i reng-i haṭdan celâde(?) idi belki sinn-i bulûğa bâlig olmamış ve la'b u lehv-i sîbâdan fârig olmamış idi."¹⁵

'Ali ise Rahmi'nin vefat ettiğinde 50-60 yaşları arasında bulunduğuunu söyler:

"vefat itdiği zamânda ki sinn-i 'azizi mâ-beyn-i hamsîn ü sittîn idi."¹⁶

Bünlara dayanarak ve H.975(M.1566)'de vefat ettiği gözönünde bulundurularak Rahmi'nin H.915-25(M.1510-1519) yılları arasında doğduğu söylenebilir.

Rahmi'den bahseden bütün kaynaklar, onun Bursali olduğunda birleşirler. Hasan Çelebi, "gird ü finâsi gerd-i fenâdan mahrûse olan şehr-i Burusa'dandur."der¹⁷. Sehî, 'Aşik Çelebi, Riyâzî ve 'Ali'de babasının adı Nakkaş Bâli olarak bildirilem Rahmi'nin soyu ve ailesi hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz¹⁸. 'Aşik Çelebi'nin "babası fenninde erbâb-ı nakşûn pîş-revi ve kîşver-i resmün Hüsrev'idür" ifadesinden anladığımıza göre Nakkaş Bâli,

13.Tarlan,s.1

14.Kavcar,Rahmi,T.A.

15.'Aşik Çelebi,Mş.,v.231b

16.'Ali,v.128a

17.Hasan Çelebi,s.400

18.Edirneli Sehî,Tezkire-i Sehî,ist.,1325,s.129(Sehî); 'Aşik Çelebi,Mş.,v.230b; Riyâzî,v.73b; 'Ali,v.128b

nakış sanatında devrin ustadlarından sayılmaktadır¹⁹. 'Ālī, Menākīb-i Hünerverān adlı eserinde 16. yüzyıl nakkaşlarını sayarken bunların arasında "Mısır fātihi Sultan Selīm Hān - nevvera'llāhu merķaduhū bi-envāri' l-īmān - 'in Rūm'a sürgün buyurduğu Haleblüllerden Tācūddin Girihbend ve püser-i hünerveri Hüseyin Bālī nām naqqāş-i hūnermend" ifadesiyle Yavuz Sultan Selim'in Anadolu'ya gönderdiği Hüseyin Bālī adlı bir nakkaştan bahseder. Bu nakkaş elimizde kesin deliller olmamakla birlikte Rahmī'nin babası Nakkaş Bālī olabilir²⁰. Rahmī'nin Gǖl-i Sad-berg adlı mesnevisinde yer alan

"Midhatūn olsa nola evrādumuz
Oldi kapuñ bendesiecdādumuz"

beyitlerinden deecdadının devlet hizmetinde bulunduğu anlaşılımaktadır²¹.

Tezkireler Rahmī'nin tahsil hayatından da söz ederler. Edirneli Sehī, onun "ilm-i zāhire meşgūl"²², Latīfī, "talebe tā'ife-i sinden"²³, 'Ahdi, "mülazimin zümresinden"²⁴ olduğunu söyler. 'Āşık Çelebi, onun yüz güzelliğinden bahsettikten sonra ömrünü ilim tahsiline harcadığını anlatır. "Ammā 'uluvv-i himmeti şanāyi'-i cūziyyede ve bedāyi'-i sūriyyede olmayup naqd-i evkāt-i girān-māyeyi tahsīl-i 'ulūm u ma'ārife şarf iderdi ve hüsн-i kābiliyyet ve kemāl-i ehliyyetden hūrūf-i teheccīye başladığı gibi 'Acem fāzillarına ve Rūm monlalarına ḥarf atardı."²⁵ Hasan Çelebi, Beyānī, Riyāzī ve İsmail Belig de genç yaşıta ilim tahsiline başla-

19. 'Āşık Çelebi, Ms., v.230b

20. 'Ālī, Menākīb-i Hünerverān, İst., Matbaa-i 'Āmire, 1926, s.68

21. Rahmī, Gǖl-i Sad-berg, v.27b

22. Sehī, s.129

23. Latīfī, Tezkire-i Latīfī, İst., İkdam mtb., 1314, s.163

24. 'Ahdi, v.96b

25. 'Āşık Çelebi, Ms., v.231a

dığını yazarlar²⁶. Ali Nihad Tarlan, "talebe taifesinden dendigine nazaran devrinde revaçta oğan ulumu ve bilhassa eserlerinde de görüldüğü üzere edebî ilimleri tahsil ettiğini", C.Kavcar ise mədrəse öğrenimi gördüğünü kaydeder²⁷. Hayatı hakkında eserlerinde fazla bilgi bulamadığımız Rahmi, Gǖl-i Sad-berg adlı mesnevisinin "sebeb-i te'lif" kısmında yer alan şu beyitlerle tahsili konusunda bizi aydınlatır:

Tâlib idüm kesb-i kemâl itmege
Râğıb idüm gâhi su'âl itmege

Nice zamân kesb-i kemâl eyledüm
Bahsde dânahâları lâl eyledüm

Bir nice dem okuyuban nahv ü sarf
Dikkat ile bahs idüp harf-be-harf

Mantıkum işitse ger ehl-i kelâm
Bile rûsûm ile nedür hadd-i tâm

Gins ile keyfiyyet-i hayvân nedür
Faşl ile mâhiyyet-i insân nedür

Künhiyile her biri idrâk olup
Gerd-i cehilden dil ü cân pâk olup²⁸

Yine aynı eserde yer alan şu beyitler de Ali Nihad Tarlan'ın "devrinde revaçta olan ulumu bilhassa edebî ilimleri tahsil etmiştir" sözünü doğrular mahiyettedir:

26. Hasan Çelebi, s.400; Beyâni, v.35a; Riyâzi, v.73b; İsmail Belig, v.172a

27. Tarlan, s.1; Kavcar, Rahmi, T.A.

28. Rahmi, GS, v.19a

Cümle fünen içre bugün fâ'ikum
Her ne ki ben himmet ola lâyikum

Fenn-i me'âni vü bedî' ü beyân
Su gibi dil tîfli kılupdur beyân²⁹

Hemen hemen bütün tezkireciler Rahmî'nin sağlam bir medrese tâhsili görmesi yanında çok genç yaşta büyüklerin meclislerine girmeye başladığını ve yüzünün güzelliği ile meshur olduğunu ya-zarlar. Sehî ve Latîfi, onun için "güzel yigittür" ifadesini kullanırken³⁰ 'Âşık Çelebi, bu konuda en uzun bilgiyi veren tezkire sahibidir; onun on, on bir yaşlarındaki güzelliğini şöyle anlatır:

"Deh-sâle oldukça hüsne cemâl ile tâk-i şes-derde mâh-i çehâr-deh rûzeyi kamer itdi ve sıyt u şadâsını sebeb-i gül-gül-i heft-kişver itdi. Âb-i hayatı reşk-i zülâl-i la'linden delük-den delüge bucağına girüp kimesneme görinmege yüzü yog idi ve mihr ü mâh 'îşkînda biri birine rakîb olup biri birini görecek gözü yog idi. Mevâlî-i 'ulemâdan, e'âli-i umerâdan, zurefâ-i erkân-dan, su'arâ-i ehl-i 'îrfândan lezzet-i 'îşk ve şûriş-i şevk dadın bilenlerden bir kimesne yog idi ki defter-i 'îşkînda ismi mersum olmaya ve ol kitâb-i merkûmda 'alemi ma'lûm olmaya. Amma ber-mû-ceb-i defter-i aâhvâl-i 'âlemhice nâ-tîrâşîdeler defterinden çıkışmış iken kalem-i kabûliyle anlara sah yazup nice ser-defter olacakları gizlik-i redd ile defterden hakk itmiş idi ve nice nâ-murâdalar nokta-i mevhûm-i dehânında olan hâl-i siyah ve hâl-i nî-liye iki bir dimeyüp cân u baş virürken üç nokta koyup anlarunu 'îşkînda şekk itmiş idi. Gerçi âyine-i hüsne cemâlde kendin görümişdi amma İskender Çelebi gibi nica 'âşıkları çeşme-i âb-i hayatı vaslına mâhi-i nîm-mürde-i tâpîde-dil iken suya iledüp şusuz getürmişdi, kimesne anuña sîne-be-sîne olmamışdı, meger mecmû'a-i eş'ârda olan mahlas-i su'arâ, kimesne anuña hem-pehlû olmamışdı."³¹

29. Rahmî, GS, v.27b

30. Sehî, s.129; Latîfi, s.163

31. 'Âşık Çelebi, MŞ., v.230b-231a

‘Aşık Çelebi, Rahmî’nin yüz güzelliği ve dış görünüşü ile ilgili bu bilgiler yanında eserinin Taşlıcalı Yahya bölümünde Yahya'nın Rahmî hakkında yazdığı bir manzumeye de yer verir:

"Rahmî Çelebi'nün hüsnî zamânında reng ü rûyi âl olduğından al reng ve al olmak töhmetin idüp ‘ârîzindaki humret zâtî olmayup ‘ârîzî olmak ihtimâlin virürlerdi. Yahyâ Beg aña binâ’en bu rengi virmiştir. *Kit'a*

Rahmî didükleri dil-ârânuñ
Reng-i rûyına ‘ışk ola her bâr

Gele bakmagiçün kamu ‘uşşâk
Gül gül olmuş safâdan ol ruhsâr

Yüzine bakanuñ gözü kamaşur
Akligi oldı gün gibi hemvâr

‘ârîzi rengine kim itse nazar
‘ârîzidür şanur bu naş u nigâr

Mışr-i hüsn içre olsa tan mı ‘Azîz
Çihresinde çü hüsn-i Yüsufvâr

Ol şanem bilmezüz ne sihr eyler
Sürete gelmez oldı hatt-i gubâr

Ne ‘aceb yol durur ki varılmaz
Eş-i fikretle eylesen reftâr

Hânesinde erâzil ile içüp
Ne revâdur ki ola mest=i humâr

Uyur ardınca uyanuk çokdur
İşret ehline uymasun zînhâr

Ğam yime il sözinden ey Yahyā
Olmadı çünkü bir gül-i bī-hār

Subhevə mihr-i yāra sādik isen
Eksik olmaz ‘adāvet-i şeb-i tār’³²

Yahya'nın Rahmī'den başka Zātī ve Hayālī'ye yazdığı hicviyelerini de zikreden 'Aşık Çelebi, "anlarūn cevābları dahi yirlerinde mez-kür olur" dediği halde Rahmī'nin cevabı verilmemiştir. Kinalızade Hasan Çelebi ile 'Ālī de Rahmī'nin gençliğinde hüsn ü cemal ile meşhur olduğunu yazar. 'Ālī söyle der:

"Hüsn ü cemal ile iştihār bulup kaşları hilāli māh-i bedrün hāsed-kerdesi cār-deh sālede iken gül-be-şeker gūyā ki leb-i la‘linūn perverdesi idi."³³

Daha sonraki kaynaklarda bu konuya değinilmemiş, sadece Şemseddin Sami onun güzelliğiyle meşhur olmasından bahsetmiştir.³⁴

Hakkında en tafsılattlı bilgiyi veren 'Aşık Çelebi, tezkire-i sinde Rahmī'nin dış görünüşü yanında kimseyi incitmeyen, iyi kalpli, iyi huylu bir insan olduğunu da kaydeder:

"kendi dahi bu mertebe sütüde-hisāl ve nigūhīde-ahlākdur ki ma‘lūm deguldür ki kalb-i ‘aşikdan gayrı kimesne andan rencide ve murğ-i hātır-i ehl-i şevkden özge nesne remīde olmuş ola gi-rih-i ebrüsünden gayrı kimesne andan ‘ukde ve şikenc-i zülfinden özge derhemlik görmüş ola"³⁵

32. 'Aşık Çelebi, Ms., v.97a

33. Hasan Çelebi, s.400; 'Ālī, v.128b

34. Ş.Sami, Kāmūsu'l-A'lām, İst., 1308, C.III, s.2270

35. 'Aşık Çelebi, Ms., v.231b

Genç yaşta şiir söylemeye başlayan Rahmi, İstanbul'a gelerek Defterdar İskender Çelebi'ye³⁶ ve onun aracılığıyla Sadrazam İbrahim Paşa'ya³⁷ intisab etmiştir. Sehi, Latifi, Ahdi, Beyani ve 'Ali'-de bu konuda bilgi verilmemiştir. 'Aşık Çelebi, Hasan Çelebi, Riyazi ve İsmail Belig'in bahsettiği³⁸ İskender Çelebi ile İbrahim Paşa'nın himayesini kazanması, Hasan Çelebi tezkiresinde şöyle anlatılır: "Henüz ruhsar-ı rengin ve rüy-ı nazenini hatt-ı siyahdan sade ve serv-i ra'nā ve kāmet-i bālāsi bāğ-ı letāfet ve gülşen-i melāhatde serv-i āzāde iken şī're kūşış ve bu fenne ḥayli verziş idüp āvāze-i nām (u) nişāni inzimām-ı hüsn-i bī-nazīr ile 'ālem-gīr olmuş idi. Mirebbī-i aşhāb-ı hūner olan zāt-ı sütūde-siyer merhūm İskender Çelebi mezburi āsaf-ı pür-ṣafā hīdmet-i İbrāhim Paşa'ya temniye itmekle sohbət-i āsaf-ı mezbura dāhil ve cevā'iz-i mevfüre ve elṭāf-ı nā-mahsūresine vāsil ve nā'il olmuş idi."³⁹

Rahmi, İskender Çelebi ve İbrahim Paşa'nın aracılığıyla padışaha takdim edilmiş, Kānūnī Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'nın sünnetinde kasideler okumuştur. 'Aşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Riyazi, Rahmi'nin bu sünnetde padışaha kasideler sunduğunu ve onun dahi iltifatına ve caizelerine nail olduğunu yazarlar-

36. İskender Çelebi, maliyeden yetişmiş ve başdefterdar olarak uzun seneler bu makamda kalmıştır. Zenginliği ve kölelerinin çokluğuyla meşhurdur. 1535'de Irakeyn seferi esnasında Bağdad'da defterdarlıktan azledilerek asılmıştır. (İ.H. Uzunçarsılı, Osmanlı Tarihi, Ank., 1983, C.II, s.353 (Uzunçarsılı))

37. Kaynakların aslinin Rum mu Hırvat mı olduğu konusunda ihtilafa düştüğü İbrahim Paşa, 1523 yılında vezir-i azam olmuş bundan on bir ay sonra da Kānūnī'nin kız kardeşiyle evlenmiştir. Gösterdiği başarılar neticesinde kendisine geniş selahiyetler verilen Paşa, şehzadeler vak'asında Şehzade Mustafa'yı desteklediği için Hurrem Sultan'ın düşmanlığını kazanmış ve 1536'da öldürülmüştür. (Uzunçarsılı, C.II, ss.355-358)

38. 'Aşık Çelebi, Ms., v.231b, Hasan Çelebi, s.400, Riyazi, v.73b, İsmail Belig, Güldeste, v.172a

39. Hasan Çelebi, ss.400-401

ken⁴⁰ İsmail Belig, "Şehzade-i Sultan Süleyman, Sultan Mustafa sūründə İskender Çelebi takribi ile sadr-ı a'zām İbrahim Paşa'ya kasideler virüp vāfir cevā'iz-i behiyyesine nā'il olmuş idi ve ol 'ahdde şadr-nişin-i cāh u celālūn her birinden iltifāt görmüş idi" diyerek Rahmī'nin kasidelerini İbrahim Paşa'ya sunduğunu söyler⁴¹. Aşık Çelebi ise bundan sonra İskender Çelebi ve İbrahim Paşa'nın meclislerinde söyleditiği şiirlerin çok beğenildiğini kaydederek "ol vaktden beri zamanuñ şā'ir-i sihr-āferini ve şu'arā-nuñ güz̄inidür" der⁴². Şemseddin Sami de onun padışaha kasideler sunduğunu yazmıştır⁴³.

Rahmī'nin Şehzade Mustafa'nın sünnet düğününden başka vefatına da manzumeler yazdığını Riyāzī ve İsmail Belig'den öğreniyoruz. Riyāzī, "bu beyt Sultan Mustafa'ya didüğü mesnevīndendür" diyerek aşağıdaki beyti verir:

Gencine-i sa'ādet idi cism ü cān ile
Hatr itdilerse nola anı resīmān ile⁴⁴

İsmail Belig ise Rahmī'den başka pek çok şairin şehzadenin vefatına mersiyeler ve tarihler yazdıkları zikrederek bunlardan örnekler vermiş ancak hangisinin Rahmī'ye ait olduğunu belirtmemiştir:

"şu'arā-yı 'asrdan Rahmī-i Burusevi ve Hamse şāhibi Yahyā Beg ve nāzim-i Gül ü Bülbül Fażlī ve sā'irleri şehzādenüñ vefatına günagün mersiyeler ve tārihler dimişlerdir"⁴⁵

Tayyib Gökbilgin de Rahmī'nin Şehzade Mustafa'ya mersiye yazdığını doğrulamaktadır⁴⁶.

40. Aşık Çelebi, Ms., v.231b; Hasan Çelebi, s.400; Riyāzī, v.73b

41. İsmail Belig, Güldeste, v.172a

42. Aşık Çelebi, Ms., v.231b

43. Ş. Sami, s.2270

44. Riyāzī, v.75a

45. İsmail Belig, Güldeste, v.23b

46. Tayyib Gökbilgin, Süleyman II, 1.A.

Kabiliyeti sayesinde henüz genç yaşta şiir meclislerinde yerni almaya başlayan Rahmî,sadece şiirde değil,babasının samatınakışda da maharetlidir.⁴⁶ Aşik Çelebi,onun bu sanatta çok usta olduğunu söyle anlatır:

"'el-veledü sırru ebîhi' mûcebince san'at-ı nakşda hayli çâbükk-dest ve nakş u şîrde iki Manî'nün bile ķadri bunuñ pâyesi yanında pest idi...nakşında nigâristân-ı Manî münfa'il ve sûret-i Erjeng reng ü rûyından hâcil olurdu"⁴⁷

Şiir ve nakış sanatındaki bu başarısı sayesinde kısa zamanda devlet büyüklerinin himayesini kazanmasına rağmen bu itibarlı günler sürekli olmamış,⁴⁸ Ramazan 941(M.13 Mart 1535)'de İskender Çelebi'nin,22 Ramazan 942(M.6 Mart 1536)'de İbrahim Paşa'nın katledilmesiyle Rahmî,hâmilerini kaybetmiştir.⁴⁹ Ahdi'den itibaren Riyâzî ve Fâizi hariç bütün tezkireciler ve diğer kaynaklar Rahmî'nin bundan sonra elinden tutan olmadığını ve ömrünün geri kalanını sıkıntı ile geçirdiğini söylerler⁵⁰. Bu konuda Hasan Çelebi söyle der:

"mânend-i tâc-ı pür-ibtiħâc baş üzre yir itmiş iken misâl-i zer-halhal ayakda kalmış idi"⁵¹

Şemseddin Sami ve Ali Nihad Tarlan da Hasan Çelebi'den naklen onun son zamanlarının çok perişan geçmiş olduğunu kaydedeler⁵².

Hayatının bundan sonraki dönemi için tezkirecilerin ve diğer kaynakların Rahmî hakkında ittifakîa verdikleri bir başka bilgi Celalzâde Salih Çelebi'den mülazemet allığıdır⁵³. Ahdi,"mülâzâmîn zümresinden" olduğunu söylemekle yetinir⁵⁴. Aşik Çelebi,her siyah gecenin sonunun beyaz olduğunu bildiren misraa uygun olarak pek

47. Aşik Çelebi,Mş.,v.231a

48. Ahdi,v.96b ; Aşik Çelebi,Mş.,v.231b ; Hasan Çelebi,s. 401. Beyâni,v.35a , Ali,v.128a ;İsmail Belig,Güldeste,v.172a

49.Hasan Çelebi,s. 401

50.Ş.Sami,s.2270 , Tarlan,s.1

51. Aşik Çelebi,Mş.,v.231b;Hasan Çelebi,s.400;Riyâzî,v.73b;İsmail Belig,Güldeste,v.172a

52. Ahdi,v.96b

çok sıkıntı çektiğinden sonra Celalzâde'den mülazemet aldığıni söyle ifade eder:

"el-hamdü li'llah ki

Pâyan-ı şeb-i siyeh sefid est

mûcebinde seyr ü gûzâri Celâlzâde Sâlih Çelebi Efendi'de nihâyet buldu ve anlardan mülâzemet müyesser oldı"⁵³

Bursali Mehmed Tahir, "Celâlzâde Sâlih Çelebi'den mücâz", Ali Nihad Tarlan ise "mülazım" olduğunu yazar⁵⁴.

Sehî, Latîfi, 'Ahdi ve 'Âşık Çelebi'de bulunduğu görevlerle ilgili bilgi bulamadığımız Rahmî, Hasan Çelebi, Riyâzî, 'Âli ve İsmail Belig'in bildirdigine göre Bursa Yenişehirî'ne 20 akçe ücret ile müderris tayin olunmuştur⁵⁵. Beyânî ise müderris olduğunu söylemekle birlikte görev yerini bildirmemiştir⁵⁶. Bursa'ya müderris olarak tayin edilmesiyle iżgili en geniş bilgiyi 'Âli'de bulunuyoruz. Üç dört kitap telif etmiş meşhur bir şair olduğu halde köylülere bile lâyık görülen mertebelerin Rahmî'ye verilmedinini, nihâyet "tîr ü kemân" vasfında bir kaside ile bir kit'a yazarak Şehzade Selim'e sunduğunu böylece kendisine Bursa'daki müderrislik vazifesinin verildiğini 'Âli, şöyle anlatır:

"üç dört kitâb te'lîfi ile nâm-dâr ve Rahmî nâmına bir şâ'er-i sahir-i pesendîde-güftâr iken rüstâyîlere lâyik görülen mertebelerle ri'ayeti câ'iz görülmeli bi'l-âhere sene seb'în ve tis'ami'e esnâalarında şeh-zâde-i kâm-bîn ve vâris-i taht u tâc-i nîgîn olan Sultan Selîm Hân-ı Cemşîd-Hâyîn 'atebe-i 'ulyâsına vardı tîr ü kemân evşâfında bir kaside ile 'arz-ı hâl kıldı hattâ bu makûle bir kit'a ile sarâhaten 'arz-ı hâle dahi mücid oldı tâ ki bir şefâ'at-nâme viriliüp 20 akçe medreseye dest-res buldu Kit'a

53. 'Âşık Çelebi, Ms., v.231b

54. M. Tahir, OM, s.180; Tarlan, s.1

55. Hasan Çelebi, s.402; Riyâzî, v.73b; 'Âli, v.128b; İsmail Belig, Güldeste, v.172a

56. Beyânî, v.35a

'Arşa-i nażm içre nice pehlivān
Merhale kat' eyledi şemşir ile
Rahmī-i zāruñ da bu meydānda
Menzil alursa 'aceb mi tīr ile

"kat' eyledi" lafzunuñ elfin 'ayna vaslini ve "Rahmī-i zāruñ da" edasınıñ rekāketi faşlini bu ḥakīr tebdīl itdürdüm. Evvelini "kıl-
di kat'-ı merhale şemşir ile" ikincisini "serverā Rahmī de bu
meydānda" edāları ile selāsete taḥvīl itdürdüm.⁵⁷

Daha sonraki kaynakların bir kısmında Bursa Yenişehir'inde müder-
rislik yaptığı bildirilirken⁵⁸ bir kısmında ise Beyanī'ye paralel
olarak sadece müderris olduğu kaydedilmiştir⁵⁹.

Rahmī'nin bildığımız tek vazifesi bu müderrisliktir. Ancak
'Aşık Çelebi', tezkiresinde "Malta seferinde keştī vasfında didiği
gazeldür" diyerek Rahmī'nin bir gazelinden bir kaç beyit verir ki
onun bu ifadesinden Rahmī'nin Malta seferine katıldığı anlamını
çıkmaktadır:

Sehergeh keştī-i şāhī hilāl-i 'iyd-i ekberdür
Tulū' itdi sa'ādet matla' indan nūr-güsterdür

Livā-yı sebz ile bahr üzre yürüür Hızr-ı vakt olmuş
Gazaya 'azm ider yāhūd yeşil cāme ile Hayder'dür

Yüce pervāz ider 'ankā-yı Kāf-ı nusret olmuşdur
Livālar her yañadan gūiyā kim aña şeh-perdür⁶⁰
Başka bir kaynakta bilgi bu hâmiğimizi bu konu ihtiyatla kar-
şılanmalıdır. Çünkü 970 tarihinde İtayın olunduğu ve ölünceye kadar
devam ettirdiği müderrislik vazifesi esnasında Rahmī'nin H.972
(M.1564)'de yapılan Malta seferine iştirak etmesi pek mümkün gö-
rünmemektedir.

57. 'Ālī, v.129a

58. Ş.Sami, s.2270; M.Tahir, OM, s.180; Kavcar, Rahmī, T.A.

59. Tuman, Tuhfe, s.473; M.Süreyya, SO, s.375

60. 'Aşık Çelebi, Ms., 232a

Tezkireciler Rahmi'nin Bursa Yenişehir'i'nde müderris iken vefat ettiğinde birlesirler; fakat vefat tarihi konusunda verilen bilgilerde bir birlik yoktur. Hasan Çelebi ve Kâtib Çelebi, Rahmi'nin vefat tarihini 974 olarak bildirir, Şemseddin Sami de bu konuda onlarla hemfikirdir⁶¹. Beyâni, Riyâzi, Kafzâde Fâizi ve İsmail Belig ise Rahmi'nin 975'de vefat ettiğini yazarlar⁶². 'Âli'de Rahmi'nin vefat tarihine dair bir kayıt göremiyoruz. Sadece "vefat itdiği zamanda ki sinn-i 'azîzi mā-beyn-i hamsîn ü sittîn idi" söyleyle öldüğünde 50-60 yaşıları arasında olduğu belirtilir⁶³. Daha sonraki kaynaklardan Nail Tuman, Mehmed Süreyya ve Bursalı Mehmed Tahir'in eserlerinde de vefat tarihi 975 olarak verilmektedir⁶⁴. Gerek Riyâzi'nin ve İsmail Belig'in Cinâni'ye ait olduğunu belirterek kaydettikleri "bâdâ rahmet-i Rahmi mezîd" gerekse yine İsmail Belig ile Fâizi'nin kime ait olduğunu belirtmeden verdikleri "cân-i Rahmi'ye rahmet" tarih misraları 975 yılını karşılamaktadır⁶⁵. Nail Tuman her iki tarihde kime ait olduklarını bildirmeden, Bursalı Mehmed Tahir ise yalnız ikinci tarih misralını kaydeder⁶⁶. Tezkiresini H. 974 (M. 1566) yılında tamamlayan 'Âşık Çelebi'nin yakından tanıdığı Rahmi'nin vefatından bahsetmemesi de şairin 974'de henüz hayatı olduğu ve bu tarihten sonra vefat ettiği görüşünü güçlendirmektedir. İsmail Belig Rahmi'nin Bursa Yenişehir'i'nde gömülü olduğunu yazar⁶⁷.

61. Hasan Çelebi, s. 402; Kâtib Çelebi, s. 361; Şş Sami, s. 2270

62. Beyâni, v. 35a; Riyâzi, v. 75a; Fâizi, Zübdetü'l-es'âr, Nuruosmaniye Ktb., no. 3723, v. 51b; İsmail Belig, Güldeste, v. 172a

63. Tuman, Tuhfe, s. 473; M. Süreyya, S0, s. 375; M. Tahir, OM, s. 180

64. 'Âli, v. 128b

65. Riyâzi, v. 75a; İsmail Belig, Güldeste, v. 172a; Fâizi, v. 51b

66. Tuman, Tuhfe, s. 473; M. Tahir, OM, s. 180

67. İsmail Belig, Güldeste, v. 172a

Rahmî'den bahseden kaynaklar bize onun hakkında çok fazla bilgi vermiyorlar, hattâ şairin yakın dostu olan ve "hakîr ile hem-şehrîlik râbitâsından gâyri mahabbet ü uhuvvet vahdet mertebesine varmağın her güne medî eylesem ma'zûrum"⁶⁸ diyerek onunla hem hemşehri hem de kardeşlik derecesinde yakın dost olduklarını belirten 'Âşık Çelebi bile hayatı hakkında somut bilgiler vermektense uzun uzun gençlik yıllarındaki güzelliğinden bahseder. Hayatının bazı dönemleri karanlıkta kalan Rahmî hakkındaki bilgileri şöyle özetleyebiliriz:

Rahmî, Bursa'da doğmuş. İstanbul'a gelerek Öğrenimine başlamış genç yaşta güzelliğiyle şöhret bulmuş. Defterdar İskender Çelebi ile Sadrazam İbrahim Paşa'nın himayelerini kazanmış, ancak onların ölümüyle pek çok sıkıntı çekmiş, öğrenimine devam ederek Celalzâde Salih Çelebi'den mülazemet almış ve nihayet Bursa Yenişehirî'nde müderrisliğe tayin olunmuştur. Bildiğimiz tek görevi bu müderrislik olan Rahmî, 975 yılında vefat etmiştir.

---

68. 'Âşık Çelebi, Ms., v.231b

2. ESERLERİ

a.Şiirleri (Divan):

Tezkirecilerden Latīfī, "istimā' ve pesende kābil eş‘ār-i dil-güsāsı vardır"⁶⁹, 'Ahdi, "eş‘ārı bī-had ve güftārı lā-yu‘ad-dur"⁷⁰, 'Alī, "üç dört kitāb te'līfi ile nām-dār bir şā‘ir-i pesendide-güftār"⁷¹ demekle birlikte Rahmī'nin bir Divan'ı bulduğunu bildirmezler. Daha sonraki kaynaklar da "hayli eş‘ārı" olduğunu kaydetmişler, ancak Divan'ı hakkında bilgi vermemişlerdir⁷². Tezkire sahiplerinden sadece Fāizi, "bu ebyāt dīvānından intihāb olındı"⁷³ ifadesiyle Rahmī'nin bir divanı olduğunu bize haber verir. Bu divanın bugün elimizde bir nüshası yoktur. Süleymaniye Kütüphanesi katalogunda Rahmī adına kayıtlı iki yazma divan bulunmaktadır birlikte⁷⁴. Rahmī'nin şiirleri üzerinde çalışan Sabahattin Küçük'ün görüşü bu divanların Kırımlı Rahmī'ye ait olduğu merkezindedir. Ancak Bursali Rahmī'nin de şiirleri bu divanlara karışmış olabilir.

Rahmī'nin şiirleri üzerine tek çalışma Ali Nihad Tarlan'a aittir.⁷⁵ Bu eseriyle Tarlan, şiir mecmualarında ve tezkirelerde Rahmī'ye ait 62 manzume tesbit etmiştir⁷⁶. Bunlar içinde Sultan II. Selim'e sunulan Kasīde-i Rūze, 2 tercī‘-i bend, 3 müseddes,

69. Latīfī, s.163

70. 'Ahdi, v.96b

71. 'Alī, v.128b

72. ŞəSami, s.2270, M.Tahir, OM, s.180

73. Fāizi, v.51b

74. Dīvān-ı Rahmī, Süleymaniye Ktb. (Es‘ad Ef.), 2640, 38y., 13 st., 202x151, 145x102 mm., Ta‘līk

Dīvān-ı Rahmī, Süleymaniye Ktb. (Hamidiye), 93 y., 17 st., 238x132, 168x76 mm., Ta‘līk, H.1165

75. Ali Nihad Tarlan, Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri, Rahmī ve Fevri, İ.Ü.Yay., no.356, İst., 1948

76. Tarlan, ss.6-52

Necāti'nin

"Halk-ı 'ālem bir yana bī-çāre tenhā bir yana
Cennet-i kūyūn̄ komazam olsa dūnyā bir yana" ,

"Bir dem iken devlet-i dūnyāyi her dem şandılar
Bu fenā gūlzārinuñ 'ayşını 'ālem şandılar" ,

"Deme kim yārda yok cevr ü cefādan ğayrı
Ne dilersen bulunur mihr ü vefādan ğayrı"

matla'lı gazellerine birer tahmīs, 40 gazel, 11 matla' ile Malta seferinde keştī vasfında dediği gazelin üç beyti ve Şāh u Dervīş mesnevisinden beyitler bulunmaktadır. Tezkirelerde Tarlan'ın bu eserine girmeyen Rahmī'ye ait başka matla' ve beyitler de yer almaktadır:

Latīfī tezkiresinde bulunan

"Tenüm bir gūlbün-i gam kim eliflerdür budāğ anda
Görinen ak gūldür penbelerle tāze dāğ anda"

beyti Tarlan'ın eserinde yer almamıştır⁷⁷. Bu beyt Nail Tuman tarafından da örnek olarak verilmiştir⁷⁸.

Hasan Çelebi de tezkiresinde Rahmī'ye ait 3 matla' kaydetmiştir⁷⁹:

"Visālūn̄ zevki dā'im dilden ey rūh-ı revān gitmez
Bedenden nitekim haşr olduğından sonra cān gitmez" ,

77. Latīfī, s.164

78. Tuman, Tuhfe, s.474

79. Hasan Çelebi, s.402

"Gözi nûri geçerken çeşme-i hûrşîd-i eflâkuñ
Yüzi suyını dökdi yirlere rûy-ı 'عِرْفَانِ'ün"

"Degül ey lâle-had gülşendeki serv-i revân yir yir
Çemen kaddûn anup âh eyleyüp çıktı duhân yir yir"

Bu matla'lardan birincisini Fâizî, ikincisini de Beyânî, örnek olarak vermişlerdir⁸⁰.

Riyâzî ise,

"Resen üzre çıkışup alsa ele gün gibi mîzâni
Terâzûdan iner cânânedür ol Yûsuf-ı Sânî"

"Gül itdi hançer-i hâriyla bülbüli kurbân
Cebîni üzre kodı tîfl-i şonce katre-i kân"

matla'larını, bir kasideye ait olduğunu sandığımız

"Kuşatdun zer kemer zeyn eyledün altun beneklerle
Yanında pâdişâhum tîg gibi nice 'uryânî'

Dıraht-ı bağ-ı nusret oldı nîzen perçemi gûyâ
Hümâ-yı himmetiündür kim idinmiş aşiyân anı"

beyitlerini ve "bu beyt Sultan Mustafa'ya didüğü mesnevîidendür" ifadesiyle Sultan Mustafa'ya yazdığı mersiyenin bir beytini kaydetmiştir⁸¹:

"Gencîne-i sa'âdet idi cism ü cân ile
Hâtîm itdilerse nola anı rîsmân ile"

80.Fâizî,v.51b,Beyânî,v.35a

81.Riyâzî,v.74b-75a

Riyāzī'nin zikrettiği bu beyt ile ikinci matla' Fāizi'de de örneklə olaraq verilmüştür⁸². Bunlar dışında Fāizi'de Rahmī'ye ait 2 matla' ve 3 beyit yer almaktadır:

"Yārun̄ ebrūsi 'arak-rīz olsa hoş-ter gösterür
Zaqlanmış tīrdür gūyā ki cevher gösterür"

"Tāk-ı kaşrı neyleyin bir sākin-i vīrāneyüm
Taş taş üzre komaz bir 'āşık-ı dīvāneyüm"

"Felekler sakfını yıkmağa māh-ı nev teber almış
Ulaşmasun diyü bām-ı sipihre nār-ı sūzānum"

"Kaşı yāyın görüp meydān-ı hüsn içre neler çekdük
Hati şeb-rīzinün pā-māli ol da göresin توک "

"Yapardı aşiyāne murg-ı mihnet başum üstinde
Eger Mecnūn diyü etfal-i 'ālem urmasa taşı"⁸³

"Āli, Rahmī'nin kendisinin düzeltmiş olduğu bir kit'asını
vermiş ve onun Sultan II.Selim'e "tīr ü kemān" vasfında bir kasi-
de sunduğunu bildirmiştir⁸⁴. Kit'anın "Āli tarafından düzeltilmiş
şekli şöyledir:

"Arsa-i nazm içre nice pehlevān
Kıldı kat-ı merhale şemşir ile
Serverā Rahmī de bu meydānda
Menzil alursa 'aceb mi tīr ile"

82.Fāizi,v.51b

83.Fāizi,v.51b-52a

84.'Āli,v.129a

Daha sonraki kaynaklarda genellikle tezkirelerde yer alan şiirler aktarılımakla birlikte Mehmed Tahir, Rahmi'nin tezkirelerde bulunmayan bir beytini, Vasfi Mahir Kocatürk de bir matla'ını kaydetmiştir:

"Bī-basīret olamaz müdrik-i feyz-i dīdār
Herkese nūr görinmez Cebel-i Mūsa'da"⁸⁵

"Fığān ider yine bülbül bahārı görmiṣdür
Benüm gibi o da bir gül-'izārı görmiṣdür"⁸⁶

Böylece tezkire ve diğer kaynaklarda Ali Nihad Tarlan'ın eserinde bulunmayan Rahmi'ye ait 9 matla', 6 beyit, 1 kit'a ile mersiyesinden bir beyit yer almaktadır.

b.Gül-i Sad-berg:

Şairin bu mesnevisi üzerinde ayrı bir bölümde durulacağı için burada sadece ismini vermekte yetiniyoruz.

c.Şāh u Gedā:

Rahmi'nin Şāh u Gedā'sından ilk söz eden Latifi, "rengin - :
elfaz ve nāzük-edā ile kitāb-i Şāh u Gedā'sı vardur"⁸⁷ demiştir.
Ahdi, "mesnevīde pey-rev-i Hilālī olup Şāh u Gedā rākam itmiş"⁸⁸
diyerek eserini Hilālī'ye nazire olarak yazdığını belirtir. Hasan
Çelebi de "ve manzūm Şāh u Gedā'sı vardur. Egerçi terceme-i Şāh u
Dervīş-i Hilālī'dür lākin bahr-i belāgatdan ihrāc olınmış le'ālī-i
mütelālidür"⁸⁹ ifadesiyle eserin tercüme olmakla birlikte gayet
beliğ olduğunu söyler.

85.M.Tahir,OM,s.181

86.Vasfi Mahir Kocatürk,Türk Edebiyatı Tarihi,Ank.,1970,s.366
(Kocatürk)

87.Latifi,s.163

88.'Ahdi,v.96b

89.Hasan Çelebi,s.404

Rahmî'nin Şâh u Gedâ'sı hakkında en geniş bilgiyi Riyâzî verir: "Hilâlî'nün Şâh u Dervîş'ini terceme itmişdir. Mervîdür ki Yahyâ Beg Şâh u Gedâ nazmına ağâz itdükde bunlar dahi Şâh u Dervîş tercemesine tâhrik-i hâme-i sihr-perdâz itmişler idi. Ba'de' litmâm kitâblarını ittifâkla çıkarmışlar idi. Yahyâ Beg'ün ta'bîrâtı zebân-zed olmayla kitabı nazar-ı i'tibârla manzûr ve kendinün te'lifi rütbe-i iltifâtdan sakit u mehcûr olduğundan i'tizâr gûne eyidüp dirmiş ki 'Yahyâ Beg ile bir nişâna ok atduk ol egri atmış iken nişâna urdu ben toğrı atdum uramadum' "⁹⁰ diyerek eserin tercüme olduğunu doğrular ve aynı zamanda yazmış oldukları halde Yahyâ Beg'in Şâh u Gedâ'sının daha çok beğenildiğini belirtir.

'Âli, bu mesnevinin ismini Şâh u Dervîş olarak verir ve bityitlerinden örnekler kaydeder⁹¹. İsmail Belig ise sadece Rahmî'nin bir Şâh u Gedâ'sı bulunduğu söyler⁹². Diğer kaynaklarda da Rahmî'nin Şâh u Gedâ'sı olduğundan bahsedilmiştir⁹³. Bursali Mehmed Tahir, Rahmî'nin hem Yahyâ Beg'in Şâh u Gedâ'sına Şâh u Dervîş ismiyle bir naziresi olduğunu hem de "Hilâlî'nin Şâh u Dervîş manzûmesini nazmen ve tevsi'en terceme ederek Şâh u Gedâ tesmiye"⁹⁴ ettiğini yazar ki bunun mümkün olmadığı Riyâzî'nin ifadesinden de anlaşılmaktadır. Bu karışıklığın ve mesnevinin kimi kaynaklarda Şâh u Gedâ, kimi kaynaklarda Şâh u Dervîş olarak adlandırılmasının sebebi, Rahmî'nin eserine ne isim verdiği açıkça belirtmemesidir. Eserinin sadece bir yerinde

90. Riyâzî, v. 74a

91. 'Âli, v. 129a

92. İsmail Belig, Güldeste, v. 172a

93. Ş. Sami, s. 2270, M. Süreyya, SO., s. 375

94. M. Tahir, OM, s. 180

"Bilmek istersen 'aşk hälâtını
Dinle Şah u Gedā hikâyâtını"⁹⁵

diyerek Şah u Gedā ismini kullanan sair, daha sonra bütünlük başlıklarında "gedā"dan "derviș" olarak bahsetmiştir.

Ali Nihad Tarlan da eserin adı üzerindeki bu karışıklığa değinmiş, Rahmi'nin eserine ne ad verdiği bilinmediğini söylemiştir⁹⁶. Ali Nihad Tarlan'dan sonra Vasfi Mahir Kocatürk, "şairin meshur eseri Şah u Gedā mesnevisidir"⁹⁷ diyerek eserin geniş bir özetini verir ve bir değerlendirmesini yapar. Cahit Kavcar da bu mesnevinin İran şairi Hilâlî'nin Şah u Gedā adlı eserinin birçok eklemelerle ve manzum olarak Türkçeye yapılmış bir çevirisi olduğunu söyler⁹⁸.

Şah u Gedā mesnevisinin ikisi Manisa'da olmak üzere Türkiye kütüphanelerinde üç nüshasını tesbit edebildik⁹⁹. Erzurum nüshası,

95. Rahmi, Şah u Gedā, v.75a (Bu varak numarası eserin üzerindeki varak numarasıdır. Gülb-i Sad-berg'le bir arada bulunan bu eserin eksik sayfaları göz önünde bulundurulursa bu varağı 78a olarak numaralandırılmalıdır. Ancak biz eksikliğin miktarını tam olarak bilmediğimiz için bundan sonra eserin üzerindeki numarayı vereceğiz.)

96. Tarlan, s.2

97. Kocatürk, s.366

98. Kavcar, Rahmi, T.A.

99. Atatürk Ün. Ktb., A.S. Levend. Kitapları, no.17-18; ölçüler: 193x120, 130x63 mm.; yk. 64; satır: 13; sütun: 2; yazı: ta'lik. 2. nüsha: Güler Gönültaş, Manisa İl Halk Ktb.. Türkçe El Yazmaları Ktg. (Ktg.), s.63, no.535; ölçüler: 185x125, 128x76 mm.; yk. 58; satır: 15; sütun: 2; yazı: ta'lik; meşin kaplama, şemseli, miklepli; istinsah tarihi : H.993/M.1585, müstensihi Hattat Derviș Musli. 3. nüsha: Güler Gönültaş, Ktg., s.63, no.536, ölçüler: 173x16, 127x80 mm.; yk. 62; satır: 13; sütun: 2; istinsah tarihi: H.978 (M.1570); müstensihi: belli değil

şairin Gül-i Sad-berg adlı eseriyle aynı ciltte olup baştan ve sondan eksiktir. Eserin British Museum'da bir nüshası olduğunu Günay Kut haber vermiştir¹⁰⁰. Rieu'dan sonra buraya 771 Türkçe ve Farsça yazma alındığını, bunların toplu katalogunun bulunmadığını belirten Kut, bu eserlerin isimlerini vermiş ve Or.7183 numara ile kayıtlı, Rahmî'ye ait 58 varaklı bir Şâh u Gedâ'nın varlığını bildirmiştir.

Şâh u Gedâ'nın yazılış tarihini bilmiyoruz, ancak Mehmet Çavuşoğlu, Yahyâ'nın Şâh u Gedâ'sını H.943(M.1536)'den sonraki 1-2 yıl içinde yazmış olduğunu söyler¹⁰¹. Riyâzî'nin her iki şairin aynı zamanda Şâh u Gedâ yazdığını ifade ettiğini göz önünde bulundurarak Rahmî'nin de bu mesnevisini 943'ten sonraki 1-2 yıl içinde yazdığını söyleyebiliriz.

Rahmî, mesnevinin padişaha övgü kısmında

"Kimdür o şâhi pes 'iyân ideyin
Ba'zi evsâfını beyân ideyin"¹⁰²

dediği halde eserini sunduğu padişahın ismini zikretmemiştir. Ancak eserin yazılış tarihi olarak 943-45 yıllarını kabul ettiğimize göre Kânûni Sultân Süleymân'a sunulmuş olmalıdır.

Rahmî'nin Şâh u Gedâ'sı cedid bahrinin "fe'ilâtün/mefâ'ilün/fe'ilün" kalibiyla yazılmıştır.

Şâh u Gedâ'nın Özeti:

Eser, baş tarafı eksik bir "tevhîd" ile başlar¹⁰². Bunu "Der Münâcât-ı Kâdi'l-hâcât"¹⁰³ ve "Na't-ı Resûl 'aleyhi's-selâm"¹⁰⁴ başlıklarları izler. "Sebeb-i Nazm-ı Kitâb"¹⁰⁵ başlığı altında Rahmî,

100. Günay Kut, British Museum'daki Bazı Önemli Yazmalar ve Tevâif-i Aşereden Tâife-i Bektaşiyân, Türk Dili-Belleten(1971), s.209

101. Mehmet Çavuşoğlu, Yahyâ Beg, İ.A.

102. Şâh u Gedâ, Erz. nüshası, v.64a

103. Şâh u Gedâ, Erz. nüshası, v.64b

104. Şâh u Gedâ, Erz. nüshası, v.66b

105. Şâh u Gedâ, Erz. nüshası, v.68a

bir gülşen tasviri yaptıktan sonra,câhilin âlim ve fâzîlin yere-
rine geçtiğinden,şîir ile nesrin artık değerinin kalmadığından
yakınır ve bu nedenle gözü yaşlı,gönlü yaralı olarak uzlet köşe-
sine çekilmek istediğinden bahseder.Ancak böyle üzgün otururken
akranından bir yârâni gelir,niçin böyle yalnız oturduğunu sorar.
Gülşenin onu beklediğini ve aşk bezminin çerağını uyarması ge-
rektiğini söyler.Bir eser meydana getirip devrin padişahına sun-
masını isteyen bu yârânın tavsiyesiyle mesnevisini yazdığını an-
latan Rahmî,padişaha övgüden sonra "Şîfat-ı 'Âşk-ı 'Âlem-ârâ ki
Zîver-i Kâ'inât ve Sebeb-i Zuhûr-ı Mümkinât-est ve Şâhid-i Hâkâ-
yîk ki Der- 'Âlem-i Kevn Cilve-nümây-est"¹⁰⁶ başlığı ile hikâyeye
başlar:

Çin'de gönlü yaralı,dünyadan elini ayağını çekmiş bir der-
viş,dolaşırken muhteşem bir saraya rastlar ve bu saraydaki Şâh'ı
görünce âşık olup aklı başından gider.Şâh,onun bu hayretini,bu
kendinden geçişini görüp halini sorar,ancak Gedâ hayranlığından
cevap veremez.Şâh'in daha sonra da zaman zaman Dervîş'e iltifat
etmesi,çevreden hoş karşılanmaz ve özellikle Şâh'in yakınlarından
birisi Dervîş'i Şâh'in sarayından uzaklaştırmak için bir
plan hazırlar.Buna göre çocukların Dervîş'i taşlayarak öldürerek
lerdir.Bunu haber alan Dervîş,bir mağaraya çekilir.Bir gün Şâh'in
güvercinlerinden biri Dervîş'in başına konar,o da durumu Şâh'a
anlatan bir mektup yazarak güvercinin ayağına bağlar.Şâh,bunu
öğrenince Dervîş'e dokunamayı ödüreceğini ilan eder,böylece Dervîş
şehre iner,yeniden Şâh'in iltifatlarına mazhar olur.Bunun üzerine
"rakîb-i bed-fi'âl" Şâh'i ava götürerek Dervîş'ten uzaklaştırır.
Dervîş de Şâh'in dağlara gideceğini işitince dağlarda mekân tu-
tar,vahşi hayvanlarla birlikte yaşar.Dağlarda Dervîş'in dost ol-
duğu bir ceylan vardır.Şâh,av sırasında bu ceylanı yaralar,cey-
lan oku çıkartması için Dervîş'in yanına gider,Şâh da onu takip
eder.Sonunda Dervîş'in mağarasında karşılaşırlar.Aralarında

106.Şâh u Gedâ,Erz. nûshâsa,v.73b,başlığın sonunda ve cedvel
dışında "سرای او سیرفت" yazılıdır.

"dedi-dedi" tarzında sorulu cevaplı bir konuşma geçer. Sonra Şâh, Dervîş'ten kendisine dua etmesini ister. Dervîş de ona büyük bir padişah olacağını müjdeler ve padişah olunca kendisine ne yapacağını sorar. Şâh da parmağından yüzüğünü çıkarıp ona verir ve bu yüzeyle geldiği takdirde onu mesut edeceğini söyler.

Şâh'ın babası oğlunun ayrılığına dayanamaz, padişahlığı ona bıraklığına dair bir mektup gönderir ve arkasından ölüür. Şâh padişah olur. Dervîş, bunu haber alınca

"Yâr içün saklarum bu câni ben
Yârsuz neylerüm cihâni ben"¹⁰⁷

diyerek Şâh'ın kapısına varır, kendisine verdiği yüzüğü gösterir. Şâh, Dervîş'i çok iyi karşılar, birlikte zevk u safâ ederler.

Bizim gördüğümüz Erzûrum nüshasında hikâye burada biter ve "Hâtimetü'l-kitâb" bölümü gelir. Ancak Manisa nüshasını esas alan Vasfi Mahir Kocatürk, özete şöyle devam eder¹⁰⁸:

"Bu sırada memlekete düşman giriyor. Harb olacak. Dervîş'i kıskanan Şâh'ın yakını, felâketin o uğursuz dilenci ile düşüp kalkma yüzünden geldiğini söylüyor. Dervîş tekrar uzaklaştırılıyor ve harbe giriliyor. Çetin ve kanlı harb arasında Dervîş gelecek Şâh için dua ediyor. Şâh'ın askeri galip geliyor. O gece Şâh, rüyasında yeşil sarıklı ve Hızır kıyafetli birini görüyor. Bu ârif Şâh'a harbin Dervîş'in duasıyla kazanıldığını söylüyor. Onu sıkıntıdan kurtararak yanına almasını, kendisine nedim yapmasını tavsiye ediyor. Şâh, Dervîş'i tekrar yanına alıyor. Birlikte bir müddet mesut yaşadıktan sonra ölüyorlar."

ç.Yenişehir Şehrengîzi:

Eski kaynaklarda Rahmi'nin bir Şehrengîz'i olduğundan hiç bahsedilmemiştir. Onun bu eserini bize Agâh Sîrri Levend tanıtır ve bir nüshasının Abdülbaki Gölpinarlı'da bir nüshasının da Ber-

107.Şâh u Gedâ, Erz. nüshası, v.121a

108.Kocatürk, s.367

lin Kütüphanesi'nde bulduğunu haber verir¹⁰⁹.

Levend, Şehrengiz'in hangi tarihte yazıldığından belli olmadığını söyler. Ancak Rahmi, eserin "sebeb-i te'lif" bölümünde müderris olarak görev başına gitmek üzere yola çıktığını söylemektedir. Rahmi'nin H.970(M.1562) yılında Şehzade Selim'e bir kaside sunduğunu ve bunun üzerine Yenişehir müderrisliğine tayin olduğunu hatırlayacak olursak¹¹⁰ eserini de bu tarihte yazdığını söyleyebiliriz.

Levend, bu eserin kime sunulduğunu belirtmemiştir. Eseri görme imkânımız da olmadığı için bu konu şimdilik bizce bilinmemektedir.

Levend'in eserin her bölümü için verdiği beyit sayılarını toplayarak eserin bütününe 277 beyit olduğunu söyleyebiliriz. Yine eserden örnek olarak verdiği beyitlere bakarak veznini tespit etme imkânımız da var. Rahmi, bu eserini hezec bahrinin mefā'-ilün/mefā' ilün/fa'ülün kalibıyla yazmıştır.

Agâh Sürrî Levend, eserin özetini de vermiştir:

"Eser şöyle başlıyor:

Başıret nûrını feyz it İlâhi
Hakîkat râhını göster kemâhi

Şair 24 beyit başlangıç manzumesinde "yaratılış"ı anlatıyor. Sonra

İlâhi 'aciz ü zâr u nizârem
Giriftâr-i kemend-i zülf-i yârem

beytyle maksada giriyor. 28 beyit süren bu bölümde suçunu itiraf

109.A.S. Levend, Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul, İst., 1958, s.36, W.Pertsch, Die Turkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin, Berlin, 1889, s.406, no.407 (Pertsch)

110. Ali, v.129a

ediyor. Sonra sebeb-i te'lîf sayabileceğimiz, başlıksız, 151 beyit süren bölümde müderris olarak görev başına gitmek üzere yola çıktığını, Rumeli'yi dolaşarak Yenişehir'e ulaştığını söylediğinden sonra şehri ve şehrin güzellerini övüyor. Nihayet dilberlerin tasvirine geçiyor. 23 tasvirin yalnız sonucusu dört, ötekiler üçer beyittir. Eser şöyle bitiyor:

Bu şehrîñ çok didiler māh-rūsın
Nice meh-rū gazâl-ı müşg-būsın

Bulardur gün gibi meşhûr olanlar
Kemâl-i hüsn ile mezkûr olanlar

Güzeller içre bunlardur müsellem
Fakîrûn bildiği v'Allâhû a'lem"¹¹¹

---

111. Levend, Türk Ed. da Şehrengizler, ss. 36-37

3.EDEBİ ŞAHSİYETİ

Rahmî'nin edebî şahsiyeti üzerinde söz söyleyebilmek için bütün eserlerinin değerlendirmeye tabi tutulması gerekmektedir. Oysa Ali Nihad Tarlan'ın yayını dışında Rahmî'nin eserleri üzerinde geniş bir çalışma henüz yapılmamıştır. Ali Nihad Tarlan'ın yayımladığı şiirler ise Rahmî'nin tezkire ve şiir mecmualarında yer alan 62 manzumesidir. Bu durumda biz, bu konuya ilgili olarak sadece tezkire sahiplerinin vermiş oldukları bilgileri aktarmakla yetineceğiz.

Rahmî hakkında bilgi veren şuara tezkireleri, genellikle onun şaire olan kabiliyetinden, genç yaşıta şaire başlayıp mesur olmasından bahsederler ve onun iyi bir şair olduğunda birleşirler.

Edirmeli Sehi, "tab'ı selim ve zihni müştakim, şî're mā'il nev-niyâz-ı kābil, tarz-ı gazelde bî-bedel"¹¹² diyerek onun şaire temayülü olan, işe yeni başlamış olmakla birlikte kabiliyetli bir şair olduğunu belirtir.

Latîfi, onun hakkında "rengîn-elfâz ve nâzük-edâ ile kitâb-ı Şâh u Gedâ'sı ve istimâ' ü pesende kâbil eş'âr-ı dil-güsâsı varâ dur"¹¹³ ifadesini kullanır ve Şâh u Gedâ'sı yanında beğenilen şiirleri olduğunu belirtir.

Ahdi ise Rahmî'nin şairliği ile ilgili olarak şu bilgileri verir:

"Tab'-ı müstakîmi ve zihni selîmi nazma mā'il ve esnâf-ı şî're üstâd-ı kâmil kimesnedür. El-hâk şâ'ir-i zarîf ve nedîm-i latîf ve hemîşe şu'âra-yı rûzgârdan ve 'urefâ-yı 'âlî-mîkdârdan ra'nâligla mümtâz ve a'lâligla ser-efrâz .... ve teshîr-i ebkâr-ı ma'ânî itmede sâhir ve her vech ile aksâm-ı şî're kâdir 'ale'l-husûş vâdî-i mesnevîde pey-rev-i Hilâlî olup Şâh u Gedâ rakam itmiş ve tarz-ı gazelde tev'emân-ı Hayâlî ve uslûb-ı kasîdede

112. Sehi, s.129

113. Latîfi, s.163

mānend-i İsmā‘il-i İsfahānī belki Rūm'da Selmān-ı sānī'dür. El-hāsil bu devrde rüzgār-ı bed-kirdār (u) kec-reftārdan tarīkında ber-hor-dār olmayan erbāb-ı mārifetdendür. Ol bülbül-i gülşen-i suhen ve tūtī-i şekker-şikenün eşcāri bī-had ve güftāri lā-yu‘ad-dur. Cümlesi meşhūr-ı əfak ve hasb-i hāl-i dil-i ‘uṣṣāk-ı pür-iş-tiyāk vāki‘ olmışdır.¹¹⁴

‘Ahdi, şaire kabiliyetli ve her tür şiir söylemede usta olduğunu söylediği Rahmī'nin zamanın şairleri arasında seçkin bir yeri bulduğunu, bütün nazım türlerini ustalıkla kullanmakla birlikte özellikle mesnevide Hilālī, gazelde Hayalī, kasidede ise İsmā‘il-i İsfahānī ve Selmān-ı Sāvecī kadar başarılı olduğunu kaydettikten sonra güzel söz söylemekteki maharetinden, çok sayıda tanınmış şairleri bulunduğuandan bahs eder.

Rahmī'nin hem yakın dostu, hem hemşehrisi olan ‘Āşık Çelebi, "her gūne medh eylesem ma‘zūrum"¹¹⁵ diyerek edebi şahsiyeti hakkında şu övgülü sözleri kullanır:

"selīka-i selīmesi vezn-i tab‘-ı belāğat-ṣī‘ār üzre mecbül olduğu sebebden ak ve karaya su‘ūrı olduğu gibi ruh u zülf-i yār vasfında şī‘rlere şurū‘ eylesi ve maşrīk-ı hüsn-i cemālde hilāl-i zuhūrı lāmi‘ olmadan ufk-ı dərūnidan cebin ü ebrū medhinde matla‘lar tūlū‘ eylesi. Māh-ı nev görse ebrū-yı yār hātīra idinüp misrā‘ dirdi, subh-dem ruh-ı dīdāra nazar kilsa güneş tōğınca nice matla‘ dirdi, gönce gibi zāhiri derhem olsa göñline dehān-ı dil-berden rāz gelürdi, derse müṭāla‘a iderken hazz-ı yār yādına gelse fenn-i ‘işkdan göñline nice bāb açılıp kitāb-ı ilmden rāz gelürdi. Beyt:

Elifden kadd-i dil-dāri añardi
Redīfi serv nice şī‘r dir idi

Kitāb-ı nesr eline alsa el kaldırup İlāhī sahā‘if-i ruhsarın nu-

114. ‘Ahdi, v.96b

115. ‘Āşık Çelebi, Ms., v.23lb

küş-i haftanın sade eyle diyü du'a eylerdi, mecmü'a-i nazm eline alsa her beyt dest-i şevk ile giribânın çak idüp sinesine elfler çeküp noktalar dâg komağla "lisânü'l-hâl entâka min lisâni'l-kâl" diyü 'arz-i aşk-i vilâ iderdi... zamânun şâ'ir-i sihr-âferîni ve şu'arânuñ güzînidür, bâl-i verka-i varâka ile ekâzî-i bilâda perân olmuş ve gazelleri zîb ü zînet-i her defter ü dîvân olmuş idi. Harâbatda muâribler anuñ nazmıyla terâne bağılardı ve rîbâtat - da sûfîler anuñ şî'riyle semâ' eylerdi.¹¹⁶

Böylece Meşâ'irü's-su'arâ'da da Rahmî'nin yaratılışının şaire yatkın olduğu, bu sebeple genç yaşında şaire başladığı, sevgiliden bahs eden âşıkâne şiirler söyledi, zamanın seçkin bir şairi olduğu belirtilir ve gazellerinin çok sevildiği, eğlence meclislerinde okunması yanında sûfîler tarafından da benimsendiği kaydedilir.

Rahmî'den bahs eden bir diğer tezkire sahibi Hasan Çelebi ise Rahmî için "küsiş-i bisyâr ve sa'y-i bî-sumâr idüp şâhib-i iştihâr ve şâ'ir-i nâm-dâr olmuş idi ve şiyt u şadâsi vâsil-i etraf u akât olup gulgule-endâz-i felek-i devvâr olmuş idi"¹¹⁷ dedikten sonra şöyle devam eder:

"Hakkâ ki şu'arâ-i Rûm'uñ tamâm-ı be-nâmindan ve bu zümre-i izâmuñ nihâyetde fehhâmindan belâgat kişverinûñ şîr-i gûrrini ve fesâhat meydânunuñ merd-i güzîni şu'arâ-i berâ'at-şî'âruñ şâ'ir-i sihr-âferîni ve selâset-i edâ ve letâfet-i ma'nayı cem' itmekle bu fırkanuñ bî-'adîl ü karînidür. Çünkü hasb-i hâl-i 'uşşâk olan eş'âr-i meşhûr-ı âfak revâ'ihi-i tâyyibe-i eş'âri fevâ'ihi-i 'ûd-i Kumâri gibi etraf u eknâfa münteşir olmayla meşâmm-i halk-i cihâni mu'attâr kîlmışdur ve âftâb-i güftâr-i belâgat-nâsibi miyân-ı şeyh ü şâbda müştehir olmayla zevâyâ ve erkân-ı zemîni ve zamânı münevver itmişdir."¹¹⁸

Hasan Çelebi, Rahmî'nin Anadolu şairleri arasında çok meşhur olduğunu, şairlerinin belagat, fesahat ve selasetten âri olmadığını, latif mânâlar yakalayıp âşıkâne şiirler yazdığını ve şiirlerinin

116. 'Âşık Çelebi, MŞ., v.23la-23lb

117. Hasan Çelebi, s.401

118. Hasan Çelebi, s.402

hem gençler,hem yaşlılar arasında beğenildiğini ifade eder.

Rahmî'yi şairlerin meşhurlarından sayan Beyânî de onun için "Hakkâ ki şu aranın tamâm-ı be-nâmlarındandur. Huşûşâ ki müseddes, müsebba', müsemmen makûlesi eşârda ihrâz-ı kasab-ı sebak itmişdür."¹¹⁹ diyerek nazım şekilleri içinde özellikle müseddes,müsebba' ve müsemmende başarılı olduğunu belirtir.

Fâizi,Rahmî hakkında fazla bilgi vermemiş,sadece şairin ölüm tarihini kaydederek şiirlerinden örnekler vermekle yetinmiştir.

Rahmî'nin edebî şahsiyetiyle ilgili bilgiler bulduğumuz bir diğer kaynak da 'Âlî'nin Künhü'l-ahbâr'ıdır. 'Âlî,Rahmî'ye ayırdığı bölümde "üç dört kitâb te'lîfi ile nâm-dâr ve Rahmî nâmına bir şâ'ir-i pesendîde-güftâr iken"¹²⁰ ve "el-hâk şâ'ir-i bârîk-hayâl ve gâzel ve kasâ'id ve mesnevîde mahâreti ber-kemâl eşrînuñ memdûh ve güzîdesi,zamanunuñ mevsûf ve pesençîdesi idi"¹²¹ sözleriyle gazel,kaside,mesnevi gibi nazım türlerinde mahir,zamanında beğenilen meşhûr bir şair olduğunu söylediği gibi,eserinin Lâmi'î ile ilgili bölümünde de "'Alâ külli hâl Rahmî'den sonra Bursa şu arasınıñ güzîdesi tutulmak câ'izdir.Zîrâ ki Celîlî mü'ellefâtından bunuñ (Lâmi'î) âsârı efzûn idügi bârizdür."¹²² sözleriyle de Rahmî'nin Bursa şairleri arasında birinci sırada yer aldığı kaydededer.

Rahmî'nin sanatına kısaca değinen İsmail Belig de "henüz sâde-rû iken cüzdân-ı seniyye-i sâfi hütüt-i kıt'a-i ma'ârifle memlû ve çesmesâr-ı dehân-ı nâzükinden hemîse câri olan naâzm-ı dil-cû idi"¹²³ diyerek genç yaşıta hem ilimle,hem şiirle uğraşıp gönül alici şirler söylediğini yazar.

119.Beyânî,v.35a

120.'Âlî,v.129a

121.'Âlî,v.129a

122.M.İsen,Künhü'l-ahbâr(yayınlanmamış doktora tezi),Atatürk Ü. Fen-Ed. Fak. Ktb.,Erzurum,s.167,Lâmi'î maddesi

123.İsmail Belig,Güldeste,v.172a

Tezkireler dışında Rahmî'den bahseden diğer kaynaklarda onun edebî şahsiyetiyle ilgili geniş bilgilere rastlamıyoruz. Sadece Mehmed Süreyya, "dil-ber bir şâ'ir-i mümtâz"¹²⁴ olduğunu yazar, Bursalı Mehmed Tahir de "su'arâ-yı be-nâmdan olup"¹²⁵ diyerek meşhur bir şair olduğunu belirtir.

Rahmî üzerinde çalışmalar yapmış olan Ali Nihad Tarlan ise tezkirecilerin Rahmî'nin şairliği hakkında kullandıkları ifadeleri vermekte yetinmiş, tezkirelerden başka bir de o devir şairlerinden Sâni'nin mizah vadisinde yazılmış bir manzum mektubunda Rahmî hakkındaki şu beyti de kaydetmiştir:

"Muhayyel hem mesel-āmîz eş'âr u gazel dir mi
O Rahmî-i sühân-perdâz-i hâssânü'l-beyân neyler"¹²⁶

Özetleyecek olursak, tezkire sahipleri, Rahmî'nin şaire kabiliyeti olan ve bu kabiliyeti sayesinde genç yaşta herkesin beğendiği aşıkâne şiirler yazarak şöhret bulan, özellikle gazel, kaside, müseddes, müsebba ve müsemmen nazım şekillerinde başarılı, usta bir şair olduğunda birleşirler.

---

124. M. Süreyya, SO, C.II., s.375

125. M. Tahir, OM, C.II., s.180

126. Tarlan, s.3

B.GÜL-İ SAD-BERG, KAYNAKLARI, BENZERLERİ

Gül-i Sad-berg, hikâye ve temsillerle süslenerek yazılan dî-nî-ahlâkî mesnevi tarzı içinde değerlendirilmelidir. Bu tarzda pek çok mesnevi yazılmış, ancak ilk örneği Nizâmi vermiştir. Daha sonra İran ve Türk edebiyatında Nizâmi'nin bu eserinin benzerleri meydana getirilmiştir. Bu yüzden incelememizde önce Nizâmi'nin bu tarza örnek teşkil eden Mahzenü'l-esrâr adlı mesnevisini, daha sonra da benzerlerini tanıtabileceğiz.

I.NİZÂMÎ'NIN MAHZENÜ'L-ESRÂR'I VE BENZERLERİ

1.NİZÂMÎ,MAHZENÜ'L-ESRÂR

Nizâmi'nin Hamse'sinin ilk mesnevisi olan Mahzenü'l-esrâr, dînî, ahlâkî ve tasavvufî konularda yazılmış yirmi "makale" ve her makaleden sonra gelen birer "hikâye"den oluşmaktadır. H.559/ (M.1163) yılında yazılan bu eser Fahreddin Behramşah'a sunulmuştur. Eserde seri¹ bahrinin müfte'ilün/müfte'ilün/ fâ'ilün kalibi kullanılmıştır. Sırasıyla tevhid, 2 münâcât, mi'raciye, 4 na't, Fahreddin Behramşah'a övgü, kitabın nazım ve tertibi, sözün değeri, ve şairlik mertebesi, ölçüülü söz düzenlemek ve edebiyat yapmak, gerçekleri dinleyip anlamak ve gönüle yöneltmek hakkında bölümler ve 3 halvetten oluşan girişten sonra makale ve hikâyelerde şu konular işlenmiştir¹ :

- 1.Makalé: Ademin yaratılışı hakkında
- 1.Hikâye: Günahların yargılanmasından umudu kesilen padışahın hikâyesi

---

127. Mehmet Nuri Gençosman, Nizâmi-Mahzen-i Esrâr, Ankara, 1964,
163. s.

- 2.Makale:Adalet ve insafı korumak,halkı hoş tutmak hakkında
- 2.Hikâye:Nûşirevân-ı 'Âdil ile veziri arasında geçen bir arkadaşlığı hikâyesi
- 3.Makale:Olayların karışıklığı ve devrimlerle dünya işlerinin bozulması
- 3.Hikâye:Süleyman Peygamber'in hikâyesi
- 4.Makale:Padişahın teb'asının haklarını gözetmesi hakkında
- 4.Hikâye:Sultan Sencer'le zulme uğramış ihtiyar kadının hikâyesi
- 5.Makale:Karışık haller karşısında insanın kudretsizliği hakkında
- 5.Hikâye:Kerpiç döken ihtiyarla palavracı delikanlığının hikâyesi
- 6.Makale:Varlıktan ibret alma hakkında
- 6.Hikâye:Avcı ile tilki hikâyesi
- 7.Makale:İnsanlık mertebesinin bütün canlı yaratıklara üstünliği hakkında
- 7.Hikâye:Feridun Şâh'ın ceylan avı hikâyesi
- 8.Makale:Yaradılışa ve aklin büyülüğüne dair
- 8.Hikâye:Yemişçi ile tilki ve yankesicinin hikâyesi
- 9.Makale:Dünya gailelerinden kurtulma hakkında
- 9.Hikâye:Tövbesini bozan zâhidin hikâyesi
- 10.Makale:Ahir zamanın ermesi ve onun belirtileri
- 10.Hikâye:İsa Peygamber'in hikâyesi
- 11.Makale:Dünyadaki zorluklar ve kurtuluş çareleri
- 11.Hikâye:Marifete eren ihtiyar Hint rahibinin hikâyesi
- 12.Makale:Dünyaya veda
- 12.Hikâye:İki kavgacı filozofun hikâyesi
- 13.Makale:Dünyanın vefasızlığına dair
- 13.Hikâye:Hain sofu ile hocanın hikâyesi
- 14.Makale:Gafetten uyanma şartları
- 14.Hikâye:Zalim padişah ile doğru sözlü zâhidin hikâyesi
- 15.Makale:İnsanın yaratılışı ve bir sınıfın ötekinden üstünüğü

15.Hikâye:Genç Şehzade ile ihtiyar düşmanlarının hikâyesi

16.Makale:Meslekte çabuk ilrleme ve dileklerin kabulü hakkında

16.Hikâye:Yaralı çocuğun hikâyesi

17.Makale:Kulluk,tecrid(Allah'tan başka her şeyden uzaklaşma),halvet hakkında

17.Hikâye:Pir ile müridin hikâyesi

18.Makale:Ahireti karşılama ve dünya halkın mezhebi hakkında

18.Hikâye:Cemşîd ile gözdesinin hikâyesi

19.Makale:Zamane insafsızlarından şikayet

19.Hikâye:Hârûn Halife ile Hacamatçının hikâyesi

20.Makale:Zamane çocukların vefa ve himmeti hakkında

20.Hikâye:Bülbül ile doğanın hikâyesi

2.NİZÂMÎ'NİN MAHZENÜ'L-ESRÂR'INA YAZILAN NAZİRELER

İran ve Türk edebiyatında pek çok örneğini gördüğümüz dîni, ahlâki, tasavvuffî eserler arasında hikâye ve temsillerle süslenerek yazılan tarzin ilk örneğini Mahzenü'l-esrâr adlı mesnevisiyle Nizâmî vermiştir. Daha sonra Nizâmî'nin bu eserine pek çok nazire yazılmış, böylece İran ve Türk edebiyatında bir Mahzenü'l-esrâr geleneği ortaya çıkmıştır.

İran edebiyatında Emir Hüsrev'in Matla'u'l-envâr'ı, Hâcû-yı Kirmânî'nin Ravzatü'l-envâr'ı ve Câmi'nin Tuhfetü'l-ahrâr'ı Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olarak kaleme alınmış mesnevilerdir. Mahzenü'l-esrâr'a nazire yazan başka İranlı şairler de olmuştur, ancak Türk şairleri üzerinde etkili olanlar sadece Emir Hüsrev, Hâcû-yı Kirmânî ve Câmi'dir. Türk edebiyatında ise Anadolu sahasında Hayâlî'nin Ravzatü'l-envâr'ı, Ma'nevî'nin Mahzen-i Eb-râr'ı, Ahmed-i Rîdvân'ın Mahzenü'l-esrâr'ı, Taşlıcalı Yahyâ Beg'in Gülsen-i Envâr'ı, Rahmî'nin Gûl-i Sad-berg'i, Azerî İbrahim Çelebi'nin Nakş-i Hayâl'i, 'Âli'nin Tuhfetü'l-'uşşâk'ı, Cinâni'nin Riyâzü'l-cinâن'ı, Nevîzâde Atâyi'nin Nefhatü'l-ezhâr'ı ve Emîri'nin Mahzenü'r-râz ve Sohbet-nâme'si ile Çağatay sahasında 'Ali

Şir Nevai'nin Hayretü'l-esrār'ı, Mir Haydar'ın Mahzenü'l-esrār'ı bu türde yazılmış eserlerdir.

Varlığını kaynaklardan haber aldığımız halde bugün elimizde bulunmayan Mahzenü'l-esrār nazireleri de vardır. Agâh Sırri Levend, Cinâni'nin Riyazü'l-cinâن'ın "hâtime-i kitâb" bölümünde bu esere nazire yazan şairleri sayarken Lâmi'i ve Celîli'nin isimlerini de zikrettiğini söyler:

"Şehrimüz içre nice mâh-i münîr
Söhret-i bi-hadd ile olmuş şehîr

Cümleye serdar-ı belâgat-şî'âr
Münşî-i inşâ-yı berâ'at-nigâr

Sâni-i Vassâf u Nizâmi-i Rûm
Kesret-i te'sîlif ile Câmi-i Rûm

Fâzîl ile mecmû'-i hüner câmi'i
Pertev-i envâr-ı hüdâ Lâmi'i

Gün gibi âfâka virüp nûr u fer
Nazm ile nesr ile komış çok eser

Hamse diyüp şâ'ir-i sihr-intisâb
Ya'ni Celîli-i celâlet-me'sâb

Gûşîş idüp vüs'-i beserden birûn
Virmiş ana nakd-i safâ-yı derûn"¹²⁸

Ancak Lâmi'i'nin de bir Mahzenü'l-esrār naziresi yazdığı düşüncesi yukarıdaki beyitlerin yanlış değerlendirilmesi sonucu olsa

128. Agâh Sırri Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, TTK., Ank., 1973, C.I, ss.73-74 (Levend, TET)

gerektir.Beyitlerin tamamı okunduğunda iki kişiden değil,bir kişiden bahsedildiği anlaşılacağı gibi,değerlendirmeye esas teşkil eden

Pertev-i envâr-i hüdâ Lâmi'î

mîsrâının anlamının "hidayet nûrlarının ışığı Lâmi'î" şeklinde verilmemesi gereği açıktır.Bir önceki mîsrâda yer alan "câmi'i" kelimesi ile uyum sağlaması gerektiğini düşünecek olursak "lâmi'î" kelimesinin sonundaki -i'nin de nispet -i'si değil,iyelik eki olması gereklidir.Bu durumda burada Lâmi'î'den bahsedilmediğini söyleyebiliriz.

Celîlî'nin Mahzenü'l-esrâr naziresinden ise kaynaklar tam bir açıklikla bahsetmez.Sehi Beg,"hamse-i Nîzâmi'yi terceme idüp bi't-tamâm Türkçeye döndürdü"¹²⁹ diyerek bu konuda en kesin bilgiyi verir;ancak hamsesini oluşturan mesnevilerin adını vermez.'Ahdi ve Fâizi de hamse sahibi olduğunu söyleyerek Sehi'yi doğrularlar.¹³⁰ Tezkirelerde Celîlî'nin mesnevilerinden sadece Hürev ü Şîrin,Leyli vü Mecnûn,Yûsuf u Züleyhâ'nın isimleri verilmiştir¹³¹.Bir de kimi kaynaklarda yüz gazelden oluşan bir diwan¹³²,kimi kaynaklarda mesnevi¹³³,kiminde ise risale¹³⁴ olarak gösterilen Gûl-i Sad-berg ile Cevher-nâme'si¹³⁵ vardır.Bursali Mehmed Tahir,kaynak göstermeksızın Penc-genc ismiyle mensur bir

129.Sehi,s.114

130.'Ahdi,v.71b;Fâizi,v.25a

131.'Âşık Çelebi,Mş.,v.65a;Hasan Çelebi,s.267;Beyâni,v.21b

132.'Âşık Çelebi,Mş.,v.65a;Hasan Çelebi,s.267;M.Tahir,OM,s.135

133.Beyâni,v.21b;Ş.Sami,s.1839;N.Tuman,Tuhfe,s.V

134.Sadettin Nûzhet Ergun,'Ali'nin Gûl-i Sad-berg'i manzum bir risale olarak kabul ettiğini kaydeder,Bkz.Türk Şairleri,C.3-4,ss.955-960

135.N.Tuman,Tuhfe,s.V

hamsesi olduğunu da yazar¹³⁶. Bu bilgilerle Cinānī'nin söylediğimizi birleştirdiğimizde ortaya karışık bir durum çıkıyor. Bir kere Nizāmī'ye nazire olduğu söylenen hamsede Yūsuf u Züleyhā gibi Nizāmī'de bulunmayan bir mesnevi yer almaktadır. Yine eğer Gūl-i Sad-berg'i divan olarak kabul edersek Celīlī'nin hamsesiinin 4 mesnevi ve 1 divandan oluşan eksik bir hamse olduğunu, mesnevi olarak kabul edersek de Cinānī'nin bahsettiği Mahzenü'l-esrār naziresi olduğunu ihtiyatla söyleyebiliriz.

Kaynakların bildirdiği, ancak bugün elimizde bulunmayan bir başka Mahzenü'l-esrār naziresi de Fazlī'nin Lüccetü'l-esrār'ıdır. Nazirenin kime yazıldığı konusunda kaynaklarda bir ihtilaf ve karışıklık mevcuttur. Eserden ilk bahsedene "Aşik Çelebi,"Lücce-tü'l-esrār nam bir kitāb didi, Nizāmī'nün Matla'u'l-envār'ı bahrinde ve tavrında"¹³⁷ derken, "Ālī de "Şeyh Nizāmī'nün Matla'u'l-envār'ına mukābil Lüccetü'l-esrār nām bir kitāb dahi te'līf eylemişdir"¹³⁸ diyerek eserin Nizāmī'ye mi, Emir Hüsrev'e mi nazire yazıldığını anlamamızı güçlestirmiştir. Beyānī ve Riyāzī ise bu mesnevinin "Tuhfe bahrinde" olduğunu söyleyerek bizi üçüncü bir ihtimalle karşı karşıya bırakırlar¹³⁹. Bazı kaynaklarda Leh-cetü'l-esrār¹⁴⁰ diye de geçen bu eser, gerçekten yazılmışsa netice olarak Nizāmī, Emir Hüsrev veya Cāmī'ye nazire olabilir.

Bu saydığımız eserlerin Mahzenü'l-esrār'a nazire olduğunu hem tezkirelerden, hem şairlerin kendi ifadelerinden öğreniyoruz.

Molla Cāmī, Tuhfetü'l-ahrār'ı Nizāmī ve Emir Hüsrev'e nazire olarak yazdığını eserinin başında şöyle dile getirir: "Değerli bilge Şeyh Nizāmī'nin şaheseri Mahzenü'l-esrār ya da Emir Hüsrev-i Dihlevī'nin maddī ve manevī güzelliklere erişmiş yaldızlı

136. M.Tahir, OM, s.135

137. Aşik Çelebi, Ms., v.198a

138. Ālī, v.201

139. Beyānī, v.73b; Riyāzī, v.116b

140. Fazlī, T.A.

kadehi Matlau'l-envār'ı yanında bu eserin ne değeri olabilir? Çünkü Matlau'l-envār kelime zenginliği ve ibarelerin sağlamlığı bakımından İran'ın açık ve düzgün konuşanlarının niteliklerini açıklamada yaya kaldıkları bir eserdir. Ama bu eser, güzellik ve anlam inceliği bakımından aynı derecededir. Çünkü dünyanın özlü konuşanları o esere cevap niteliğinde olduğunu az da olsa itiraf ederler..."¹⁴¹ Kātib Çelebi de Cāmī'nin eserini yazarken Nizāmī ve Emir Hüsrev'i kendisine örnek aldığı belirtir.¹⁴²

'Ali Şīr Nevāī'de Hayretü'l-ebrār'ında Nizāmī ve Emir Hüsrev'den etkilenerek hamse yazmaya başladığını söyle anlatır:

"Bezmde bir kün yüzidin nūr idi
Her saridin nādire mezkūr idi

Tuştı cū reh-rev bile pey-revgā söz
Yitti Nizāmī bile Hüsrevgā söz

Kim ni şifat 'ālem ara saldı şeyn
İkkisining hāmesidin hamseteyn

Lik bu on turfa ki tāpmış cemal
İkki burungisida bār özge hāl

Gevheri yok Mahzenü'l-esrār dik
Ahteri yok Matlau'l-envār dik

Özge sanemler hem irür cilve-sāz
Barçasining hüsnide zīb-i mecāz

141.Cāmī'nin Tuhfetü'l-ahrār'ı ile ilgili bilgiler ve iktibaslarda bu eser üzerinde yüksek lisans tezi hazırlayan Yusuf Öz'ün notlarından faydalandık.

142.Kātib Çelebi,Keşf,C.I,s.361

Ol ikisidin biri gevher-feşān
Gevheri de nūr-ı yakīndin nişān

Ol birisi dāğī bolup nūr-pāş
Nūri ara pertev-i tāhkīk fāş

.....

Ötti çü elkiṣṣa bir ay ikki ay
Bir kün olup baht u hīred reh-nūmāy

Hidmetin ittim ki temennā idi
İlkide kördüm niçe eczā idi

Külgü bile kıldı işaret manğa
Tuhfe bile birdi beşāret manğa

Kim alıban baştın ayağıga bak
Kıl naṣar evrākığa baştın ayak

Allığa cān nakdini saçtım revān
Aldım u öptüm dağı açtım revān

Baştın ayak gevher-i şehvār idi
Kaysı güher Tuhfetü'l-ahrār idi"¹⁴³

Muhākemetü'l-lugateyn adlı eserinde de Hayretü'l-ebrār'ın Nizā-mī'ye nazire olduğunu açıkça ifade eder: "Hamse pencesığa pence urupmin. Ol kim Hayretü'l-ebrār bağıda ṭab'im gülle açıpdur. Şeyh Nizāmī rūhi, Mahzenü'l-esrār'dın başımgā dürler saçıpdur."¹⁴⁴

Çağatay şairlerinden Mīr Haydar, eserinin sonunda şöyle der:

143. Agâh Sırrı Levend; Ali Şir Nevāī, TDK. Yay., Ank., 1965, C.I., ss. 76-77 (Levend, Nevāī)

144. Levend, Nevāī, s. 82

"Min ki bisürdüm bu lezîz aşını
Şeyh Nizâmî'din alup çâşni"¹⁴⁵

Taşlıcalı Yahyâ Beg'in Nizâmî'ye nazire yazdığını ise hem kendi ifadesinden, hem 'Âşık Çelebi'den öğreniyoruz. Eserinin "Ah-bâr-ı Ahyâr-ı Ulû'l-elbâb ve İzhâr-ı İ'tizâr-ı Şâhib-i Kitâbdur" başlığı altında hamse yazan 4 şairi, Nizâmî, Emir Hüsrev, Câmî ve 'Ali Şîr Nevâî'yi öven Yahyâ Beg, kendisinin de hamsede onları izlediğini dile getirir:

"Çâr 'anâşır gibi merd-i çehâr
Hamse diyüp buldu 'azîm iştihâr

Hamse diyen tâ'ife-i râşidîn
Kıldılar izhâr-ı mühimmât-ı dîn
...

Şeyh Nizâmî güher-i bâhr-i dîn
Halka-i cem'iyyete oldı nîgîn

Dâne-i tesbîhi gibi dâ'imâ
Hep eli altında idi aşfiyâ

Hamsesi virdi yedi iklîme hâl
Pençe-i hûrşîde münevver misâl

Sözleri kim ahsen-i akyâldür
Çihre-i nazma şanasın hâldür

Sözde kavî Hind ilinün Hüsrev'i
Şeyh Nizâmî'nün odur pey-revi

Kıldı Nizāmī sözini reh-nüma
Halk aña sānī vü o sānī aña

Hażret-i Cāmī'dür anuñ sālisi
Genc-i mačānīnūñ odur vārisi

...

Mir Nevāi gül-i bī-hārdur
Hamsesi bir nāfe-i tālārdur

...

Ben de 'asā-yı kalemümle hemān
Gitdüm o yola nitekim 'āmiyān

Ya'ni benüm Fürs ilinün fārisi
Hamse diyen kimselerün hāmisi"¹⁴⁶

"Aşik Çelebi de "Mahzenü'l-esrār bahrinde Gūlşen-i Envār'i dahi
vardur"¹⁴⁷ diyerek Nizāmī'ye nazire yazdığını doğrular.

Eserinin sonunda Nizāmī, Hüsrev, Cāmī ve Hocendī'yi anan Āzerī, söyle söyler:

"Lut̄fi ile nazmumi ol Zü'l-celāl
Kuvvetini itdi Nizāmī-misāl

Bahş kılup sūzışını Hüsrev'ün
Eyledi Cāmī'yi senüñ pey-revün

Kıldı nihāl-i şuhənün ser-bülend
Şīvesini mīve-i bāğ-i Hocend"¹⁴⁸

146. Muhammet Selçuk, "Yahyā Beg, Gūlşen-i Envār", (mezuniyet tezi), Ank., 1980, ss. 48-49

147. Aşik Çelebi, Ms., v. 96b

148. Āzerī'nin eserinin tamamına ulaşamadık. Çalışmamızda Prof. Dr. İsmail Ünver'in notlarından faydalandık.

Beyānī, Kātib Çelebi ve Bursalı Mehmed Tahir de Nakş-ı Hayāl'ın Mahzenü'l-esrār tarzında bir eser olduğunu kaydederler¹⁴⁹.

‘Alī ise bu tarz mesnevi yazma geleneğini Hz. Mevlānā'ya dayandırır. Dīnī-tasavvufī mesnevileri bir hankâha benzeterek hankâhın temelini Hz. Mevlānā'nın attığını, daha sonra Nizāmī, Emir Hüsrev ve Cāmī'nin yazdıklarları eserlerle bu hankâhın birer duvarını ördüklerini, en son kendisinin yazdığı Tuhfetü'l-‘uṣṣāk ile hankâhın tamamlandığını söyler:

"Mürşidi Hażret-i Mevlānā'dur
Fażlinuñ ğayeti yok dānādur

Evliyā zümresinuñ mefhāridur
Ma‘rifet kulzümünuñ gevheridür.

Hankāhuñ o bırakdı temelin
Āndan öğrendi kamusu ‘amelin

İricek aña Nizāmī der-kār
Yapdı dikkatler idüp bir dīvār

Nāminı Mahzen-i Esrār itdi
Kaşr-i şeyhi aña sezāvar itdi

Oldı her beyti latīf ü mergūb
Görmədi görmeye çeşm-i ma‘yūb(?)

Sonra ol bezme irişdi Hüsrev
Komadı noktayı hemyāne girev

---

149. Beyānī; v.12a; Kātib Çelebi, Keşf, C.II, s.1974; M. Tahir, OM, C.II, s.68

Yapdı ol dahi aña bir dīvār
Oldı her gūsesi makbūl-i kibār

Nāmını Matla'-ı Envār kodı
Ehl-i nazm içre iyü kār kodı

İrdi çün Hażret-i Monla Cāmī
Gördi başdan başa bu hengāmī

Bir cidārin dahi ol ķildi binā
Eyledi her yirini müstesnā

Hak budur hayli nezāketleri var
Gūne gūne nice şan'atlari var

Nām ile Tuhfe-i Aḥrār oldur
Ālem-i nazma dürer-bār oldur

Çün aña ben dahi oldum nigerān
Gördüm anda ķati vāfir nokşān

Cānuma ġayret odi kār itdi
Beni nā-çār aña mi'mār itdi

Eyleyüp kuvvet-i tab'um iżħār
Ben dahi yapdum aña bir divār

Eyledüm her yirini müstahsen
Görse nā-çār ide taħsin-i hasen

Ol durur Tuhfe-i "Uşşāk-ı be-nām
Hānkāh anuñ ile oldı tamām"¹⁵⁰

150.Ülker Ergene, "‘Ālī, Tuhfetü'l-'uşşāk", (mezuniyet tezi), Ank., 1971, v.102a-102b (Tezin metin bölümünde sayfa numarası verilmemistiştir.), ('Ālī, Tuhfetü'l-uşşāk, II)

Cinānī de eserinin "sebeb-i te'līf" bölümünde belirttiği üzere Riyāzü'l-cinān'ı Nizāmī, Emir Hüsrev ve Cāmī'ye cevap olarak yazmıştır:

"Bir nice gün fikr ü hayāl eyledüm
Kur'a salup niyyet-i fāl eyledüm

'Akibetü'l-emr kılup ictihād
Sevk-i Hudāyile idindüm murād

Yāver olup ḥāme-i sihr-intisāb
Ben de diyem Ravża-sīfat bir kitāb

Pey-rev-i uslūb-i Nizāmī olam
Cur'a-keş-i meclis-i Cāmī olam

Sūziş-i Hüsrev'le yakam bir çerağ
Rüşen ola anun' ile bāğ u rāğ"¹⁵¹

Kaynaklarda ise Cinānī'nin Mahzenü'l-esrār'a nazire yazması yanlış anlaşılmış, hem Mahzenü'l-esrār hem Riyāzü'l-cinān isminde iki ayrı eseri olduğu sanılmıştır¹⁵².

Nevçīzāde 'Atāyī'nin Nefhatü'l-ezhār'ının bazı yazmalarında "Nefhatü'l-ezhār Cevāb-ı Mahzenü'l-esrār" başlığı yer almaktadır¹⁵³. Hamsesi hakkında en ayrıntılı bilgiyi bulduğumuz Heft-hān'ında ise 'Atāyī, hamsesinin ikinci mesnevisi olan Nefhatü'l-ezhār hakkında şöyle der:

151. Cinānī, Riyazü'l-cinān, Ayasofya Ktb., no. 1833, v. 13a

152. İsmail Belig, Güldeste, v. 168b; M. Tahir, OM, C.II, s. 135; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-'ārifīn Esmā'u'l-mü'ellifīn ve Āsārū'l-musannifīn, C.II, İst., 1955, s. 437

153. Nevçīzāde 'Atāyī, Nefhatü'l-ezhār, TTK Ktb., no. 261

"Sāniyen oldı Nefhatü'l-ezhār
Pertev-i naṣṣ-i Matla'u'l-envār

Būy-ı dil-keşle halkı mest itdi
Mahzen'ün pāyesini pest itdi"¹⁵⁴

Yine Sohbetü'l-ebkār adlı mesnevisinin "sebeb-i te'līf" kısmında da arkadaşlarının ağızından Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına nazire yazdığını söyle dile getirir:

"Sen de nazm ile getür meydāna
Sübḥavārī güher-i şeh-dāne

Diz bu resme nice 'ikd-i şehvār
Eyle āvīze-i gūş-i ebrār

Mahzen'i çünkü tetebbu'c kıldun
Tarhda nice tasannu' c kıldun"¹⁵⁵

Bu tarzda eser yazan şairlerin mesnevilerini Nizāmī'ye nazire olarak kaleme aldıklarını belirtmelerine rağmen, çoğu zaman bu nazirelerle Mahzenü'l-esrār arasında vezin, şekil ve muhteva bakımından tam bir benzerlik bulunmamaktadır. Bu da İslāmī edebiyattaki nazire (=cevap) geleneğinin doğrudan doğruya bir taklit olmadığı gerçeğini ortaya koyar. Nazire, beğenilen bir şairin herhangi bir eserinin aynı vezin, aynı kafiye ile benzerinin meydana getirilmesi yoluyla yapılabileceği gibi, özellikle mesnevi sahâsında daha önce işlenmiş bir konunun yeniden ele alınıp ortaya

154. Turgut Karacan, Nevçīzāde 'Atāyi, Heft-hān Mesnevisi, Ank., 1974, s.346

155. Nevçīzāde 'Atāyi, Sohbetü'l-ebkār, TTK. Ktb., no.261, v.46b

yeni bir eser çıkarılması yoluyla da yapılabilmektedir. Hattâ Mahzenü'l-esrâr gibi eserlerde konu da alınmamış eserin sadece vezin, şekil ve esasına uygun bir benzeri meydana getirilir. Böylece ilk esere cevap verilmiş olur. Emir Hüsrev'in Matla'u'l-envâr'ı, Hâcû-yı Kirmâni'nin Ravzatü'l-envâr'ı, Câmi'nin Tuhfetü'l-ahrâr'ı, Nevâî'nin Hayretü'l-ebrâr'ı Mahzenü'l-esrâr'a bu tarzda yazılmış birer cevaptır. Nazire sayılan eserlerde kimi zaman eserin bölüm sayısının veya vezninin değiştiği de görülür. Vahşî'nin Huld-i Berîn'i, Rahmî'nin Gûl-i Sad-berg'i, Yahyâ'nın Gülsen-i Envâr'ı bölümleri açısından Mahzenü'l-esrâr'a uymayan nazirelerdir. Hayâlî'nin Ravzatü'l-envâr, Emîri'nin Mahzenü'r-râz ve Sohbet-nâme adlı mesnevileri de Mahzenü'l-esrâr'a nazire olarak yazılmış olmakla birlikte, hem bölüm sayısı, hem vezin bakımından uygunluk göstermeyen nazirelere örnektir.¹⁵⁶

Mahzenü'l-esrâr'a doğrudan yazılan bu nazireler dışında, bir de yine aynı tarzda, ancak daha genişletilmiş, daha kapsamlı olarak yazılan eserler vardır. Bu eserlerin ilk örneğini Subhatü'l-ebrâr ile Câmi vermiştir. Subhatü'l-ebrâr, dînî, tasavvufî, ahlâkî konuları işleyen 40 "îkd" ile her ikddan sonra gelen bir "hikâye" ve kownuya ilgili bir "münâcât"tan oluşur. Bahr-i remelin fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün kalibiyla yazılmış olan bu eser de tipki Mahzenü'l-esrâr gibi kendisine izleyiciler bulmuştur. Taşlıcalı Yahyâ'nın Gencine-i Râz'ı, Nevîzâde Atâyi'nin Sohbetü'l-ebkâr'ı bu tarzda yazılmış eserlerdir.

Biz, nazirede diğer bir deyişle cevapta tutulan yollara göre Mahzenü'l-esrâr'a yazılan nazireleri 4 gruba ayırmayı ve 1.grupta Mahzenü'l-esrâr'a hem vezin, hem tertip bakımından uyan nazireleri, 2.grupta tertip bakımından uymayıp vezin bakımından uygunluk gösterenleri, 3.grupta vezin bakımından uymayıp tertip bakımından uygunluk gösterenleri, 4.grupta ise vezin ve tertip bakımından uymayanları incelemeyi uygun bulduk.

---

156. A.S. Levend, TET, C.I, ss. 70-80

a) Mahzenü'l-esrār'a Hem Vezin Hem Tertip Bakımlından Uyan Nazireler

Emir Hüsrev, Matla'u'l-envār :

Nizāmī'nin Hamse'sine nazire olarak bir Hamse düzenleyen Emir Hüsrev'in hamsesinde yer alan ilk mesnevi Matla'u'l-envār'-dır. H.698(M.1298)'de yazılan bu eser, 3310 beyti ihtiva eder. Vezni Nizāmī'de olduğu gibi müfte'ilün/müfte'ilün/fā'ilün 'dür. Eserde münacat ve na'ttan sonra çeşitli konulara değinen 20 makale ile makaleleri renklendirmek, konuları aydınlatmak için her makaleden sonra birer hikâye yer almaktadır¹⁵⁷.

Matla'u'l-envār'da işlenen konular şunlardır:

1. Makale: İnsanın yükselik derecesi
2. Makale: İlmin yararları ve gerekliliği, cehaletin tehlikesi
3. Makale: Sözün(kalemin) vasıfları ve bu kabiliyetinden en iyi şekilde istifade etmek
4. Makale: Allah'ın birliği ve İslâmın 5 şartı
5. Makale: Takvâ ve şahsi arzulara karşı koyma
6. Makale: Tasavvuf yolу ve mürşidin aranması
7. Makale: Nefsanı duyguların kontrolü ve faydası
8. Makale: Aşkın yükseligi
9. Makale: Gerçek dostluk ve önemi
10. Makale: Akraba(bilhassa anne ve baba)ya karşı olan görevler
11. Makale: Cömertlik ve hayratın önemi
12. Makale: Askerlere tavsiyeler ve şehadet rütbesi
13. Makale: Padişah ve prenslere nasihatlar
14. Makale: Günlük hayatı doğruluk ve sahtekârlık
15. Makale: Öfke, zulüm ve haksızlığa karşı

---

157. Doç. Dr. Erkan Türkmen, Emir Hüsrev-i Dihlevi'nin Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti, Atatürk Kültür Merkezi Yayıncılık, Ankara, 1989. ss. 37-38

16.Makale:Üstün ahlâkin kaidelesi

17.Makale:Gençlik ve ihtiyarlık

18.Makale:Hayatın boş oluşu ve gerçek rehbere ihtiyaç

19.Makale:Ihtiyarlık ve yalnızlık

20.Makale:Hanimlara (aslında kızına) nasihatler

Eserin asıluna ulaşamadığımız için plan ve muhtevasına dair bilgilerimiz çok kısıtlı.Sadece 20-makale-20 hikâye esasına göre düzenlenenmiş olduğunu bildiğimiz bu eseri,bu yüzden genel plan açısından Mahzenü'l-esrâr ile karşılaşamıyoruz.Muhteva açısından ise yalnızca makalelerin konularından haberdarız.Buna göre iki eser arasındaki tek ortak konu Nizâmi'de 7.,Hüsrev'de 1. makalede işlenmiş olan insanın yüceliği konusudur.

Hâcû-yı Kirmâni,Ravzatü'l-envâr:

Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olarak yazılan ve 2024 beyit tutan bu eser de seri¹⁵⁸ bahrinin müfte¹ilün/müfte²ilün/fâ¹ilün kalibi kullanılmıştır.H.743(M.1342) yılında tamamlanan eserin dibace ve hatimesinin Şemsüddin Muhammed Sâyîn adına olduğunu söyleyen Fuad Köprülü,böyle olmakla birlikte "Der Hâtîme-i Kitâb ve Du'a-yı Şemsüddin Muhammed Sâyîn" başlığının bazı yazma nüshalarında "Hâtîme-i Kitâb Der Zîkr-i Şeyhü'l-islâm Sa'îd Emî-nü'l-mille ve'd-dîn el-Kazrûni" şeklinde olduğunu ve bu parçasının anlama daha uygun olduğunu kaydeder¹⁵⁸.Rızâzâde Şafak da eserin Şemsüddin Muhammed Sâyîn adına başlanıp Şeyh Ebû İshâk Kazrûni ve Şeyh Emînûddin Kazrûni adına bitirildiğini söyler¹⁵⁹.

Ravzatü'l-envâr,"mukaddime","tevhid","na't","medhiye" ve "sebeb-i nazm-i kitâb" gibi bölümleri ihtiva eden bir girişten sonra şu 20 konuyu işler:

158.Fuad Köprülü,Hâcû-yı Kirmâni,İ.A.

159.Rızâzâde Şafak,Târih-i Edebiyyât-ı İran,Tahran,1341,s.484(Şafak)

1. Makale:Sözün hakikati hakkında
2. Makale:Evliyanın makamları ve onların sıfatları hakkında
3. Makale:İnsanın kemal mertebeleri hakkında
4. Makale:Tehdid ve tenbih hakkında
5. Makale:İşlerin değişmesi hakkında
6. Makale:Akıl, uyanıklık ve insanın manâsına yönelme hakkında
7. Makale:Nefs-i mütekellimin halleri ve Tanrı ile nefsin gerçek birliği hakkında
8. Makale:Aşk hakkında
9. Makale:Zâhirî âlemden vazgeçerek bâtinâ dönmek hakkında
10. Makale:İhtiyarlık sıfatı ve gençliğin kıymeti hakkında
11. Makale:İçkiye düşkünlük ve şehvetin zemmi hakkında
12. Makale:Akıl ve haya hakkında
13. Makale:Kibrin zemmi hakkında
14. Makale:Cömertlik ve kerem hakkında
15. Makale:Birlik âlemi hakkında
16. Makale:Kalbi temizleme hakkında
17. Makale:Gurur hakkında
18. Makale:Yaratılış hakkında
19. Makale:Allah'ın birliği hakkında
20. Makale:İnsan hakkında

Rızâzâde Şafak, Hâcû-yı Kirmâni'nin eserinde Nizâmi'yi, Şeyh Attâr'ı ve Mevlânâ'yı izlediğini söyler.¹⁶⁰

Câmi, Tuhfetü'l-ahrâr:

İran edebiyatında Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire yazan üçüncü şair Câmi'dir. 1690 beyit tutan bu eser, Nizâmi'nin kullandığı aruz kalibiyla yazılmıştır. Eser dönemin tanınmış şeyhlerinden Hâce-i Ahrâr olarak bilinen Nâsırüddîn Ubeydullah

---

160. Şafak, s. 488

Nakşbendi adına yazılmıştır. Cāmī, bu mesneviyi Nāṣirüddīn ‘Ubeydullāh'a bir hediye olarak sunduğundan, mesnevisine Tuhfetü'l-ahrār adını vermiştir. Nizāmī ve Emir Hüsrev'e nazire olduğu hakkında bir mukaddime ile başlayan mesnevide "besmele manzumesi", "kaleme seslenme", 4 "münācāt", 5 "na'āt", Buharalı Muhammed Nakşbendi hakkında menkibe, Hāce Nāṣirüddīn 'Ubeydullāh'ın Duası ile sözün erdemine dair iki manzume ve Nizāmī'deki halvetlerin yerini tutan 3 "sohbet", giriş bölümünü oluşturur. Daha sonra çeşitli konularda 20 "makale" ve makaleleri takip eden 20 "hikâye" yer alır. Makalelerden sonra gelen hikâyelerin son birkaç beytinde şair, kendisine bir hisse çıkarmış, böylece vermek istediği mesajı vurgulamıştır.

Cāmī'nin Tuhfetü'l-ahrār'ında yer alan makale ve hikâyeleri söyle sıralayabiliriz:

1. Makale: Âlemin yaratılışı hakkında
1. Hikâye: Şeyh Rüzbehān'ın hikâyesi
2. Makale: İnsanın yaratılışı hakkında
2. Hikâye: Ken'an yolculuğu hikâyesi
3. Makale: İslâmın 5 şartı ve şahadet hakkında
3. Hikâye: Haccāc'ın felsefe nüktesini onun zulüm karanlığında müşahede eden Hasan-Basri hakkında
4. Makale: Namaz ve abdest hakkında
4. Hikâye: Hz. Ali'nin namaz kılarken bedenine saplanmış olan okun çıkartılmasını hissetmeyisi
5. Makale: Oruç hakkında
5. Hikâye: Köre kendi çirkin suratını öven adamin hikâyesi
6. Makale: Zekât hakkında
6. Hikâye: Bir cömertin hikâyesi
7. Makalé: Hac hakkında
7. Hikâye: Yardım edicinin oğlu Ali'nin hikâyesi

---

161. Cāmī'nin Tuhfetü'l-ahrār'ı ile ilgili bilgileri bu eser üzerinde yüksek lisans tezi hazırlayan Yusuf Öz'ün notlarından faydalananarak verdik.

- 8.Makale:Uzlet hakkında
- 8.Hikâye:Ölülerle yakınlık kurmuş ve yaşayanlardan uzaklaşmış bir dirinin hikâyesi
- 9.Makale:Kurtuluşun sermayesi ve derecelerin yükseliş süsü susma hakkında
- 9.Hikâye:Ördeklerin kanatlarıyla uçmaya başlayıp yersiz bir sözle gökyüzünden yerin dibine çakılan bir kaplumbağanın hikâyesi
- 10.Makale:Ak illiliğin göstergesi ve uyanık bahtın alâmeti olan uyumama hakkında
- 10.Hikâye:Geceyi uyanık geçiren kalbi uyanık ârifin hikâyesi
- 11.Makale:Alâmetleri alâmtsızlık ve yaşıntıları can incisi saçmak olan mutasavvıfların hallerinden örnekler verme hakkında
- 11.Hikâye:Bir şarkıcının nağmelerini dinlerken fakr hırkasını üzerinden çıkaran ve hakikat denizinin en derin yerinden uzaklaşıp mecaz sahilinde konaklayan sūfînin hikâyesi(bu hikâyede anlatılan sūfî Şeyh Rûzbehân'dır)
- 12.Makale:Amelden uzak âlimlerin,câhillik ve kavgalarıyla gururlanan ahmakların hal şerhi hakkında
- 12.Hikâye:Bir kuyuya düşmüş âlimin hikâyesi
- 13.Makale:Mal,mülk ve sultanatın geçiciliği ve adaletle hükmetme hakkında
- 13.Hikâye:Ömer Abdülaziz'in adaletine dair
- 14.Makale:Zâlim vezirler hakkında
- 14.Hikâye:Elinden kalemin alınmasıyla vezirliği sona ermeyen bir uzun ellinin hikâyesi
- 15.Makale:İhtiyarlık hakkında
- 15.Hikâye:İhtiyar bir pirin bir goncayla söyleşmesi
- 16.Makale:Gençliğin geçiciliği ve yol pirlerinin ardınca yürümek gereği hakkında
- 16.Hikâye:Birkaç gün bir kekliğin arasında koşup yorulan ve ona yetişemeyen bir karganın hikâyesi
- 17.Makale:Güzellik hakkında
- 17.Hikâye:Lekesiz aynada yüzünü gösteren ve aynadaki görüntüsünü beğenmeyen bir zencinin hikâyesi

18.Makale:Aşk hakkında

18.Hikâye:Sevgilisinin yanında bir başkası için gözlerini açan ve o eğri bakış yüzünden sevgilisinin gözünden düşen bir aşığıın hikâyesi

19.Makale:Şairler hakkında

19.Hikâye:Şair Lāgari'nin şışmanlığı yüzünden rahatlık elbiselerinin kendisine dar geldiği bir hâceyi övme hikâyesi

20.Makale:Oğluna nasihatler

20.Hikâye:Akıllı bir pir ile unutkan bir müridin hikâyesi

Cāmī,Tuhfetü'l-ahrār'ın giriş bölümünde küçük farklılıklar olmakla birlikte Nizāmī'ye uymustur.Asil konuya geçildiğinde ise ortak konu ve hikâyelerin fazla olmadığını görüyoruz.Mahzenü'l-esrār ve Tuhfetü'l-ahrār'da yer alan ortak konular,her iki eserde de 1.makalede işlenen âlemin yaratılışı,Nizāmī'de 2.,Cāmī'de 13.makalede işlenen padışahların adaletle hükmetmesidir.Bu iki makaleden sonra gelen hikâyeler de her iki eserde farklıdır.Nizāmī'de âlemin ve insanın yaratılışı,insanın üstünlüğü,dünya hayatı ve dünyadaki zorluklar,dünya hayatının istikrarsız oluşu,ahirete hazırlık konuları ağırlıkla işlenmişken,Cāmī'de şer'i ve tasavvufi konulara ağırlık verilmiş olduğunu görüyoruz.

Muhtevada pek birbirine benzemeyen bu iki eserin plan açısından gösterdikleri bir ortak nokta da hikâyelerden sonra bu hikâyeden alınacak dersin,çıkartılacak hissenin birkaç beyitle özetlenmiş olmasıdır.

Eserini Nizāmī'ye nazire olarak yazmış olmakla birlikte ondan sadece plan ve şekil özellikleri noktalarında etkilenen Cāmī, muhtevada daha çok Emir Hüsrev'in etkisi altındadır.Matla'u'l-en-vār'da 4.makalede işlenen "İslâmin 5 şartı" konusu,Tuhfetü'l-ahrār'da daha genişletilerek ve her şart bir makaleye konu olmak üzere işlenmiştir.Yine 17.makalede işlenen "gençlik ve ihtiyarlık" konusu da Tuhfetü'l-ahrār'da ayrı birer makale konusu olarak işlenmiştir(15.,16.makale).İlmin gerekliliği,aşkın yüceliği,zulüm ve tasavvuf yolu her iki eserde işlenen ortak konulardır.

'Ali Şîr Nevâî, Hayretü'l-ebrâr:

Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına cevap olarak kaleme alınan Hayretü'l-ebrâr, H. 888 (M. 1483)'de tamamlanmıştır¹⁶². Hüseyin Baykara adına yazılan eserde seri¹⁶³ bahrinin "mûfte'ilün/mûfte'ilün/fâ'ilün" kalibi kullanılmıştır. Mahzenü'l-esrâr gibi Hayretü'l-ebrâr da 20 makaleden oluşmuştur ve her makaleden sonra bir hikâye ile iki beyitlik bir sâki-nâme gelir.

Bir "besmele manzumesi" ile başlayan eserde sırasıyla "hamdele", 4 "münâcât", 5 "na't", Nizâmî ile Hüsrev'e övgü, Câmi'ye övgü, "söz hakkında" iki manzume, Baykara'ya övgü, gönül hakkında "hayret" başlığı altında ve Nizâmî'deki halvetlerin yerini tutan 3 manzume, Hâce Bahâüddîn-i Nakşbendî'ye övgüden sonra şu makale ve hikâyeler yer almaktadır¹⁶³:

1. Makale: İman hakkında
1. Hikâye: Şeyh Bâyezid ile mûridinin hikâyesi
2. Makale: İslâm hakkında
2. Hikâye: Namaz kila kila Ka'be'ye gitmek üzere yola çıkan, ancak bir türlü ulşamayıp bu hali sorması üzerine Ka'be'nin Râbi'a'-ya doğru gittiğini öğrenen İbrahim Edhem'in hikâyesi
3. Makale: Sultanlar hakkında
3. Hikâye: Şâh-i Gâzî'nin kahri ve adli hikâyesi
4. Makale: Hırka-puşların ikiyüzlülüğü hakkında
4. Hikâye: Hâce 'Abdullâh-i Ensârî'nin hikâyesi
5. Makale: Kerem hakkında
5. Hikâye: Hâtem-i Ta'sî'nin hikâyesi
6. Makale: Edep hakkında
6. Hikâye: Nûşirevân'ın sevgilisinin kusurunu söylememesi, böylece şah mertebesine ulaşması

162. Yazma nüshaları için bkz: A. S. Levend, Nevâî, C. III, ss. 3-5

163. A. S. Levend, Nevâî, C. I, ss. 85-86; C. III, ss. 17-95

- 7.Makale:Kanâat hakkında
- 7.Hikâye:Kanâat sahibi genç ile dünyayı dolasan açgözlinün hikâyesi
- 8.Makale:Vefa hakkında
- 8.Hikâye:İki vefalı dostun hikâyesi
- 9.Makale:Aşk ateşi hakkında
- 9.Hikâye:Şeyh-i 'Irâkî'nin Şam'da valinin oğluna âşık olması
- 10.Makale:Doğruluk hakkında
- 10.Hikâye:Yalancı keklik ile arslanın hikâyesi
- 11.Makale:İlim hakkında
- 11.Hikâye:İmam Fahrüddîn-i Râzî ile Sultan Muhammed Harzem-şâh'ın hikâyesi
- 12.Makale:Kalém ve kalem sahipleri hakkında
- 12.Hikâye:Yâkût-ı Hamevî'nin güzel yazısından dolayı Şeyh Sühreverdî ve Halîfe Mu'tasim'ın yanında saygı görmesi
- 13.Makale:Bulut gibi halka faydalı olanlar hakkında
- 13.Hikâye:Eyyûb ile hırsızın hikâyesi
- 14.Makale:Felekten şıkâyet
- 14.Hikâye:İskender'in son nefesinde cihandan boş elle gittiğinin anlaşılması için bir elinin dışında bırakılarak kabre konmasını vasiyet etmesi
- 15.Makale:Cehalet meyi ile sarhoş olanlar hakkında
- 15.Hikâye:Benî İsrâîl'den sık sık içkiye tövbe edip tövbesini bozan Meymene'nin hâtiften bir ses duyarak Allah'ın isteğiyle tövbe etmesi ve bu tövbesinde sebat etmesi
- 16.Makale:Kendini beğenmişlerin hilekârlığı hakkında
- 16.Hikâye:Abdullah b. Mübarek'in hikâyesi
- 17.Makale:Bahar yiğitliği hakkında
- 17.Hikâye:İmam Zeynülâbidîn ile küçük kızının hikâyesi
- 18.Makale:Feleğin cefasına katlanmak ve her nefesin kadrini bilmek
- 18.Hikâye:Çin dilberi ile gerçek aşığının hikâyesi
- 19.Makale:Horasan hakkında

19.Hikâye:Behram Şâh'ın av esnasında konuk olduğu bir fakirin padişahın zulmünden şikayetçi üzerine zulmü terkedip adalete yönelmesi

20.Makale:Veliaht Bedîizzamân'a öğüt

20.Hikâye:Hâce Muhammed Parsa ile oğlunun hac hikâyesi

Nevâî,makale ve hikâyelerden sonra son bölümde eserinden ve kendinden bahseder,şahın başına sıcak as döktüğü halde affedilen çesnici başının hikâyesini anlatır.Eser Sultan Baykara'ya duadan sonra ,yazılış tarihi ve adının verilmesiyle biter:

"Hayret-i ebrâr körüp zâtını
Hayretü'l-ebrâr didim atını

Nükte-i târihi ki ahsen idi
Sikkiz ü sikkiz yüz ü siksen idi"¹⁶⁴

Hayretü'l-ebrâr,Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olmakla birlikte her iki eserin de aynı vezinle yazılması,20 makale-20 hikâye ile bunların ardından gelen 2 beyitlik bir sâki-nâmeden müteşekkil olması dışında ortak bir noktaları yoktur.Bu iki eserin giriş bölümünün planı da küçük farklılıklarla birbirine benzemektedir.Besmele,münâcât,na't,söz ve gönül hakkındaki manzumeler,sayıları farklı olmakla birlikte her iki eserde de yer alırlar.Nizâmi'deki halvetlerin yerini ise Nevâî'de "hayret" başlığı altında 3 manzume almıştır.

Hayretü'l-ebrâr'da yer alan makale ve hikâyelerin hiçbirisi Nizâmi'de yer almamıştır.Agâh Sîrrî Levend,Mahzenü'l-esrâr'a nazire olmakla birlikte Hayretü'l-ebrâr'daki makale ve hikâyelerin tamamının Nevâî'nin kendi buluşu olduğunu,ahlâkî bir karakter taşıyan bu eserde dinin belli başlı bahisleri ile dîni ahlâkin çeşitli konularının ele alındığını ve çağın toplum hayatının

---

164.A.S.Levend,Nevâî,C.III,s.95

olduğu gibi yansıtıldığını söyler¹⁶⁵.

Ahmed-i Rıdvān, Mahzenü'l-esrār:

Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına Hayātī ve Ma'nevī'den sonra Anadolu'da yazılmış ilk Türkçe nazire, Ahmed-i Rıdvān'ın eseridir. Eserin elde bulunan tek yazması¹⁶⁶, Hayātī mahlasını taşımakla birlikte, gerçekte Ahmed-i Rıdvān'a ait olması gerektiği daha önce kanıtlanmıştır¹⁶⁷. Onun için biz de çalışmamızda Mahzenü'l-esrār'i Ahmed-i Rıdvān'ın eseri olarak değerlendiriyoruz.

Mahzenü'l-esrār'ın yazıldığı tarih tam olarak belli değildir, ancak H.911-918(M.1505-1512) tarihleri arasında yazıldığı tahmin edilmektedir¹⁶⁸. Eldeki nüshaya göre 2023 beyit tutan eser, II.Bayezid adına ve Nizāmī'nin kullandığı aruz kalibiyla yazılmıştır. 20 makale ve 20 hikâyeden oluşan eserin giriş bölümü, 2 "tevhid", 6 "na't", II.Bayezid'e övgü, "Padişah Katında Yer Öpme" ve "Der Fazilet" başlıklarının altında eserine övgü, "Der Sifat-ı Adem Güyed" başlığı altında söz ile ilgili bir bölüm ve 4 "hawat"ten oluşur. Eserde yer alan makale ve hikâyeleri ise şöyle sıralayabiliriz:

1. Makale: Ademin yaratılışı hakkında

165. A.S. Levend, Nevāī, C. III, s.1

166. Ahmed-i Rıdvān, Mahzenü'l-esrār, Atatürk Ün. Ktb., A.S. Levend Kitapları, no. 369/1

167. Hayātī mahlasını taşıyan bu eserin gerçekte Ahmed-i Rıdvān'a ait olması gerektiği Prof. Dr. İsmail Ünver tarafından iki şairin aynı ismi taşıyan mesnevilerinden yola çıkılarak kanıtlanmıştır. Bkz: İsmail Ünver, Ahmed-i Rıdvān, Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti (basılmamış doçentlik tezi), Ank., 1982, ss. 30-56 (İ. Ünver, Ahmed-i Rıdvān)

168. İ. Ünver, Ahmed-i Rıdvān, s. 209

- 1.Hikâye:Tövbekâr olan zâlim padışahım hikâyesi
- 2.Makale:Padışahların âdil ve iyiliksever olmaları hakkında
- 2.Hikâye:Nûşirevân'ın bir av sırasında iki baykuşun konuşmalarını işiterek zulmü bırakıp âdil bir padışah olması
- 3.Makale:Dünyanın insanları değiştirmesi ve vefasızlığı hakkında :
- 3.Hikâye:Hz. Süleyman'ın kuşu ile yaşlı çiftçinin hikâyesi
- 4.Makale:Hükümdarların zulmü terketmeleri hakkında
- 4.Hikâye:Mazlum bir kocakarı ile Sultan Sencer'in hikâyesi
- 5.Makale:İnsanın güçsüzlüğü hakkında
- 5.Hikâye:Kerpiççi ihtiyar ile delikanının hikâyesi
- 6.Makale:Varlıklardan ibret alma hakkında
- 6.Hikaye:Avcı ile tilkinin hikâyesi
- 7.Makale:İnsanın bütün varlıklardan üstün olduğu hakkında
- 7.Hikâye: Feridun'un ceylan avı hikâyesi
- 8.Makale:Yaratılışın yüceliği hakkında
- 8.Hikâye:Yemîşçi dükkânını bekleyen tilki ile hırsızın hikâyesi
- 9.Makale:Dünya işlerinden uzaklaşma hakkında
- 9.Hikâye:Meyhaneye düşen zâhidin hikâyesi
- 10.Makale:Kiyamet alâmetleri hakkında
- 10.Hikâye:Hz. İsa ile ilgili bir hikâye
- 11.Makale:Dünyanın özellikleri hakkında
- 11.Hikâye:Dünyanın gerçek yüzünü gören Hind mubidinin hikâyesi
- 12.Makale:Dünyayı terk etme hakkında
- 12.Hikâye:İki filozofun kavgası
- 13.Makale:Dünya malına değer vermemek hakkında
- 13.Hikâye:Zengin tüccarla hilekâr zâhidin hikâyesi
- 14.Makale:Gafletten uyanmanın şartları hakkında
- 14.Hikâye:Zâlim padışahla doğru sözlü zâhidin hikâyesi
- 15.Makale:İnsanların manevî yönleriyle birbirinden üstün olduğu hakkında
- 15.Hikâye:Yaşlı düşmanlarını ortadan kaldırarak ülkesine yeni bir hayat kazandıran genç şehzadenin hikâyesi

- 16.Makale:İnsanlığı uyarıcı öğütler
 16.Hikâye:Yaralı çocuk ile arkadaşlarının hikâyesi
 17.Makale:Gaflet ve gürura yergî hakkında
 17.Hikâye:Şeyh ile müridin hikâyesi
 18.Makale:Dostluk hakkında
 18.Hikâye:Cemşîd Şâh ile nediminin hikâyesi
 19.Makale:Ahirete hazırlık hakkında
 19.Hikâye:Hârunürreşîd ile berberin hikâyesi
 20.Makale:Dünyanın vefasızlığı hakkında
 20.Hikâye:Bülbül ile doğanın hikâyesi

Ahmed-i Rîdvân'ın eseri, diğer benzerlerinden farklı olarak baştan sona Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ını izlemektedir.Şair, eserinde Nizâmi'nin adını hiç anmadığı gibi

"Gösterüp evzâ-i bedî' u garîb
 Şu'bede-i tâze kopardum 'acîb

Kimesneden gelmedi bu ma'rifet
 İstemedüm bir kişiden 'âriyet

Zâhir olan bâtinum esrâridur
 Her neyise fikrümün ebkâridur"¹⁶⁹

beyitleriyle eserinin orijinal olduğunu bildirirse de mesnevisi, Nizâmi'nin eseriyle büyük bir benzerlik gösterir.Ayrıntılardaki ufak tefek değişiklikler de eserin orijinal olmasını sağlayacak nitelikte değildir.Bu değişikliklerin bir kısmı, müstensih hatasından kaynaklanan başlık farklılıkları,bir kısmı da şairin tercümedeki tasarrufunun neticesi olarak ortaya çıkan beyit sayılarındaki farklılıktır.Bir de muhteva ile ilgili değişiklikler vardır:3.hikâyede Nizâmi'de yaşlı çiftçiyle Hz.Süleymanın konuş-

---

169.İ.Uنver,Ahmed-i Rîdvân,s.208

masına karşılık, Rıdvān'da Hz. Süleyman'ın yerini kuşunun alması, 16.hikâyede Nizāmī'deki yaralı çocuğun kuyuya atılması teklifi-nin Rıdvān'da bulunmaması, 20.makalede Nizāmī'de zaman ve zamaneye vergi işlenmişken, Rıdvān'da dünyanın vefasızlığının anlatılması gibi.

Bu değişiklikler dışında Ahmed-i Rıdvān'ın eseri, Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ının bazan beyit beyit olduğu gibi, bazan da ser-best bir şekilde meâlen yapılmış bir tercümesidir¹⁷⁰.

Āzerī, Nakş-ı Hayāl:

Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına yazılan nazirelerden birisi de Āzerī'nin Nakş-ı Hayāl mesnevisidir¹⁷¹. Eserin yazılış yılı için düşürülen iki tarih, "dünyaya tuhfe-i tāze" ve "hāmuşum", H.987(M.1579) yılina tekabül etmektedir, vezin Nizāmī'nin kul-landığıyla aynıdır. Āzerī eserinin sonunda bu mesnevivi Cinānī'-nin teşvikiyle yazdığını söyle anlatır:

"Ya'ni bunuñ adı Cinānī idi
Ma'nide Firdevsi-i sānī idi

Ol dahi bu semti idüp ārzū
Kıldı bu vādīde biraz güft ü gū

Başladı bir nazma Nizāmī-misāl
Hüsrev ü Cāmī'ye kılup imtisāl"¹⁷²

170.İ.Ünver,Ahmed-i Rıdvān,ss.221-222

171.Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları:DTCF Ktb.,Muzaffer Ozak I/878(baştan 10 varak eksik),Süleymaniye Ktb..Çelebi Abdullah 331,Es'ad Ef. 2600,Lala İsmail 613,614/1, Ali Emīri 1107,Mu-rad Buhārī 330/2,Uşşakī Tekkesi 26/1,Topkapı Saray Müzesi Ktb.,R.849,Gönültaş,nr.739,Blochet,nr.586,1387,İst.Univ. Ktb. 719,1265,3713,Bayezid Ktb.,nr.5622

• 172.Āzerī,Nakş-ı Hayāl,Çelebi Abdullah,v.108a

Bu arada Cinānī'nin de Mahzenü'l-esrār'a nazire yazdığını bize haber verir.

Nakş-ı Hayāl, 20 "ikd" ve her ikddan sonra birer "destān" gelecek şekilde düzenlenmiştir. Eserin giriş bölümünde "besmele manzumesi", "hamdele manzumesi", "felekden şikayet", "tevhid", "na't", "mi'rāciyye", "münācāt", "çehār-yār-ı güzine medhiye", "İmam Hasan ve Hüseyin'e medhiye", "kendisi hakkında kendine hitap ederek öğütler", "kitabı hakkında", "sebeb-i te'lif" bölümleri bulunur. Sonunda ise "hātime" bölümü yer alır. Eserde başlıklar Farsçadır ve her bölümün sonunda "tetimme" kısmı vardır. 3 beyitlik bu kısımlar, bir yandan o bölümü tamamlarken bir yandan da okuyucuya bir sonraki bölüme hazırlar. Nakş-ı Hayāl'de yer alan 20 ikd ve 20 destan şunlardır:

1. Ikd: Tefekkür ve tedebbiürün yararları, Tanrı'nın birliğini düşünme

1. Destan: Ölmek üzere olan bir bilge kişinin şeytanı Tanrı'nın birliği konusunda ikna edememesi, imdadına yetişen ihtiyar bir kadının varlığı kabul edilen bir şeyin ispatına gerek olmadığını söyleyerek bilgini azaptan kurtarması

2. Ikd: Nefse uymanın kötülüğü ve tevekkülün yüceliği konusunda

2. Destan: Delikanlı, tacir ve padişahın yol arkadaşılığı

3. Ikd: Uzletin merama ulaşma sebebi olduğu konusundadır.

3. Destan: İbrahim Edhem'in annesine kaybolan iğnesini balıklara buldurarak velâyetini kanıtlaması

4. Ikd: Sabrın cennetin anahtarı ve amaca ulaşmanın çaresi olduğu konusunda

4. Destan: Oğlunun ölümüne üzülmeyen akıllı baba

5. Ikd: Aşkın kişiyi maksada ulaştıran yegâne vasıta olduğu konusunda

5. Destan: Padişaha aşık olan fakirin hikâyesi

6. Ikd: Güzellik sahibi gençlere olgunlaşmaları yolunda öğüt

6. Destan: Hz. Yūsuf ve güzelliğine gururlanmanın zararı konusunda bir hikâye

7. Ikd: Devlet sahiplerinin gururu ile cimri ve deňersiz ki-

şilerin tamah ve hırsına yergi

7.Destan:Hükümdara hendese kitabı yerine acele ile maâni kitabı götürüren nedimin huzurdan kovulması

8.Ikd:İnsanın yaratılışı ve iyilik etmesi gerektiği konusunda

8.Destan:Tanımadığı bir kimse için canını feda eden vefalı kişi

9.Ikd:Dertlerle karamsar olmamak,dertlerin ardından mutluluğun geleceğini düşünmek konusunda

9.Destan:Bütün servetini iksir uğrunda feda eden padişah

10.Ikd:Boş yere konuşmamanın ve suskunluğun yararı

10.Destan:Üvey anası tarafından kandırılamayan dürüst şehzade

11.Ikd:Kötülüklерden uzaklaşmak,nefsin hilafinadır,ancak kurtuluş bundadır.

11.Destan:Kötü huylu erkek devesi yüzünden esir düşen padişah

12.Ikd:Padişahların âdil olmaları,zulüm ve gazabı terketmemeli gerektiği hakkında

12.Destan:Hârûn'un şerbeti damlatan hizmetçiyi öldürmek istemesi üzerine hizmetçinin şerbetin tamamını üzerine dökmesi

13.Ikd:Doğruluğun fazileti

13.Destan:Yalan,zina,hırsızlık gibi 3 büyük günahı olan ve bağışlanmak isteyen adama Hz.Muhammed'in önce yanını bırakmasını emretmesi

14.Ikd:Rezil kişilerden sakınıp ehl-i dile bağlanma konusunda

14.Destan:Hz.Ali'yi medhettiği için Allah tarafından Hâcû-yı Kîrmânî'ye caize gönderilmesi

15.Ikd:İnsanoğlunu yarattığı,bilgi ve görüş verdiği için Allah'a şükretme gereği

15.Destan:Dârâ'yı İskender'e götürüren iki vezirinin ihanet ederek ekmek tuz hakkı gözetmedikleri için İskender tarafından cezalandırılmaları

16.Ikd:Helâl yemenin iyiliği,harâm yemenin kötülüğü hakkında

16.Destan:Akıllılık ederek fil yavrusunun etini yemeyen kişinin hikâyesi

- 17.Ikd:Seher vakti uyanık olmanın yararı ve gereği hakkında
 17.Destan:Seher vakti uyumayan müşbeçenin hikâyesi
 18.Ikd:Tembelliği terketme konusunda
 18.Destan:Hâce 'Ubeydî'nin müridlerine Tanrı'yi unutmamaları
 için öğüt vermesi
 19.Ikd:Tevekkülle tembelliği birbirinden ayırma konusunda
 19.Destan:İlim,fazilet ve kemal sahibi olmak isteyen bir kö-
 lenin altın bulması
 20.Ikd:Ahiret işlerini hatırlatma,âlem-i mânâya yönelme ko-
 nusunda
 20.Destan:Annesini cehennemde gören bir dervişin hikâyesi
 Azerî,eserinin "hâtîme" kısmında sadece Nizâmî'nin değil,
 Hüsrev,Câmi ve Hocendî'nin de isimlerini anmış ve eserinde onla-
 rın da etkisi olduğunu ifade etmiştir:

"Luťfi ile nazmumu ol Zü'l-celâl
 Kuvvetini itdi Nizâmî-misâl

Bahş kılup súzisini Hüsrev'ün
 Eyledi Câmi'yi senüm pey-revün

Kıldı nihâl-i súhanun ser-bülend
 Şîvesini mîve-i bâğ-i Hocend"¹⁷²

Buna dayanarak Nakş-ı Hayâl'i plan ve muhteva açısından değerlendirirken Emir Hüsrev ve Câmi'nin eserlerini de göz önünde bulunduracağımız.Nakş-ı Hayâl,giriş bölümünün planı bakımından Nizâmî, Hüsrev ve Câmi'nin eserlerine göre farklılık ve yenilikler gösterir.Her mesnevide bulunan "besmele manzumesi","tevhid","na't","mi'râciyye" ve "münâcât" gibi manzumeler,Nakş-ı Hayâl'de de bulunmakla birlikte bunlar,Nizâmî ve Câmi'de olduğu gibi üçer-dör-

---

172. Azerî,Nakş-ı Hayâl,Çelebi Abdullah,v.103b

der tane değil,birer tanedir.Āzerī,Nizāmī ve Cāmī'nin eserlerindeki sözle ilgili bölümlere ve halvetlere de yer vermemiş,buna karşılıklarınlarda yer almayan "hamdele","felekden şikayet","çehār-yār-i güzīn" ile "İmam Hasan ve Hüseyin'e medhiye" bölümnerini eklemiştir.

Eseri muhteva açısından ele aldığımızda ise Āzerī'nin ne Nizāmī'yi,ne Hüsrev'i,ne de Cāmī'yi tam olarak izlediğini söyleyebiliriz.Nakş-ı Hayāl'de bu üç şairin eseriyle ortak konular işlenmiş olmakla birlikte,bunların sayısı fazla değildir.Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ı ile karşılaşıldığımızda sadece 1. ve 2.. makalede işlenen insanın yaratılışı ile padişahların âdil olması gerektiği konusunun Nakş-ı Hayāl'de yer aldığıన görüyoruz.Emir Hüsrev'in Matla'u'l-envār'ında 4.,5.-7.,8.,13.,14. ve 18. makalelerde işlenen Allah'ın birliği,nefsin kontrolü,aşkın yüceliği,padişahlara nasihatler,doğruluk,gerçek rehbere ihtiyaç gibi konular da Nakş-ı Hayāl'de 1.,2.,5.,12.,13.ve 14. ıklarda yer almıştır.Cāmī'nin Tuhfetü'l-ahrār'ıyla benzerlik gösteren konular ise uzlet,aşk,insanın yaratılışı,susmak,padişahların adaleti,tarikat pirlerine bağlanmak gerektiği ve uyumamaktır.Bu benzer konuların ardından gelen hikâyelerde ise bir beraberlik görülmemektedir.

Nizāmī,Hüsrev ve Cāmī'nin eseriyle ortak noktaları bulunmakla birlikte Āzerī'nin Nakş-ı Hayāl'i orijinal bir eserdir.

Cinānī,Riyazü'l-cinān:

Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına nazire olan Riyāzü'l-cinān, H.995(M.1586) yılında tamamlanmış ve Sultan II.Murad'a takdim edilmiş,3309 beyitlik bir mesnevidir¹⁷³.Şair,eserinin sonunda

---

173.Eserin yazma nüshaları için bkz. Cihan Okuyucu,Cinānī'-nin Riyāzü'l-cinān'ı,Erciyes Univ.,Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,S.3,1989,s.499(C.Okuyucu,Cinānī)

mesneviyi bir yıl iki ayda bitirdiğini söyler ve "Dil didi tek-mıl-i zamān-i kitāb" misrai ile bitirdiği tarihi verir:

"Sa^y-ı mezīd itmek ile bī -kuṣūr
Bir yıl iki ayda itdi zuhūr

Olmaga tārīh-i zamān-i kitāb
Dil didi tek-mıl-i zamān-i kitāb

Evvel-i zi'l-hiccede vefkü'l-merām
‘Asra ḫarīb idi oldı tamām”¹⁷⁴

Eser, Nizāmī'nin kullandığı "müfte^cilün/müfte^cilün/fā^cilün" vezniyle yazılmıştır. ve 20 "ravza" ile her ravzayı takip eden 20 "destān"dan oluşmuştur. Eserin giriş bölümünde "besmele manzumesi", 2 "münācāt", "na^t", "mi^crāciyye", "Der vaṣf-i ḥāme-i fūnūn-sāz ve belāğat-pervāz... " başlığı ile kalem, "Der ta^crīf-i suḥen-i ābdār ve tawṣīf-i güftār-i cevāhir-nisār" başlığı altında söz hakkında iki manzume, "sebeb-i te^clīf" ve Der medh-i pādiṣāh-i cihān ve şāhinşāh-i gītīsitān iftihār-i devr-i ‘Osmānīden Sultān Murād Hān bin Sultān Selīm Hān halleda' llāhu mülkehū ilā inkīrazi'd-devrān" başlığı ile Sultan Murad'a övgüden sonra şu "ravza" ve "destan"-lar yer almaktadır¹⁷⁵:

1.Ravza: Adaletli sultanların kurtulması ve zālim hakanların mahcubiyeti hakkında

1.Destan: Abbasî halifesi Me'mūn ile veziri Yahyā'nın hikâyesi

2.Ravza: Padişah vekillerinin mezaliminden sakınma ve âdil vezirlerin keremine rağbet etme hakkında

174.C.Okuyucu,Cinānī,s.504 (Son misrada vezin hatalıdır.)

175.Cinānī,Riyāzū'l-cinān,Ayasofya Ktb.,no.1833;C.Okuyucu, Cinānī,ss.505-517

- 2.Destan:Bir fakire red cevabı veren bir vezirin sonradan pişman olup özür dilemesi
- 3.Ravza:Zâlim kefillerin sonunun kötülüğü ve âdil emirlerin iyiliği hakkında
- 3.Destan:Huzurunda kabalıklarda bulunan,hattâ hacetini arz ederken ayağına basarak kanatan bir bedeviyi hoş gören ve suçunu yüzüne vurmadan dileğini yerine getiren bir Arap emirinin hikâyesi
- 4.Ravza:Âdil kadıların iyiliği ve zâlim valilerin utanacağı hakkında
- 4.Destan:Oğlu ile hasmı arasındaki dâvâda oğlu zleyhine hükm veren kadi'nın hikâyesi
- 5.Ravza:Dünya malına rağbet etmemenin faydaları ve fâni dün-yaya yönelmenin terki hakkında
- 5.Destan:Altın bir kemere imrenerek bakan bir zâhidin kemeri çalmakla suçlanması
- 6.Ravza:Üzüntü ve baş derdine sebeb olan düşmanlığı terketmenin meziyeti,öfkeyi yenmenin fazileti hakkında
- 6.Destan:Irak'da Ma'n isminde bir velîye bir Arab'ın kasden edepsizlik ederek sabrını ölçmeye çalışması,velînin de buna karşılık hiç öfkelenmemesi
- 7.Ravza:Sabr ile sebatın hayırlı ve kurtuluşun sebebi olduğunu hakkında
- 7.Destan:Padişah kendisini haksız yere zindana atmışken bu zor durumda bile kapısına gelen fakirden yardımını esirgemeyen Hâlid'in hikâyesi
- 8.Ravza:Cömertliğin medhi,cimriliğin zemmi hakkında
- 8.Destan:Irak emiri Ma'n bin Zâ'iretü's-Şeybânî ile bir Ha-beşî kölenin hikâyesi
- 9.Ravza:Eski dostluğun hukukuna riayet hakkında
- 9.Destan:Hamama giden iki arkadaşın hikâyesi
- 10.Ravza:Teslim ve tevekkülün faydaları
- 10.Destan:Çölde bir su kuyusundan su çekerken testisinin ipi kopan zâhid ile kuyunun taşmasıyla susuzluğununu gideren ceylanın hikâyesi

- 11.Ravza:"Selamet vahdettedir" mucebince uzletin faydalari ve insanlara karmaşma ile kesretin zararları hakkında
- 11.Destan:Tarsus'ta dağa üzlete çıkan üç arkadaştan birinin dayanamayıp geri dönmesi ve sonradan pişman olması
- 12.Ravza:Kanâat mertebeleri ve helâl yemenin faydalari hakkında
- 12.Destan:Haremeyn'de üzlete çekilen bir zâhideye her yıl babasının gönderdiği parayı getiren hacının bu paranın üzerine bir miktar para daha ilave etmesi üzerine zâhidenin paranın tamamını iade etmesi
- 13.Ravza:Kavga ve husûmeti terk ve afvin fazileti ile hükûmet erbâbi meclisine müracaat hakkında
- 13.Destan:Haklı olmasına rağmen kendisinden dâvâcî olan kimseyen lehine dâvâyı terkeden Ammâr'ın hikâyesi
- 14.Ravza:Ahdî tutmak hakkında
- 14.Destan:Bir dostunun selamını Resûlullâh'a götürmeye söz veren,ancak Hac esnasında bunu unutan birinin birkaç günlük mesafeyi göze almak bahasına geri dönuip borcunu ifa etmesi
- 15.Ravza:Bühtan ve giybetin kötülüğü hakkında
- 15.Destan:Giybet ettiği için rüyasında azarlanan zâhidin hikâyesi
- 16.Ravza:Gayrimeşru arzulardan,ırza tasalluttan ictinab hakkında
- 16.Destan:Hârût ile Mârût'un hikâyesi
- 17.Ravza:Çok konuşmanın zararları hakkında
- 17.Destan:Bir belde için "orada adam yoktur" diyen şeyhe o beldeden 2 kişinin gelip mürid olması ve bir gün şeyhin cevaplamadığı soruları bilip ortadan kaybolmaları
- 18.Ravza:Dünyevî arzuların elinde zebun olan insanın,huzuru, bu heveslerin fâni olduğunu talim eden olgun kimselerin himmetiyle bulabileceği hakkında
- 18.Destan:İbnü'l-'Arabi'ye muhabbeti sayesinde cennete giren Macuncu Baba'nın hikâyesi
- 19.Ravza:İlmîn ehemmiyeti ve hoca-talebe münasebetleri hakkında

19.Destan:Bursa'da zengin bir adının çocuklarından birinin babasının hilafına ticaret yerine ilmi seçmesi ve yükselerek padişah hocası olup Mu'allimzâde diye anılması,bunun üzerine onu reddetmiş olan babasının yaptığına pişman olması

20.Ravza:Aşk hakkında

20.Destan:Babası tarafından koynuna koyulan âşık olduğu talebesini görünce mahcubiyetinden ruhunu teslim eden hocanın hikâyesi

20.destandan sonra gelen "hâtîme" kısmı ile eser sona erer.

Vezin ve tertip bakımından Nizâmi'nin eserine uygunluk gösteren Riyâzü'l-cinân,giriş bölümünün planı açısından farklılıklar gösterir."Na't","münâcât","mi'râciyye" gibi hemen her mesnevide bulunan manzumeler,her iki eserde de bulunmakla birlikte Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ında yer alan "halvet"leri Riyâzü'l-cinân'da göremiyoruz.Nizâmi'nin eserinde bölümler "makale" ve "hikâye" olarak adlandırılırken Riyâzî'de "ravza" ve "destan" adını almışlardır.Riyâzî'de konu ve hikâye başlıklarını da Farsçadır.İşlenen konular açısından iki eseri mukayese ettiğimizde tek ortak konunun adalet olduğunu görüyoruz.Mahzenü'l-esrâr'da 1.makalede işlenen "padişahların âdil olması gerektiği" konusu,Riyâzü'l-cinân'da padişah,vezir ve kadıların adaleti olmak üzere dört ayrı makalede işlenmiştir.Her bölüm arkasından gelen hikâyelerde ise hiçbir ortaklık bulunmamaktadır.Agâh Sîrri Levend,"bu mesnevinin içindeki destan başlıklı hikâyelerin çoğu yerli hayattan alınmıştır, meyhane ve mesire âlemleri,baskın sahneleri gibi"¹⁷⁶ der.Ancak bu görüşe tam olarak katılmak mümkün değildir.Cinâni,15.destanda olduğu gibi tamamıyla yerli ve orijinal hikâyelere de eserinde yer vermekle birlikte ağırlık İslâmî edebiyatın ortak hikâyelerindedir.Tunca Kortantamer de mahalli konuları işleme temayülü nün diğer nazire sahiplerine nazaran Āzerî ve Cinâni'de daha az

---

176.A.S.Levend,TET,s.145-146

olduğunu söyler¹⁷⁷.

Riyāzü'l-cinān'ı Matla'u'l-envār ve Tuhfetü'l-ahrār ile de karşılaşışındığımızda aralarında uzletin faydaları, padışah ve vezirlerin adaleti, öfkeyi yenmek gerekliliği, aşk gibi ortak konuların bulunduğu görüyoruz.

Netice olarak Riyāzü'l-cinān'ın Mahzenü'l-esrār'a nazire olarak yazılmış, ancak vezin ve tertip beraberliği dışında seçtiği konu ve hikâyeler açısından orijinal bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Nev'iżāde 'Atāyi, Nefhatü'l-ezhār:

'Atāyi'nin Hamse'sinin ikinci mesnevisi olan Nefhatü'l-ezhār, H.1034(M.1625) tarihinde Tırnova'da tamamlanmıştır¹⁷⁸. Giriş kısmında Sultan IV.Murad'a ve Şeyhülislam Yahya Efendi'ye övgü bulunan eserin kime sunulduğu belirtilmemiştir. Serī' bahrinin "mūfte'ilün/mūfte'ilün/fā'ilün" vezni ile yazılan eserin giriş bölümünde "besmele manzumesi", "kaleme seslenme", "hamdele manzumesi", "münācāt", "na't", "mi'rāciyye", "dört halifeye medhiye", "Dāstān-ı Gazā-yı Eğri" başlığı altında III.Mehmed'in Macaristan seferi, "IV.Murad'a övgü", "sebeb-i te'līf-i kitāb", "felekden şikāyet", "sāki-nāme", eserini nasıl yazdığını hakkında bir bölüm, "Uryan Muhammed Dede'nin beşaretini anlatan bölüm, "Fehlül-i Dānā hikāyesi", "Nizāmî ile Emir Hüsrev'e övgü" ve en son "Şeyhülislām Yahyā'ya övgü" bulunur¹⁷⁹.

177.T.Kortantamer, 'Atāyi, s.395

178.Eserin İstanbul'daki yazma nüshaları için bkz:Nail Tumanın, İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu, İst., 1961, ss.147-162, (N. Tumanın, Hamseler); Götz, nr.494; Pertsch, nr.420; Blochet, nr.743, 1378

179.T.Kortantamer, 'Atāyi, ss.185-211

Bu uzun giriş bölümünden sonra "nefha" başlığıyla 20 konu ile "destan" başlığıyla 20 hikâye birbiri ardınca sıralanmaktadır:

- 1.Nefha:Padışahların adaleti hakkında
- 1.Destan:Acem ülkesi hükümdarı Arış'ın düşmanlarından bir ok atımı yer isteyip özel bir okla üç günlük mesafedeki Merv'e kadar olan toprakları elde etmesi
- 2.Nefha:Aşk hakkında
- 2.Destan:Ceza günü buluşabilmek ümidiyle son nefeslerinde din değiştiren Müslüman genç ile Nasrânî kızın hikâyesi
- 3.Nefha:Söz ve şiir hakkında
- 3.Destan:Emir Hüsrev'in hamse yazmaya niyetlendiğinde Nizâmi'nin hamsesini küçümsemesi üzerine rüyasında Nizâmi'nin bir kılıçla üstüne yürüdüğü, bu durumdan şeyhi sayesinde kurtulduğunu görmesi ve bundan sonra Nizâmi'nin manevî himayesiyle eseri ni yazması
- 4.Nefha:Kâinattaki her varlığı Allah'ın yarattığını düşünenek her tarafa ibretle bakmak gereği hakkında
- 4.Destan:Uyuduğu zamanlarda bir arı tarafından uyandırılarak namazı kaçırması engellenen ermişin hikâyesi
- 5.Nefha:İstanbul ve Anadoluhisarı hakkında
- 5.Destan: 'Atâyi'nin rüyasında Hz.Muhammed'in evine geldiğini ve kendisine üç kat elbiseyle bir hırka verdiğini görmesi
- 6.Nefha:Bir mürşide bağlanmak gereği konusunda
- 6.Destan:Mısır'da peygamber seccadesine sahip meşhur bir Gülşenî şeyhinin Sultan Süleyman'ın daveti ile İstanbul'a gelmesi, 'Atâyi'nin dedesi İbn Nasûh Pir 'Ali ile görüşüp ona bir oğlu olacağını müjdelemesi
- 7.Nefha:Evliyanın mertebesi ve ölümle yok olmayacağı hakkında
- 7.Destan:Paba şehrini ve Sarı Saltık Baba Tekkesini basan Kazakların gemisinin güzel havaya rağmen kıyuya vurması ve yakalanıp esir düşmeleri
- 8.Nefha:Dinde gösterişe kapılanlar ve zühdü ile mağrur olanlar hakkında

8.Destan:İki kişinin kötüüğine uğrayan 'Atayî'nin bilge bir rindden yardım istemesi ve onun yardımıyla düşmanlarının kisa zamanda ölmesi

9.Nefha:Cömertlik hakkında

9.Destan:Yemen'de eli açılığıyla tanınan,ancak Hâtim-i sâni diye anıldığı için Hâtim'i çekemeyen padisahın hikâyesi

10.Nefha:Maskaralığın kınanması hakkında

10.Destan:Bir vilayete imam vefatip olan bir maskaranın bir gün sakalını ve yüzünü gül suyu ile ovmak isterken kara mürekkep ile boyaması ve halka rezil olması

11.Nefha:İnsanları kinamamak gereği hakkında

11.Destan:Eski Üsküp müftüsü Pir Muhammed Çelebi'nin yaptığı her işi eleştiren bilgiç bir kişiyi nükteli bir sözyle şehrere rezil etmesi

12.Nefha:Yalnız kendi aklına güvenmenin zararlı olduğu hakkında

12.Destan:Fetva almak üzere Pir Muhammed Çelebi'yi arayan bir adamın onu bir benzériyle görmesi üzerine hangisinin müftü olduğunu sormayı kendine yedirememesi ve neticede yanlış adamı müftü sanması

13.Nefha:Evlilik ve evlilikte kadın ile kocanın denk olması gereği hakkında

13.Destan:Kızını yaşlı,ahlâki bozuk bir adamla evlendiren babanın Üsküp müftüsü Pir Muhammed Çelebi'ye danışması ve onun bu konudaki kararı

14.Nefha:Debdebeli,ancak boş laflar etmenin kınanması hakkında

14.Destan:Istilah kullanmaya,sanatlı ve fasih konuşmaya meraklı birinin sohbet esnasında anlattığı anlamsız hikâye yüzünden rezil olması

15.Nefha:Zinadan kaçınmak gereği hakkında

15.Destan:Analığının çirkin ve edepsiz bir kocakarıyla evlendiği zamparanın cariyesiyle olan ilişkisi ve bu ilişki yüzünden düştüğü gülüç durum

16.Nefha:Temiz aşıkın değerini ve nefse uymamak gereği hakkında

kında

16.Destan:Gençlere düşkün bir adamın hikâyesi

17.Nefha:İstimmâ hakkında

17.Destan:İstanbul'da istimmâ hastası birinin düştüğü kötü durumlar

18.Nefha:Ahlâkin önemi ve şehvetin kötülükleri hakkında

18.Destan:Bursa'da bir homoseksüelin baskın yapilarak âleme rezil edilmesi

19.Nefha:Doğruluğun fazileti,hırsızlığın kınanması hakkında

19.Destan:Arkadaşının altın ve gümüşle dolu kemeri yerine karanlıkta bir yılanı gömleğinin içine koyan hırsızın hikâyesi

20.Nefha:İçkinin zararı hakkında

20.Destan:Bir ayyaşla içki tutkunu bir şahîn hikâyesi

20.destandan sonra "hâtime-i kitâb" başlığı ile eserin sonuç bölümü gelir.Bu bölümde iki hikâye ile eseri kınayacak olanlara hitaben 21 beyitlik "tezyîl" başlığını taşıyan bir parça yer alır.

Nefhatü'l-ezhâr'ın giriş bölümü genel çizgileriyle Mahzenü'l-esrâr'a uymakla birlikte ondan farklı olarak hamdele manzumesi, dört halifeye övgü, felekden şikayet ve sâkî-nâme gibi bölümleri de ihtiva eder.Buna karşılık Nizâmi'deki sözle ilgili bölümler ve halvetler bu mesnevide yoktur.Mahzenü'l-esrâr'dan ayrılan bir başka yanı da hatîme kısmına eklenmiş olan iki hikâyedir.

İki eseri muhteva açısından karşılaştırdığımızda ise padişahların adaleti, iyi yönetim, varlıktan ibret alma gibi ortak konular dışında fazla bir benzerlik bulamıyoruz.'Atâyi'nin eserleri üzerinde geniş bir çalışma yapmış olan Tunca Kortantamer,Nefhatü'l-ezhâr'ı değerlendirdirirken bu eserin Mahzenü'l-esrâr'la arasındaki tek benzerliğin bazı şekil özelliklerini olduğunu, muhteva da zaman zaman ortak konulara deðinse bile yine de farklılıklar gösterdiğini söyler.Kortantamer'e göre:"Nizâmi ile 'Atâyi'nin anlatım teknikleri arasında da farklar vardır.Mahzenü'l-esrâr'da tasavvufî bir tonun hâkimiyeti sezilirken,Nefhatü'l-ezhâr'daki tasavvufî unsurlar eserin genel havasını belirleyici bir rol

üstlenmezler."¹⁸⁰

'Atāyī'nin eserinde dikkati çeken bir başka özellik, nefhaların ardından gelen hikâyelerde mahallî konuların iyice ağırlık kazanmış olmasıdır. Bu mahallî konular dışında kalan hikâyelerin hangi etkilerle yazılmış olduğu da Tunca Kortantamer tarafından tesbit edilmiştir. Buna göre 1. destanda yer alan Ariş hikâyesi, Firdevsi'nin Şeh-nâme'sinden, maskaralıkla ilgili konu, malî için genç sanarak yaşlı ve çirkin kadınla evlenme hikâyesi ile hâtıme bölümünde yer alan cömert Habesi kölenin hikâyesi, Kinalizâde Ali Efendi'nin Ahlâk-ı 'Alâ'iyye'sinden, Hâtım-i Tay hikâyesi ile hâtıme kısmında yer alan kötülere dua eden şeyh hikâyesi, de Sa'dî'den etkilerek yazılmıştır.¹⁸¹

'Atāyī'nin eserini yazarken etkilendiği bir başka şair de Emir Hüsrev-i Dihlevi'dir. Nefhatü'l-ezhâr'in aynı zamanda Matla'u'l-envâr'a bir cevap niteliği taşıdığını sairin şu ifadesinden anlıyoruz:

"Sâniyen oldı Nefhatü'l-ezhâr
Pertev-i naşş-ı Matla'u'l-envâr"¹⁸²

'Atāyī ile Emir Hüsrev'in eserlerinde yer alan ortak konular, sözün değeri, bir mürşide bağlanmanın gerekliliği, aşkin yüceliği, cömertlik ve doğruluğun faziletidir. Bu konuların ardından gelen hikâyeler her iki eserde farklıdır.

Sonuç olarak Nefhatü'l-ezhâr, bir nazire olarak kaleme alınmış olmasına rağmen Kortantamer'in ifadesiyle "bir taklid veya tercüme olmayıp 'Atāyī'nin diğer mesnevileri gibi çağın yaşantisıyla özdeleşmiş, orijinal bir eserdir".¹⁸³

180.T.Kortantamer, 'Atāyī, s.394

181.T.Kortantamer, 'Atāyī, ss.401-409

182.T.Kortantamer, 'Atāyī, s.136

183.T.Kortantamer, 'Atāyī, s.188

b) Mahzenü'l-esrār'a Vezin Bakımından Uyup Tertip Bakımından Uymayan Nazireler:

Mir Haydar, Mahzenü'l-esrār:

Çağatay sahasında Mahzenü'l-esrār'a nazire yazan ikinci şair, Türk-i-güy lakabı ile tanınan Mir Haydar Meczüb, Deli Haydar veya eserinde geçtiği şekliyle Haydar Tilbe'dir¹⁸⁴:

Tutdı cihān zemzeme-i ḥayderī
Toldı sadā günbed-i nilüferī

Dünyede çun ḥayder-i ṣāhib-hüner
Kim cü adı munça tükenmes güher

Suğa balık otka semender kirek
Gamğa muhib derdga ḥayder kirek¹⁸⁵

Eserin yazılış tarihi hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Kemal Eraslan, Timur'un torunlarından İskender b. Ömer Şeyh Mirza adına yazılmış olmasına dayanarak Haydar Tilbe'nin XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yılında yaşadığı söylenmektedir.¹⁸⁶

Nizāmī'nin aynı adlı eserine nazire olarak yazılan mesnevide seri¹⁸⁷ bahrinin "müfte'ilün/müfte'ilün/ fā'ilün" kalibi kullanılmıştır.

184. Charles Rieu, Catalogue of the Manuscripts in the British Museum, London, 1888, s. 286 (Rieu); Kemal Eraslan, Çağatay Şiiri-Haydar Tilbe, Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı, C. LII, 1986, s. 581 (K. Eraslan, Çağatay Şiiri)

185. Rieu, s. 286

186. K. Eraslan, Çağatay Şiiri, s. 581

mıştır.Ancak Nizāmī'den farklı olarak Mīr Haydar'ın mesnevisi 10 "makale" ile her makaleden sonra gelen,konuya ilgili bir "hikâye"den oluşur.Agāh Sırrı Levend,"21 manzumeyle birer hikâyeden olusur" derse de doğru olmasa gerektir¹⁸⁷.

Eser,"besmele" manzumesi ile başlar,daha sonra "münācāt", "na't","der medh-i mīlūk" başlığı altında İskender Mirza'ya övgü ve "der beyān-i ahvāl-i mü'ellif" başlığı yer alır.Bundan sonra makale ve hikâyeler,ardından "hātime" bölümү gelir¹⁸⁸.

Eserin pek çok yazma nüshası olduğu gibi¹⁸⁹,1858'de Kazan'da Dr.Gottwaldt tarafından bastırılmıştır¹⁹⁰.

Ma'nevī,Mahzenü'l-ebrār:

Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına Anadolu'da yazılan ilk nazi-relerden biri olan Mahzenü'l-ebrār'in şairi hakkında fazla bil-gimiz yoktur.Bu eser hakkında ilk bilgileri,Fatih çağı müellif-lerine ait eserlerle ilgili bir katalogda buluyoruz¹⁹¹.Bu kata-logdan yola çıkarak eseri bize tanıtan Prof.Dr.İsmail Ünver,şai-rin Anadolu'ya Fatih zamanında gelip padişahdan kabul gördüğünü ve eserini H.874(M.1469)'de yazdığını söyler¹⁹².Eser Farsçadır

187.A.S.Levend,TET,s.71

188.Rieu,s.287;Gustave Flugel,Die Arabischen,Persischen und Turkischen Handschriften der Kaiserlich-königlichen Hofbibliothek, Wien,1865,s.613;Vladimir Minorsky,A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures,Dublin,1958,s.56

189.Eserin yazma nüshaları için bkz.Kemal Eraslan,Çağatay Şairi ,s.581

190.kieu,s.287

191.Ma'nevī,Mahzenü'l-ebrār,Süleymaniye Ktb.,Fatih 4080/2; bkz.Istanbul Kütüphanelerinde,Fatih'in Hususi Kütüphanesinde ve Fatih Çağrı Müelliflerine Ait Eserler,İst.Univ.Yay.,no.549,ist.,1953

192.İ.Uنver,Ahmed-i Ridvān,TTK Belleten(Nisan 1986),C.I,s.118

ve 36 bölümden oluşur. Ma'nevî Nizâmi'den farklı olarak hem makale hem de hikâyeler için "makale" başlığını kullanmıştır. Toplam 3238 beyitten oluşan ve Nizâmi'nin eserine göre oldukça farklı bir düzene sahip olan bu eser, işlediği konular bakımından genellikle Mahzenü'l-esrâr'a benzemekte, ancak zaman zaman ondan ayrıldığı da olmaktadır. Eserinin bir bölümünü Mahzenü'l-esrâr'a ayıran Ma'nevî'de Nizâmi etkisi açıkça görülmektedir¹⁹³.

Vahşî, Huld-i Berîn:

İran şairlerinden H.991(M.1583) tarihinde ölen Vahşî'nin Huld-i Berîn adlı mesnevisi, Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olarak kaleme alındığı halde her birinden sonra bir hikâye gelen beş "ravza"dan oluşmuştur. Mahzenü'l-esrâr ile tek benzer yanı veznidir; seri bahrının "mûfte' ilün/mûfte' ilün/fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır¹⁹⁴.

Taşlıcalı Yahyâ, Gülsen-i Envâr:

Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olup da farklı bir düzende kaleme alınan Gülsen-i Envâr, Taşlıcalı Yahyâ'nın Hamse'sinin son mesnevisini teşkil eder¹⁹⁵. Kanûni Sultan Süleyman'a sunulan Gülsen-i Envâr'in yazılış tarihi konusunda değişik kaynaklarda muhtelif bilgiler verilmektedir. Nail Tuman, H.957(M.1550)'de, Ağâh Sırri Levend, H.958(M.1551)'de, Muhammet Selçuk ise kaynak

193. İ. Ünver, Ahmed-i Ridvan, s.4-5

194. A.S. Levend, TET, s.74

195. Eserin yazma nüshaları için bkz: N. Tuman, Hamseler, ss.73-81; DTCF Ktb., İsmail Saib I, 2707

belirtmeksizin M.1551'de yazıldığını söyler¹⁹⁶. Eserde ise bir tarih beyti bulunmamaktadır. Nizâmi'nin eseriyle aynı vezinde yazılan ve toplam 278 beyitten oluşan eserin asıl bölümü gibi giriş bölümünden de Mahzenü'l-esrâr'la önemli ayrılıklar gösterir. Girişte 3 "besmele manzumesi", 3 "tevhid", 3 "münâcât", Şâfiî devrinde bugdayı zarara uğrayan çiftçi ilgili bir "hikâye", biri Mi'râc hakkında 3 "na't" ve "Sultan Süleyman'a medhiye"den sonra "sebeb-i te'lif-i kitâb" başlığı gelir. Bu başlık altında Yahyâ, eserini súfîlerin derece ve mertebelerini anlatmak üzere yazdığını söyler:

"Oldı murâduim ki sülükum diyem
Gördüğimi bildığımı söyleyem"

Tâ ki bile her kişi 'ayne'l-yakîn
Nice imiş mertebe-i salikîn

Súfîlerin vecd ile hâlâtını
Vahdetini keşf ü kerâmâtını

Añlamayan 'âsîka tefhîm idem
'İzzet ü ta'zîm ile tekrim idem

Bahr-i ma'ânide misâl-i kalem
Kendümi yüz vech ile ǵavvâş idem

Sîrr-i serîr-i dil-i nûrâniyân
Olsa lisân-i kalemümden beyân

196.N.Tuman,Hamseler,s.73;A.S.Levend,TET,s.108;Muhammet Selçuk,"Yahyâ Beg,Gülşen-i Envâr"(bitirme tezi),1980,önsöz,(M.Selçuk,Gülşen-i Envâr)

Uydi bu tedb̄ire dil-i pür-husū
Myledi te'lif-i latīfe śurū¹⁹⁷

Sebeb-i te'lif başlığından sonra, biri mürşidi 'Uryān Muhammed Dede'ye intisabını ve kendisini hamse yazması için icazet vermesini anlatan, biri hocalık hakkını vurgulayan iki "hikâye" yer alır. Bu hikâyelerden sonra "Ahbār-i Ahyār-i Ulū'l-elbāb ve İz-hār-i İ'tizār-i Sāhib-i Kitābdur" başlığı altında kendisinden önce yazmış olan Nizāmī, Emir Hüsrev, Cāmī ve 'Ali Şīr Nevāī'yi anan Yahyā Beg, bundan sonra mesnevinin ana bölümüne geçer. Mahzenü'l-esrār'a tertip açısından uymadığını belirttiğimiz Gūlşen-i Envār, 4 "fasıl'a ayrılmıştır. Dini, ahlākī, tasavvufī konuların işlendiği her fasıldan sonra birçok hikâyeler ve temsiller yer alır. Eserde dört fasıldan sonra rüya ve evliyaların mertebeleriyle ilgili bölgümler de bulunmaktadır. Gūlşen-i Envār'da işlenen konu ve hikâyeler sırasıyla şunlardır:

1. Fasıl: Padişahların halkın kalbi mesabesinde olduğu, onların ibadetinin halkın zihndüne neden olacağı hakkında

Hikâye: Av esnasında maiyetindekilerin yolları üstündeki bahçe ve tarlalara zarar verdiklerini gören Nūşirevān'ın buna kendisinin sebeb olduğunu düşünerek avdan vazgeçmesi

Hikâye: Halkın gafletine sebeb olacağı düşüncesiyle Rum kayserinin kendisine gönderdiği birkaç tazi ile doğanı saliveren Hz. Ömer'in hikâyesi

Hikâye: Maiyetine verdiği ziyafette yüzünü eşek arısı sokan, bunun üzerine dünya malı için kibirlenmenin boş olduğunu anlayarak sultanatından vazgeçip derviş olan, gösteriye meraklı hükümdarın hikâyesi

Hikâye: Abbāsī hükümdarı Hārūn-ı Rēshid'in hükümdarlığı gereği gibi yapamadığına kanaat getirerek sultanatından vazgeçip Behlül'e derviş olmak istemesi ve Behlül'ün nimet içinde riyazetle yaşamama-

nın daha faziletli olduğunu söyleyerek onu bu fikrinden alikoyması

Hikâye:Bir câmi yaptıran içki düşkünü padişahın şeyhinin sözüyle tövbe ederek içkiyi bırakması

Hikâye:Ölüm razı olmadığını ve ölümü hatırlarına getirmek istemediğini söyleyen padişaha şeyhin verdiği ögüt

Hikâye:Ka'be'de halkın kendisini görünce uzaklaşmasını ve yüzüne bakmamasını kendisine saygılarından sanan Mervân'ın hikâyesi

Hikâye:Kibirli ve zalim padişaha saygı göstermeyen birinin hikâyesi

2.Fasıl:Gâfillerin eğitilmesi ve câhillere ögüt verme hakkında

Hikâyet:Ma'rîfetullah'a ulaşmak için ögütler

Temsîlü'l-ârifîn:Âriflerin nasıl olması gereği hakkında
Mev'izatü'l-gâfilîn:Gâfillere ögütler

Hikâye:Yolda giderken bir güzele rastlayan Hz.Ebûbekir'in böyle bir güzele bakmamak için yaşlılığın ve ilmin engel olamayacağını,bu belâdan kurtulmanın ancak nefsi perhizle mümkün olacağını söylemesi

Temsil:Ahlâki,tasavvufî ögütler

Hikâye:Hasat zamanı bir yetimin harmanından çöplerin babasının harmanına karıştığını gördüğü için babasının ikram ettiği yemeği yemeyen Nâsır-ı Mustansırı'nın hikâyesi

Hikâye:Anadolu'da şöhret bulmuş bir sahtakâr şeyhe mürid olmak için giden bir kadı'nın şeyhin noksalarını görerek geri dönmesi

Tenbîhü'l-gâfilîn:Gerçek şeyhin nasıl olması gereği,sahte şeyhin nasıl olduğu ve halkı nasıl aldattığı hakkında

Tenbîhü'l-gâfilîn:Bursa'da hileyle şöhret bulan şeyhin hikâyesi

3.Fasıl:Dünya sevgisinin ahirette meşakkate sebeb olduğu hakkında

Hikâye:Yıkadığı baş örtüsünü sığır tersine seren yaşılı bir

kadının hikâyesi

Hikâye: Allah'ın Hz. Dâvûd'un ümmetinden meşhur bir âlim için kendisinde müminin 3 hasleti (ibadet etmek, sâlih olmak, mümini incitmek) olmadan ilminin fayda etmeyeceğini söylemesi

Hikâye: Hz. Dâvûd'un mescide girerken gururlanması üzerine Allah tarafından azarlanması

Hikâye: Hude savaşında düşmana karşı koyan Hz. Muhammed ile Talha'nın hikâyesi

Hikâye: Mûsâ-yi Kâzîm'ın öğütlerini tutarak gece ibadetlerine başlayan birinin hidayete erişmesi ve Allah'ın kendisine imtiyaz vermesi

4. Fasıl: Kanâat hakkında

Hikâye: Hama'da haftada bir badem yiyan seyh ile günde bir dilim ekmek yiyan müridinin hikâyesi

Hikâye: Şam'a giden bir kafileye katıldıktan sonra pek çok belâlara uğrayan Belh'li Şefîk-i Nâkî'nin hikâyesi

Temsîlü'l-ârifîn: Derde belâya sabretmek gereği, böylelikle velayete erişileceği hakkında

İbret: Âleme bakarak ibret almak gereği hakkında

Hikâye: Hz. Mûsâ devrinde bir kişi 30 yıl ibadet ederse velâyete erdiği halde, Allah'ın yaratıklarına ibret gözü ile bakıldığı için 30 yıl ibadet ettikten sonra velî olamayan bir kimse nin hikâyesi

Temsil: Cemaatle yapılan ibadetin faydaları hakkında

Hikâye: Hiçbir hediyeye itibar etmeyen Yûsuf'un Züleyhâ'nın verdiği bir aynaya bakıp güzelliğini görünce memnun olması

Vâridât-ı Ru'yâ-yı Sâlihâ: Salihlerin rüyalarının nasıl olduğu hakkında

4. Sûret-i Ru'yâ ve 4. İntikâl-i Ta'bîr

Hikâye: Seyh Vefa'nın bir müridinin rüyasını tâbir etmesi

Hikâye: Allah için seve seve oğlunu kurban etmeyi kabul eden Hz. Halîl'in hikâyesi

Aksam-ı Evliya: 4 kısımdır.

1. Evliya olduğunu kendisinin biliip başkalarının bilmediği

evliyalar

2.Evliya olduğunu kendisinin bilmeyip başkalarının bildiği evliyalar

3.Evliya olduğunu kendisinin de başkalarının da bildiği evliyalar

4.Evliya olduğunu kendisinin de başkalarının da bilmemiği evliyalar

Dört halifenin meziyetlerinin kaynağının Hz.Peygamber olduğunu hakkında

MERTEBE-I EVLİYA:

1.MERTEBE:

Hikâye:Hz.Mevlânâ'nın mesnevisini çalmak isteyen bir mûride elinle değil gönlünle çal öğündünü vermesi

Hikâye:Şeytanla konuşan ve şeytanı mağlub eden sahabenin hikâyesi

2.MERTEBE:

Hikâye:Açıklıklarını gidermek için dağa ot toplamaya giden ve iki altın tepsisi toprak altında gördükleri halde tamah etmeyen şeyh ile mûridlerinin hikâyesi

Hikâye:Hz.Peygamber'in Cebrâil'in isterse Allah'ın kendisi için altından bir dağ yaratacağı teklifini kabul etmemesi

3.MERTEBE:

Hikâye:Düşmanlardan korunmak için bir mağaraya sığınan Hz. Peygamber ile Hz.Ebûbekir'in hikâyesi

Hikâye:Kendisinden kérâmet göstermesini isteyen mûridini zaman ve mekân dışına çıkararak dünyadakinden ayrı bir ömür sürmesini sağlayan şeyhin hikâyesi

4.MERTEBE:

Hikâye:Peygamberi çok seven birinin ölürsse ondan ayrılığa dayanamayacağını söylemesi üzerine Peygamber'in de "o sevgi seni benden ayırmaz" diye cevap vermesi

Hikâye:Çok güzel birine aşık olan,ancak yıllarca beklediği halde vuslata eremeyen ve nihayet bir gün sevdigini ziyarete gitliğinde uyuduğu için onu göremeyen aşığın hikâyesi

5. MERTEBE:

Hikâye: Medâyin'e giderken arslanların saldırısına uğrayan Hz. Ali'nin hikâyesi

Mekr-i Evliyâ: Yoldan sapan evliyanın âkibeti hakkında

Hikâye: Bir şeyhi ziyaret ederek ondan nasihatler alan padışahın hikâyesi

Hikâye: Şeytanla karşılaşan, ancak ilmine dayanarak onu tanıyan ve aldanmayan Cafer-i Sâdîk'in hikâyesi

6. MERTEBE:

Hikâye: Düşman üzerine Sâriye komutasında ordu gönderen Hz. Ömer'in kerâmetle düşmanın dağda pusu kurduğunu görmesi ve bunu Sâriye'ye bildirmesi

7. MERTEBE:

Hikâye: İhlâs süresinin "Tebbet yedâ" süresinden daha faziletli olduğu, dolayısıyla daha önce yazılması gerektiğini iddia eden bir Arab'a kerâmetle levh-i 'azîmi gösteren Hz. Osman'in hikâyesi

Hikâye: Hz. Ali'nin irşadiyla Müslüman olan bir rahibin hikâyesi

Eser, bu bölümlerden sonra gelen "Hâtimetü'l-kitâb" başlığı ile sona erer. Yahyâ Beg, bu bölümde eserinin adını da şü beyitle zikreder:

"Ad ile bu Gülsen-i Envâr'dur
Her varaklı tabla-i ezhârdur"¹⁹⁸

Takip ettiği düzen bakımından Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ıyla büyük farklılıklar gösteren Gülsen-i Envâr'ın muhteva açısından da bu eserle tam bir uygunluk içerisinde olduğu söylenemez. Mahzenü'l-esrâr'da yer alan makalelerle Gülsen-i Envâr'ı oluşturan fasillar arasında hiçbir yakınlık bulunmadığı gibi her iki

---

198. M. Selçuk, Gülsen-i Envâr, s.183

eserde işlenen hikâyeler de hiçbir ortaklık göstermezler. Eserinde İslâmi konular yanında mahalli konulara da ağırlıkla yer veren Yahyâ Beg, istediği bu konularda dönemin toplum hayatını da yansımıştır.

c) Mahzenü'l-esrâr'a Vezin Bakımdan Uymayıp Tertip Bakımdan Uygunluk Gösteren Nazireler:

'Âli, Tuhfetü'l-'usşâk:

Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ına farklı bir vezinle yazılan tek nazire Gelibolu'lu Mustafa 'Âli'nin Tuhfetü'l-'usşâk'ıdır.¹⁹⁹ 'Âli'nin 3012 beyit tutan Tuhfetü'l-'usşâk mesnevisi, Sultan Selîm adına yazılmıştır. Şair, "hâtimetü'l-kitâb" başlığı altında eserini padişaha Kütahya'da bir bayram münasebetiyle sunduğunu söyler:

"Bu kitabı ki didüm 'iydiyye
Bâ'-is-i kîsver-i Kütâhiyye
 ...
 Taht idi Hân-i Selîm'e o mekân
 O sebebden aña oldum mihmân"²⁰⁰

199. Türk Tarih Encümeni tarafından 1926'da nesredilen Menâkıb-i Hünerverân'ın İbnülemin Mahmud Kemal İnal tarafından yazılan mukaddimesinde bu eser için, kütüphanelerde nüshası yoktur denmiştir. Fakat Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu, bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi kitaplığında 227 numarada olduğunu tesbit etmiştir.

200. 'Âli, Tuhfetü'l-'usşâk, II, v. 104b-105a

Aynı bölümde

"Nāmīni Tuhfe-i 'Uşşāk itdüm
Her sözin şöhre-i ḥafāk itdüm"²⁰¹

beytiyle eserinin adını "Tuhfe-i 'Uşşāk" koyduğunu belirten 'Ālī,
sona bitirdiği yılı gösteren bir de tarih beyti eklemiştir:

"Hayl-i kerrūba ne lāzim tevbīh
Didiler ('āşıka tuhfe) tārīh(989)"²⁰²

Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ından farklı olarak remel bahri-
nin "fe'ilātūn/fe'ilātūn/fe'ilūn" vezniyle yazılan Tuhfetü'l-'uş-
şāk,dīnī-tasavvufī 20 makale ile her makaleyi izleyen birer hikā-
ye ve 20'er beyitlik birer münācāttan oluşur."Makale","hikāye"
ve "münācāt" başlıklarının Arapça olduğu eserin giriş bölümünde
"besmele","hamdele","tevhīd","temṣīl-i mergūb" ve "kā'iduhū" baş-
lıklarından sonra,kāinat hakkında bir "tercī'-i bend",Allah'ın
ihsanları hakkında bir "manzume",biri tevhīd,ikisi na't olmak
üzere üç "tercī'-i bend","mi'rāciyye","mu'cizāt",Hz.Muhammed'e
hitaben bir "münācāt","4 halife medhinde tercī'-i bend" ('Ālī,
her birinin isminin muamma yoluyla çıktığını belirtir),"Hz. Ha-
san ile Hüseyin hakkında övgü","dua","Sultan Süleymān,Sultan Se-
lim ve Sultan Murād hakkında övgü" yer alır.Daha sonra "sebeb-i
te'līf" bölümü gelir.Bu bölümde 'Ālī,baharda bir gülşen tasviri
yaptıktan sonra evinde derd ve gamla otururken arkadaşlarından
birinin şehre yeni gelen bir şeyhi ziyaret etme teklifinde bulun-
duğunu anlatır:

---

201. 'Ālī,Tuhfetü'l-'uşşāk,II, v.101b

202. 'Ālī,Tuhfetü'l-'uşşāk,II,v.105a

"Mest idüp bāde-i cām-i hayret
Meskenümde otururken halvet.

Yār-ı sādiklarumūn biri hemān
Kalb-i mahzūnuma oldu nigerān

...

Göricek hāl-i dili ol dānā
Didi gam yime gözün aç yārā

...

Geldi bir şeyh 'azīz ü kāmil
Olalum aña senüñle vāsil"²⁰³

Bu şeyhe gördüğü bir rüyayı anlatan 'Ālī, onun tabirine dayanarak ve himmeti sayesinde bu kitabı yazdığını söyler.

Giriş bölümünde bulunabilecek bütün unsurları ihtiva eden Tuhfetü'l-'uşşāk, bundan sonra makale ve hikâyelerle devam eder. Eserde yer alan makale ve hikâyeleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1.Makale:Hakīki aşk hakkında
- 1.Hikâye:İmam Hasan-ı Basrī ile Rābi'a'nın tasavvuf üstüne sözleşmesi
- 2.Makale:Mecāzī aşk hakkında
- 2.Hikâye:Bir oğlana aşık olması sebebiyle nasihat almak üzere Sünbul Efendi'ye gelen ve onun terbiyesinde hakīki aşka ulaşan birinin hikâyesi
- 3.Makale:Allah'ın affediciliği hakkında
- 3.Hikâye:Gençliğinde şaraba düşkün olan, ancak bir şeyhe mürid olduktan sonra tövbe eden Hazret-i Büşr-i Hafī'nin hikâyesi
- 4.Makale:Aşkın zorlukları hakkında
- 4.Hikâye:Sevdigine hiddetlenen 'Ālī'nin sonradan bu yaptığıının yanlış olduğunu anlaması ve sevgilisinin de onu affetmesi

---

²⁰³ 203. Süleyman Kurban, "Ālī, Tuhfetü'l-'uşşāk" (mezuniyet tezi), Ankara, 1970-71, ss.66-67 ('Ālī, Tuhfetü'l-'uşşāk, I)

5.Makale:Aşkın insanın iradesine bağlı olmadığı ve aşkda zaruret olduğu hakkında

5.Hikâye:Sarayının çatısında devesini arayan birinin ihtarıyla tahtını tacını terkeden Hz.İbrahim'in hikâyesi

6.Makale:Aşık olana bir mürşid gerektiği hakkında

6.Hikâye:Bâyezid-i Bistâmî'nin Ca'fer-i Sâdîk'a mürid olmasının hikâyesi

7.Makale:İlahî aşka ulaşmak için mecazi aşkın bir vasıta olduğu hakkında

7.Hikâye:Hzret-i Şeyh Hüseyin-i Bî-cân'dan naklen Şeyh Arslan ile Hz.Abdülkâdir'in hikâyesi

8.Makale:Aşıkın ağlamasının aşkını artırdığı, aşkta isteklerin sonunun gelmeyeceği ve aşıkın ömrünün maksûda ermeye yetmeyeceği hakkında

8.Hikâye:Allah aşkıyla sürekli ağlayan Hâbi'a'nın hikâyesi

9.Makale:Aşık ile ma'sûkun birbirinin hallerinden haberdar oldukları ve aşkın her insana nasib olmayacağı hakkında

9.Hikâye:Kur'ân öğrettiği öğrencilerinden birine meyil gösteren Hz.Bü'Amr'in hikâyesi

10.Makale:Aşkın gerektirdikleri hakkında

10.Hikâye:Yoktur²⁰⁴

11.Makale:Aşıkın kanâat etmediği hakkında

11.Hikâye:Bir dehrî ile bahse tutuşan Hz.Mâlik ibni Dinâr'in hikâyesi

12.Makale:Aşıkın sabırlı olması gerektiği hakkında

12.Hikâye:Nefsi ağzından bir köpek şekli ile çıkan Bâyezid-i Bistâmî'nin hikâyesi

13.Makale:Aşıkların duasının kabul edilip edilmeyeceği hakkında

13.Hikâye:Hırkasını dikerken iğnesi denize düşen Hz.İbrahim'in iğnesini balıklara buldurması

204.Eserin bu varaklarında eksiklik olduğunu düşünebiliriz.

- 14.Makale:Ma'sûkun âsîka iltifat etmesi hakkında
 14.Hikâye:Hzret-i Şeyh Habîb-i Neccâr'ın bir kez nazar ettiği bir katilin cennete girmesi
- 15.Makale:Âşik ile ma'sûkun ikisinin vücudunun bir olduğu hakkında
 15.Hikâye: 'Âlî'nin kan aldırmak için bileğini kestirdiğinde sevgilisinin de etkilenmesi
- 16.Makale:Âşikin ma'sûka tâbi olduğu hakkında
 16.Hikâye:Hz.Muhammed'in iki dişine zarar geldiğini duyuncaya bütün dişlerini döken Veysel Karâni'nin hikâyesi
- 17.Makale:Ayrılık derdi hakkında
 17.Hikâye:Ayrılık korkusuyla çok fazla ağlayan Hasan-ı Basîri'nin gözyaşlarının birikmesi ve oradan geçen bir pîrin bu suyla abdest alması
- 18.Makale:Haset edenlerin ayıplanması hakkında
 18.Hikâye:Allah'ın affına mazhar olur korkusuyla şeytan tarafından namaza uyandırılan nebinin hikâyesi
- 19.Makale:Kavuşma hakkında
 19.Hikâye:Allah'dan vuslat dileyen Hz.İbrahim'in hikâyesi
- 20.Makale:Âşkin nihayet bulması hakkında
 20.Hikâye: 'Âlî'nin ayrılığına dayanamayan sevgilisinin canını teslim etmesi
 Eser, "hâtimetü'l-kitâb" bölümyle sona erer.
 'Âlî'nin Tuhfetü'l-'usşâk'ını Mahzenü'l-esrâr ile karşılaşlığımızda, bazı şekil özelliklerindeki beraberlikler dışında fazla bir ortak yanısı olmadığını, bu eserin sadece tarz olarak örnek alındığını görüyoruz. Mesnevi nazım şekli ile yazılmalari ve 20 makale-20 hikâye esasına dayanıyor olmaları bu iki eserin temel ortak noktalarıdır diyebiliriz. Her hikâyenin sonunda 'Âlî'nin birkaç beyitle kendine hisse çıkarması, Nîzâmî'deki hikâyelerin arkasından gelen sâkî-nameleri hatırlatmaktadır. 'Âlî'nin eserinde makale ve hikâyelerin muhtevasına uygun olarak hikâyelerden sonra yer alan münâcâtlar ise Mahzenü'l-esrâr'da bulunmamaktadır. Hemen her mesnevide aşağı yukarı aynı unsurları ihtiva eden giriş

bölümünde bile 'Ālī,Nizāmī'den farklı davranışmıştır.Bu bölümde mesnevi yanında tercī-i bend nazım şekli ile yazılmış manzume-lerde yer vermiş,Nizāmī'de bulunmayan,4 halife,Hz.Hasan ile Hüseyin'e ve üç ayrı padişaha övgü bölümlerini ilâve etmiştir. Buna karşılık Nizāmī'deki sözle ilgili bölümler ve halvetler 'Ālī'de bulunmaz.

Bu iki eser muhteva açısından da benzerlik göstermezler. Mahzenü'l-esrār ve Tuhfetü'l-'uṣṣāk'da işlenen makale ve hikâye-lerden hiçbir birbirinin aynı olmadığı gibi,iki eserin genel havası da tamamen farklıdır.Aslında her iki eser de tasavvufî bir tonda yazılmıştır,ancak Nizāmī'nin,işlediği dini-ahlâkî konuları tasavvufî bakış açısıyla ele alıp değerlendirmesine karşılık 'Ālī doğrudan tasavvufu konu edinmiştir eserinde.Bunu da eserinin "sebeb-i te'līf" kısmında şöyle ifade eder:

"Āliyā özge tasarrufdur bu
Añlamaz kimse tasavvufdur bu

Evliyā menkabesidür ekser
Ne ki var ise hikâyât u haber"²⁰⁵

Tuhfetü'l-'uṣṣāk'ın Mahzenü'l-esrār'ın bir taklidi veya ter-cumesi olmadığını muhtevayı karşılaştırarak anlayabiliyoruz.Ama bundan önce 'Ālī de eserinde bunu şu beyitlerle ifade etmiştir:

"Ser-te-ser tercemeden 'āridür
Ol begüm(?) bilmeyenün kāridur

Var iken kendi dilinde cereyān
Tercemān olmaga yir yok bir an

...

---

205. 'Ālī,Tuhfetü'l-'uṣṣāk,I,s.74

Terceme kasd ide mi şā'ir olan
Būriyā örtine mi kādir olan"²⁰⁶

Tercümeye karşı olan şair, bu tarzda yazılmış eserlerde pek çok eksiklik görerek bu mesneviyi yazmaya başladığını söyler:

"Qün aña ben dahi oldum nigerān
 Gördüm anda katı vāfir noksān

Cānuma ġayret odi kār itdi
 Beni nā-çār aña mi'mār itdi"²⁰⁷

Aslında Tuhfetü'l-'usşāk, eserde belirtilmemesine rağmen göstergeliği özellikler açısından (vezin, hikâyelerden sonra yer alan münâcâtlar) daha çok Cāmī'nin Subhatü'l-ebrār'ına bir nazire niteliğindedir. Ancak Subhatü'l-ebrār da Mahzenü'l-esrār'ın genişletilmiş bir naziresi olduğuna göre, temelde yine Nizāmī'ye nazi-re olduğunu kabul ediyoruz.

Nizāmī ile hiçbir ortak konuya eserinde yer vermeyen 'Ālī, istediği konular bakımından daha çok kendinden önce Mahzenü'l-esrār'a nazire yazan Türk şairlerinden etkilenmiştir. 14. makaleden sonra anlatılan Şeyh Habîb-i Neccâr'in himmetiyle cennete giren kâtilin hikâyesinin bir benzeri Hayâlî'nin Ravzatü'l-envâr'-ında işlenmiştir. Ancak burada şeyhin ismi verilmemiş, kâtil de harâmi olarak anlatılmıştır. 'Ālī, büyük bir ihtimalle bu hikâyeyi Hayâlî'den almıştır.

13. makaleden sonra anlatılan Hz. İbrahim'in hikâyesi ise Āzərî'nin Nakş-i Hayâl'inden alınmıştır. Ancak bu iki hikâyenin işle-

206. 'Ālī, Tuhfetü'l-'usşāk, II, v. 101b

207. 'Ālī, Tuhfetü'l-'usşāk, II, v. 102a

nişinde de bazı farklılıklar vardır. Nakş-i Hayāl'de Hz. İbrahim, denize düşen iğnesini bäliklara buldurarak annesine velâyetini kanıtlarken, Tuhfetü'l-'uşşak'da annesinden bahsedilmez.

Tuhfetü'l-'uşşak'da Mevlâna'dan övgüyle bahseden 'Alî'nin karşılaşırıldığını takdirde eserini yazarken Mesmevi'den de faydalandığı ortaya çıkacaktır düşüncemizdeyiz.

ç) Mahzenü'l-esrâr'a Vezin ve Tertip Bakımından Uygunluk Göstermeyen Nazireler

Hayâlî, Ravzatü'l-envâr:

Nizâmi'nin Mahzenü'l-esrâr'ına vezin ve tertip uygunluğu gözetilmeksızın yazılın ilk nazire, Hayâlî'nin Revzatü'l-envâr'ıdır.²⁰⁸ Şairin adı eserde Dervîş Hayâlî olarak geçmektedir:

"Sorarsaň adını Dervîş Hayâlî
Hayâl olmuş aña dil-ber visâli"²⁰⁹

2182 beyit tutan eserde hezec bahrinin "mefâ'ilün/mefâ'ilün / fa'ülün" kalibi kullanılmıştır. Hayâlî, Ravzatü'l-envâr'ın "hâti-me" kısmında yer alan

"Bu bostâna elün sundukda fırsat
Sekiz yüz elli üç geçmişdi hicret"²¹⁰

208. Hayâlî, Ravzatü'l-envâr, Süleymaniye, Fatih Ktb., no. 2633

209. Hayâlî, Ravzatü'l-envâr, v. 9a

210. Tunca Kortantamer, Hayâlî, Hayati-Edebi Şahsiyeti-Eserleri (basılmamış ödev)

beytiyle mesnevisi H.853(M.1449) yılında yazdığını ifade eder.
Ravzatü'l-envâr'ı Fatih Sultan Mehmed'e sunan Hayâlî, eserini kim
me sunacağına nasıl karar verdiği de şöyle anlatır:

"Bu fikr içindeyidüm nice müddet
Ki kimün ola bu bezl-i fesahât

Ne şâh için dizem cân cevherin(i)
Ne silke nazm idem kân gevherin(i)

Bu nâ-süfte-dür ü kîymetlü gevher
Kimün tacına ola zîb ü zîver

Bu zîbâ-heykel ü hîrz-i şâmil
Kimün bâzûsına ola hamâ'il

Bu dürr-i âbdâr-i şâhvâre
Kimün gûşâna ola gûşvâre

Bu fikri ider idüm gice gündüz
Arardum âlem etrâfını dübdüz

Bu hayretden Hayâlî fikret-engîz
Cihân şâhnâda olurdu şeker-rîz

İşitdüm nâ-gehân murâg-i seher-hân
Didi ki ey valîh ü ser-geste hayrân

Senün derdüne iy bi-çâre çâre
Budur kim idesin kasd istihâre

• • •

Bes açdum müşâfi bi-kîl ü bi-kâl
Muhammed sûresi görindi derhâl

Göñül mañlûbına buldu işaret
İrişdi câna cânandan besaret"²¹¹

Eserin "hâtime" kısmında Zağanos Paşa'nın da adı geçmekle birlikte, onun, sadece Ravzatü'l-envâr'ın padışaha sunulmasında aracılık ettiği anlaşılmaktadır:

"Ki yañni Hañret-i Zañnos Paşa
Halel bulunmaya fîkrinde hâsa

Elüme şundi bir tas ab-i hayvân
Didi nûş eyle kim kurtarasız cân

Çü içdüm ab-i hayvâni elinden
Halâs oldum o hayret zulmetinden

Temennâmun kaşına dâne virdi
Bu göñlüm yâvesine hâne virdi

Kapusuna delalet itdi şâhuñ
Ki budur maksadı aksâ-i râhuñ"²¹²

"Sebeb-i te'sîf" ve "hâtime" bölümlerinde Ravzatü'l-envâr'ın Nizâmi'ye nazire olduğuna dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Ancak Hayâlî, bunu 7.hikâyede açıklamaktadır. Rüyasında bir meleğin ağızına üflediğini ve kendisine gül verdiğiğini gören Hayâlî, bu rüyasını şehrin muteber bir zatına tâbir ettirir. Bu rüyayı Hayâlî'nin şiirinin bütün cihanda şöhret bulacağına yoran rüya tâbircisi, söyle söyler:

211.Hayâlî,Ravzatü'l-envâr,v.14a-14b

212.Hayâlî,Revzatü'l-envâr,v.67a

Didi ki ey ğâlemün şîrîn-kelâmı
Bulisardur sözün nesri Nizâmi

...

Žamîrûn Mahzenü'l-esrâr olısar
Zahîrûn Ravzatü'l-envâr olısar"²¹³

Ravzatü'l-envâr'ın giriş bölümünde "besmele manzumesi", "tevhîd", "münâcât", "na'ât", "sebeb-i te'velîf" ve "Sultân Mehmed'e medhiye" yer alır. Asıl eser, 10 bölüm ve 17 hikâyeden oluşur. Bölüm ve hikâyeler belli bir başlıkla adlandırılmamıştır. Bölümlerde genellikle "kelime-i çend der..." başlığı kullanılırken, hikâyelere de çoğunlukla "hikâyet-i münâsib in ma'nâ" başlığıyla geçilmiştir. Kullanılan başlıklar Farsçadır. Her bölümden sonra gelen hikâye sayısı da farklıdır. 1., 3., 5., 7., 9. bölümlerden sonra birer, 2., 6., 8. bölümlerden sonra ikişer, 4., 10. bölümlerden sonra ise üçer hikâye yer almıştır. Hikâyelerden sonra gelen ve "der te'vel-i in su-hen" başlığını taşıyan bölüm ise bir yandan hikâyeden çıkarılacak dersi özetlerken, bir yandan da okuyucuya bir sonraki bölüme hazırlamaktadır. Zaman zaman bu mahiyetteki beyitlerin bu başlığı taşımaksızın hikâyelerin sonuna eklendiği de görülmektedir. Buendum müstensihin başlıklarını koymayı unutmasıyla açıklanabilir.

Eserde yer alan bölüm ve hikâyeler şunlardır:

1. Bölüm: Sözün değeri hakkında

1. Hikâye: Çok güzel öterken sahibi tarafından bir Kafese konarak Hindistan'dan ve dostlarından ayrılması üzerine ötmekten kesilen tütün hileci bir kimsenin hilesiyle yeniden ötmeye başlaması

2. Bölüm: Muvahhidler hakkında

2. Hikâye: Şeyh Şibli ile Şeyh Cüneyd'in muvahhidlerin sırrını bu işten anlamayanlara açmamak gerektiğilarındaki konuşmaları

3. Hikâye: Attarlar karşısından geçerken itir kokusundan bayı-

---

213. Hayâlî, Ravzatü'l-envâr, v. 33a

lan debbağın kardeşi tarafından köpek pisliği koklatılmak suretiyle ayırtılması

3.Bölüm:Padışaha övgü ve nasihat

4.Hikâye:Müridlerinden birinin Bāyezid-i Bistāmī'ye gecesi ni, gündüzünü nasıl geçirdiğini sorması ve muvahhidin gece ve gündüzünün bir olduğu cevabını alması

4.Bölüm:Kibrin ve gururun kötülüğü,mütevazı olmak gerektiği hakkında

5.Hikâye:Habīb-i 'Acemī arkasında namaza duracakken yanlış okuduğunu görerek vazgeçen Hasan-ı Basrī'ye hâtiften gelen sesin ibadeti doğru yapmanın güzel olduğunu,ancak niyetin doğruluğunun daha önemli olduğunu söylemesi

6.Hikâye:Temiz gönüllü bir kimsenin rüyasında cennette görüldüğü zâlim harâmiye nasıl olup da cennete girdiğini sorması ve harâminin bir gönül ehlinin nazarına mazhar olduğunu,onun duasıyla affolunduğunu söylemesi

7.Hikâye:Hayālī'nin rüyasında bir meleğin ağızına nefes üfleyip eline bir gül verdiğiini görmesi

5.Bölüm:Aşk hakkında

8.Hikâye:Leylā'nın geldiğini haber alan Kays'ın mecazi aşktan geçip İlâhî aşka ulaşması

6.Bölüm:Dünyanın geçici olduğu ve ona bağlanmamak gerektiği hakkında

9.Hikâye:İskender'in dünyanın geçiciliğini anlayarak padışah olduğundan dolayı pişmanlık duyması ve Aristo'nun ona nasihat etmesi

10.Hikâye:Hz.Ömer devrinde gençliğinde çok meşhur iken, ihtiyarladığı için artık kendisine rağbet edilmeyen çalgıcının, aç kaldığı bir gün Allah'a yakaması,o esnada Allah'ın Hz.Ömer'e uykusunda bu ihtiyarın durumunu bildirmesi üzerine Hz.Ömer'in ihtiyara yardım etmesi

7.Bölüm:Nefsin yok edilmesi gerektiği hakkında nasihatler

11.Hikâye:Kendisine nasıl kemâle erdiğini soran Hasan-ı Basrī'ye Râbi'a Hatun'un bütün dünya nimetlerinden vazgeçerek nefsi-

ni yok etmek suretiyle Allah'a ulaştığını söylemesi

8.Bölüm:Akıl ve hayâ hakkında

12.Hikâye:Nübüvvetin son bulup bulmadığını soran kimseye Aristo'nun erbâb-ı hidâyeyet oldukça dinin kurallarının devam edeceğini ve tek yol göstericinin akıl ile hayâ olduğunu söylemesi

13.Hikâye:Bir ihtiyar kadının Meliksâh'ın huzuruna gelerek av esnasında askerlerinin sütiyle yetimlerini beslediği geyiği vurduklarını söylemesi ve padişahdan adalet istemesi

9.Bölüm:Cömertlik hakkında

14.Hikâye:Yiyeceksiz kalan bir kafilenin Hâtim-i Tâ'i'nin mezarı başında konaklaması, içlerinden birinin dua ederek Hâtim'âden yardım istemesi üzerine Hâtim'in deveçinin rüyasına girerek dünyada kalan tek malî olan deveyi kafileye göndermesini istemesi

10.Bölüm:İkiyüzlü sufîler hakkında

15.Hikâye: Misir'dan Kirmân'a gelen bir şeyhe burada çok fazla itibar gösterilmesi,padişah tarafından pek çok ihsanlarda bulunulması sonucunda bu mal ve mülke mağrur olup yoldan çıkması ve nihayet imanını şeytana satması

16.Hikâye: Keklik ve guguk kuşunun dünya malına rağbet etmemek gerektiği hakkındaki konuşmaları

17.Hikâye:Kisrâ'nın her konuda bilgili olan veziri Ebûzer-i Cemhîr'in hikâyesi

Eser "hâtime" bölümüyle sona ermektedir.

Vezin ve tertip itibarıyla Mahzenü'l-esrâr'dan tamamen ayrılan Ravzatü'l-envâr,muhteva açısından da bu eserle hiçbir benzerlik göstermez.Nizâmî ile hiçbir ortak konuyu işlemeyen Hayâlî, Mahzenü'l-esrâr'i sadece tarz olarak kendisine örnek almış,ancak bu tarzda da pek çok tasarruflarda bulunarak bölüm sayısı ve hikâyelerin serpiştirilmesi hususunda Nizâmî'den farklı davranıştır.Hayâlî'nin eserin muhtevasında daha çok Mevlâna'nın tesirinde kaldığı görülmektedir.Attar karşısından geçerken bayılan debbağ (3.hikâye) ile ihtiyar çalgıcının (10.hikâye) hikâyesi Mesnevî'den alınmış hikâyelerdir.Hayâlî,debbağ hikâyesini Mesnevî'den aldığı eserinde belirtir:

"Okudum Mesnevi'de bir rivayet
Bu ma'nide münasib hoş hikayet

Dimiş esnā-yı ma'nide o sultān
Celālü'd-dīn ü dünyā şāh-i devrān"²¹⁴

Amil Çelebioğlu, Mesnevi'de 49 beyit tutan bu hikâyenin Ravzatü'l-envâr'da aşağı yukarı meâlen 46 beyitle aktarıldığını söyler²¹⁵. Hayâlî, bu hikâyeyi aktarırken Mevlânâ'nın çerçeveye hikâye uslûbunu da aktarmıştır, "Mükâleme-kerden-i Şeyh Cüneyd bâ Şeyh Şiblî" başlığı altında önce Şeyh Cüneyd'in sözlerine yer vermiş, münasib düştüğü yerde de bu hikâyeyi anlatmış, sonra yine Şeyh Şiblî'nin sözleriyle devam etmiştir.

Ihtiyar çalgıcı ile ilgili hikâye için Ravzatü'l-envâr'da Mesnevi'den alındığına dair bir açıklama yoktur, ancak Amil Çelebioğlu, bazı beyitleri Mesnevi ile karşılaştırarak bu hikâyenin Mesnevi'den tercüme edildiğini söylemiştir²¹⁶.

Ravzatü'l-envâr'da 4.hikâyede işlenen Bâyezid-i Bistâmî ile mûridinin hikâyesi ve 14.hikâyede yer alan Hâtim-i Ta'i hikâyesi 'Ali Şîr Nevâî'nin Hayretü'l-ebrâr'ında da bulunmaktadır. Hayâlî'nin Çağatay sahasına etkisi söz konusu olamayacağına göre her iki şairin de etkilendiği başka bir ortak kaynak bulunması ihtimal dahilindedir.

214. Hayâlî, Ravzatü'l-envâr, v. 22a

215. Amil Çelebioğlu, Xlll.-XV. (ilk yarım) Yüzyıl Mesnevile-rinde Mevlânâ Tesiri, Mevlânâ ve Yaşama Sevinci (III.Uluslararası Mevlânâ Seminerinden Ayri Basım), Güven Mtb., Ank., 1978 (Amil Çelebioğlu, Mevlânâ Tesiri)

216. Amil Çelebioğlu, Mevlânâ Tesiri

Emīrī, Mahzenü'r-rāz ve Sohbet-nāme:

Bu iki eser hakkında elimizde fazla bilgi yoktur. Tek bildiğimiz, her iki eserin de hezec bahrinin "mefā'ilün/mefā'ilün/fā'ülün" vezniyle yazıldığı ve Mahzenü'r-rāz'ın 10 "makale", Sohbet-nāme'nin 10 "sohbet"ten oluştuğudur²¹⁷.

II.GÜL-İ SAD-BERG

Tezkirelerin hiçbirinde Rahmī'nin Gül-i Sad-berg'inden bahsedilmemiştir. Rahmī'nin Gül-i Sad-berg adlı eserini ismimi vermemekle birlikte bize bildiren en eski kaynak, Āzerī'nin Nakş-ı Hayāl adlı Mahzenü'l-esrār naziresidir. Āzerī, eserinin "hātime" bölümünde Nizāmī'ye nazire yazan şairleri sayarken Anadolu'dan da Yahyā ile Rahmī'nin adını verir:

"Kimdür olup naṣmına gerden-firāz
İde bu meydānda dahi türk-tāz

"Arz ide bir naṣm çeküp zahmeti
Halk-ı cihān içre bula şöhreti

Milket-i Rūm içre suḥen-penverān
Bir nice üstād-ı fesāḥat-kırān

Nazm kilup her birisi bir kitāb
İtdi naṣīre revisin irtikāb

Hāssa iki şā'ir-i śi'r-i kātidār
Birisi Yahyā biri Rahmī-i zār

217.T.Kortantamer, 'Atāyī, s.212

İkisi de didi birer nazm-i hüb
Oldı pesendide-i ehl-i kulüb

Anlar ile farkı ve likin cıyan
Mihre göre cirm-i sühadur heman"²¹⁸

Āzeri'den sonra bu eserden ilk bahsedeni İsmail Belig, "Mevlāna Cāmi'nin Tuhfe'sine tercemesi vardır."²¹⁹ diyerék ismini zikretmeden eserin varlığını haber verir. Şemseddin Sami ve Mehmed Süreyya da Molla Cāmi'nin Tuhfe'sini tercüme ettiğini bildirirler.²²⁰ Bursali Mehmed Tahir ise "Molla Cāmi'nin Tuhfetü'l-ahrār'-ını dahi terceme ve şerh etmişdir ki ğayr-i matbū'dur!"²²¹ der.

Rahmī'nin Gǖl-i Sad-berg adlı eserini daha sonra Agâh Sîrri Levend, geniş olarak tanıtmış ve eserin "sebeb-i te'lîf" kısmından 10 beyit vermiştir.²²²

Gǖl-i Sad-berg'in bilinen tek nüshası Erzurum'dadır. Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerin katalogları üzerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde ikinci bir nüsha tesbit edemedik.

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Agâh Sîrri Levend Kitapları, 17-18 numarada kayıtlı bu nüsha, 127 varaktır ve şairin Şâh u Gedâsiyla aynı ciltte bulunmaktadır. Gǖl-i Sad-berg 65b'de biter. Cilt ebadı 193x120, yazı ebadı 130x63 mm., cildi kahverengi meşin ve şemseli, başlıklarını kırmızı ile yazılmış, baştan sona cetvelli olan bu nüsha iki sütun üzerine 13 satır olarak düzenlenmiştir. Ta'lîk yazı ile istinsah edilmiştir. Eserin sonunda yer alan "harrerehū 'Ali bin Mâhмûd bi-'inayeti'l-Meliki'l-Mâ'bud fi .....

218.A.S.Levend,TET,ss.72-73

219.İsmail Belig,Gǖldeste,v.172a

220.Ş.Sami,s.2270,M.Süreyya,S0,s.375

221.M.Tahir,OM,C.II,s.180

222.A.S.Levend,TET,ss.74-75

evā' il-i şehr-i Rebi'ü'l-āhir sene 984"²²³ kaydından nüshanın 'Ali bin Mahmūd tarafından 984 yılının Rebi'ü'l-āhir ayının başlarında (Haziran 1576) istinsah edildiğini öğreniyoruz.

Elimizdeki bu nüsha baştan eksiktir. Baştaki eksikliği tesbit etmek amacıyla kitabı oluşturan ve bugün forma dediğimiz bölümle-ri gözden geçirdiğimizde 13 formadan meydana gelen eserin her formasında 5 yaprak (=10 sayfa) bulunduğu, ancak 2. ve 3. formaların 4'er yaprak+2 sayfadan ibaret olduğunu gördük. 1. formanın düzeni de 2. ve 3. formalara benzemektedir. Buna dayanarak yazmanın 2 varak eksik olduğu kanāatine vardık. Buna göre elimizdeki nüsha-nın ilk varağıını 3'a olarak numaralandırırsak tamamının 65 varak olduğunu söyleyebiliriz.

1.Gül-i Sad-berg'in Yazılış Tarihi:

Rahmī'nin Gül-i Sad-berg adlı mesnevisinde şairin bu eseri hangi tarihte yazdığını bildiren bir beyit bulunmamaktadır. Ancak

"Şimdi yeñi şāh gelüp 'āleme
Revnak-ı nev irdi dil-i ādeme"²²⁴

beytine dayanarak, Sultan II.Selim'e sunulan bu eserin padişahın cülausundan, yani aynı zamanda Rahmī'nin vefat yılı olan H.974 (M.1567) yılında ölümünden önce yazıldığını söyleyebiliriz.

2.Gül-i Sad-berg Kimin Adına Yazılmıştır:

Rahmī, eserinin "Sebeb-i Tahrib-i Risāle" başlığı altında devrin padişahına övgü dolu beyitler sıraladıktan sonra, bu padi-

223.Rahmī,Gül-i Sad-berg,v.65b

224.Rahmī,Gül-i Sad-berg,v.25a

şahin kim olduğunu şu beyitle açıklar:

"A'ñı Selim ibni Süleyman Hān
Dāver-i devrān şeh-i kāmrān"²²⁵

Eserini Sultan Selim'e sunmak istediğini ise şu beyitle belirtir:

"Bu Gǖl-i Sad-berg'i gülistāna sun
Nuk̄re-i hāmī yüri ol kāna sun"²²⁶

"Eyledi Rahmī kapuñi ilticā
Eyle aña mansib-i 'āli 'atā"²²⁷

beytiyle padişahın bir mansib dileğinde bulunan Rahmī, bu bölümü şiirlerinin övgüsü ve padişaha dua ile bitirir.

3.Gül-i Sad-berg'in Beyit Sayısı:

Elimizdeki Gǖl-i Sad-berg nüshasında 1498 beyit bulunmaktadır. Eserin tahminen baştan 2 varak eksik olduğu dikkate alınır ve her sayfa için 13'er satır daha eklenirse mesnevinin toplam beyit sayısı 1550 olarak bulunur.

4.Gül-i Sad-berg'in Teknik Özellikleri:

a)Vezin:

Eser, Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār ve Cāmī'nin Tuhfetü'l-ahrār mesnevileri gibi seri bahrinin "mūfte'ilün/mūfte'ilün/fā'ilün" kalibiyla yazılmıştır. Eserin bütünü dikkate alındığında fazla

225.Rahmī,Gǖl-i Sad-berg,v.25b

226.Rahmī,Gǖl-i Sad-berg,v.25b

227.Rahmī,Gǖl-i Sad-berg,v.25b

kusurlu olmadığını gördüğümüz vezin zaman zaman aksamaktadır:

- "Fakri koma tamā'dan olğıl beri" (v.61a/1385)
- "Her birine gażabla kilsan ‘itāb" (v.42b/946)
- "Gitdi şebistān subh irdi māh" (v.24a/502)

Vezni kusurlu bu örnekler dışında bir misrada da farklı bir vezin kullanılmıştır:

"Kabe kavseyni o demde kıldı cāy" (v.9a/145)

Sadece iki yerde "zihaf"la karşılaşıyoruz:

- "Ehl-i dile mahfi degündür bu rāz" (v.13a/240)
- "Teşviş-i dünyā ile ḥāli harāb" (v.55b/1249)

Bir beyitte ise vezin kaygısıyla Türkçe kelimedə med yapılmıştır:

"Her şecerün bir semeli vardur
Her sadefün bir güheri vardur" (v.45a/1001)

Yine vezin kaygısıyla bazı Arapça kelimelerin bozularak tek hecelilerin iki, üç hecelilerin iki heceli haline getirildiği de görülmektedir:

- "Ref' olinur pāy-i ‘akıldan ‘ikāl" (v.3a/11)
- "Gerd-i cehilden dil ü cān pāk olup" (v.19a/380)
- "Bahr-i naṣımda dür-i yek-dānesin" (v.22b/458)
- "Önce Hıžır aña olur reh-nūmā" (v.26a/557)
- "Rūh-i Kudüs feyz nişāniyidi" (v.30b/658)
- "Sūret-i zulm ile ‘adil göstere" (v.56a/1267)
- "Urs ide mürvet göre dāmād ide" (v.47a/1057)

Eserde vezni hatalı bazı misralar daha vardır ki buradaki

bozukluk şairle ilgili olmayıp müstensihin hatasından kaynaklanmaktadır."

"Tütü suhen-gūy degülmisseydi ger" (v.28b/612)
mısraında vezin bozuktur, ancak "degülmisseydi" kelimesindeki -se eki kaldırılırsa düzelmektedir.

"Dil dime kīm cennet-i a'lā durur o
Pertev-i misbah-i tecellā durur o" (v.34a/746)

beytinde ise "a'lādur o, tecellādur o" dediğimizde vezin düzelmektedir. Benzer bir hata şu mısra da görülmektedir:

"Āh ider isem yiri dürür dem-be-dem" (v.64b/1477)

Bu mısra da "Āh ider isem yiri dürür dem-be-dem" haline getirdiğimizde vezni düzelmektedir.

b) Kafiye:

Kafiye konusunda da müstensihin hataları bizi yanlışlığa düşürmektedir. Yazmada bir beytin iki mısra olarak yazılan şu örnekler, ilk bakışta kafiyesi olmayan birer beyit intibai vermektedir:

"Rahş-i murād üstine olğıl süvār
Hażretiyle eyleyelüm azm-i rāh" (v.7b/115-116)

"Gūş idicek bu sözi düstür-i şāh
Didi eyā şāh-i adalet-şī'ār" (v.11a/193-194)

"Gāh seher bülbul-i destān-serā
Bāga temāşaya gider bir yañā" (v.35a/771-772)

"İşk ile hāl ehli olur deng ü lāl
Hırka-yı takvayı ider çāk çāk" (v.35b/784-785)

"Tavk-i şerī'atden idüp ser-fürū
 Ribka-i cisyānda gāyetde zār" (v.38a/835-836)

"Şāh-i vücudunda o peykan karār
 Eyledi açıldı gül-i ḡam-nijād" (v.41b/921-922)

"Aşk ile oldı rakam-i kā'ināt
 Toldı bu evrāk ' وَمَا يَطْرُونَ ' (v.49b/1105-1106)

"Didi eyā merd-i firāset-śinās
 Sende eger var ise 'akl-i ma'āṣ" (v.57a/1288-1289)

"Dögdi başın taşlara dökdi yaşın
 Yoldı saçın sīnesin itdi hīrāṣ" (v.62a/1406-1407)

Ancak her beyti oluşturan mīsralar arasında bir anlam birliği olmadığını da göz önünde bulundurursak bu mīsraların aslında iki ayrı beyte ait olduğunu, müstensihin dalgınlıkla bir beytin ilk mīsrainı yazdıktan sonra, aşağıdaki beytin ikinci mīsrainı buna eklediğini anlarız. Eğer elimizde ikinci bir nūsha bulunsaydı hataların şairden kaynaklanmadığını daha kesin bir şekilde ortaya köymə ve beyitlerin eksik mīsralarını tamamlama imkânımız olacaktı.

Bunlar dışında eserde üç beyitte kafiye bulunmamaktadır ve bu kez bunun müstensihle bir ilgisi yoktur:

"Ismetini hem-ser idinseydi māh
 Nakş-pezīr olmaya çerh üzre māh" (v.26b/558)

"Āndı geçen demleri feryād idüp
 Āḥi felek evcine dek rāh idüp" (v.15a/292)

"Dīdeleri h̄abgeh-i mūr olup
 Encümeni cilvegeh-i mūr olup" (v.45b/1020)

Bu beyitlerde kafiye kullanılmamış, sadece redifle yetinilmiştir.

c) İmlâ Özellikleri:

Elimizdeki yazma harekesiz bir ta'lîkle yazılmış olmakla birlikte, bazı imlâ özelliklerinden hareket ederek müstensihin bu metni harekeli bir nûshadan çektiği söylenebilir. Yalın veya 3. şâhis iyelik ekleriyle genişletilmiş kelimelerde -ile edatının birleşik yazılması, **نور کیله** (nûruñ ile, v.6a/78), **(بنانیله)** (benân ile, v.5b/72), **انوکله** (anûñ ile, v.4b/46), **جلال لیله** (celâliyle, v.4b/44), **also** (misk ile, v.28b/606), i- yardımçı fiilinin birleşik yazılması, **هار** (hâr ise, v.6a/78), **معلومدی**, **فارس** (ma'lûm id idi, v.32b/708), **مرسومدی**, **اولزدی** (mersûm idi, v.32b/708) (olmaz idi, v.27b/589), **دلفروزدی** (dil-firûz idi, v.6b/81), **اولشدی** (olmış idi, v.6b/82), **کتمدی** (gitmiş idi, v.6b/84), **زمانیدی**, **زمان** (zaman idi, v.6b/87), sonuna başka ek geldiğinde 3. şâhis iyelik ekinin yazında gösterilmemesi, **تاجدر** (muhtâcidur, v.5a/58), **تایدر** (ta-cidur, v.5a/58), **درگاهیدر** (dergâhidur, v.26a/550), **ایواندر** (eyvâni durur, v.26a/551), **کانیدر**, **کندر** (kânîdur, v.29b/630), **بدفاندر** (bedâh-şânîdur, v.29b/630), **اتدکدر** (itdiğidür, v.37a), **ھیکایتیدر** (hikâye-tidür, v.50a), **بیاندر** (beyanîdur, v.32a), hattâ bazan sónuna ek gelmese de 3. şâhis iyelik ekinin yazılmaması, **مکن** (meskeni, v.13a/234), **نور** (nûri, v.41a/914), bazı durumlarda -a, -e sesi veren elifin yazılmaması, **قلعه** (kalmadı, v.35b/776), **بنوب** (batup, v.41b/920), bazı atîf vavlarının yazında gösterilmemesi, **خواب خیال**, **حیاب** (hayâb u hayâl, v.17a/340), **جور ستم** (cevr ü sitem, v.44b/996), sonu -ı ünlüsü ile veya -e sesi veren he ( ) harfi ile biten kelimelerin ek aldığı veya sonuna bir başka kelime geldiği zamanki yazım özellikleri, **وارمکی** (var mî ki, v.59b/1348), **خانه** (hâne-me, v.51b/1160), **میخانده**, **نرم** (mey-hânedede, v.55a/1244), **نرم** (ne dem, v.29a/621) bize metnin harekeli bir nûshadan çekildiğini düşünmektedir.

Yazmada bazı kelimeler yanlış yazılmıştır. Vird (و رد) kelidi, mesi (میزد) ve vird (ویرد) kelimesi (کرمه) (v.33b/

723) olarak yazılmış, bazan yönelme durum eki elifle gösterildiği gibi (Hudāyā, v. 62b/1421), - ki edati da yanlış olarak şeklinde yazılmıştır (59b/1348). Arapça asıllarına göre hemze elifle yazılması gereken ecvef köklerin ism-i fâ'ili yazmada (ك) ile yazılmıştır, كَيْنَات (kā'inat, v. 4b/44), اوْر (da ire, v. 4b/44).

ç) Dili ve Anlatımı:

Bir eserin dili incelenirken öncelikle iki konunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Birincisi, eserin ait olduğu çağın dil özellikleri, ikincisi ise eserin türünden kaynaklanan özelliklerdir. Gül-i Sad-berg'in yazıldığı 16. yüzyıl şiir dili için bir takım genel değerlendirmeler yapılabılırse de devrin bütün hususiyetleri tesbit edilmemiştir. Bunun için o dönemde yazılmış eserlerin tamamının taranıp ortak hususiyetlerin tesbit edilmesi ve bundan sonra 16. yüzyıl dili üzerinde konuşturması gerekmektedir. Bunun gibi türün getirdiği özellikler de önemlidir. Eserin manzum ya da mensur olması, kullanılan dili etkileyen önemli bir faktördür. Bundan başka mesnevi ile kasidede, gazel ile terkib-i bendde kullanılan dil de birbirinden oldukça farklıdır.

Ancak çağın ve türün esere kazandırdığı dil özellikleri bilindikten sonradır ki müellifin bütün bunlara ne eklediğini, eserini benzerlerinden farklı kılan özelliklerin neler olduğunu bilebiliriz. Tabii bu çok geniş bir çalışmayı gerektirdiği gibi, bizim çalışma sınırlımızı da oldukça aşmaktadır. Böyle bir çalışmanın sağlam bir metne de dayandırılması gerekmektedir. Oysa bizim elimizde pek çok yanışları ve eksikleri bulunan bir tek nüsha vardır. Bu yüzden eserin dili üzerinde söz söyleken, sadece metne dayalı hükümler vermeye çalışacağız.

Şiir dilinin olgunlaşlığı ve artık iyice yerine oturduğu bir dönemde eserlerini veren Rahmi, şiirinde bu olgunluğu yansıtır. Arapça-Farsça kelime ve terkipleri pek çok kullanmış olmasına rağmen bu, eserin dilini anlaşılmaz kılacak ölçüde değildir. Özel-

likle konu başlıklarında oldukça ağırlaşan dil,hikâyelerde ravalara nisbetle daha sade ve akıcıdır.Zaman zaman baştan başa terkiplerle örülü beyitlere rastladığımız gibi,

"Bülbül-i rengin-gül-i bâğ-i suhen
Sâki-i gülgün-mül-i nev-encümen" (v.18b/360)

"Nâzîm-i manzûme-i silk-i güher
Kâtib-i her-nâme-i kilk-i hüner" (v.18b/361)

çok az da olsa içinde hiç yabancı kelime bulunmayan misralarla da karşılaşmaktayız:

"Dökdi doğüp sinesini yașını" (v.48a/1076)
Dögdi basın taşlara dökdi yaşın" (v.62a/1406)

Ancak dilin çok ağırlaştığı yerlerde bile Gül-i Sad-berg'de sentaks bakımından hatalı,za'f-i te'lif gösteren beyitler pek yoktur.Biz,bu türden 2 beyit tesbit edebildik.Bunların birincisi,za'f-i te'lif göstermeye,ikincisinde ise sentaks hatası bulunmaktadır:

"Olmas iseñ ger buna bâver eger
Huş ile bu kîssaya eylen nazâr" (v.15a/289)

"Düşdi bu ahvâli görüp hayrete
Kaldı tahayyürde 'aceb dehşete" (v.31b/678)

Gül-i Sad-berg'de yer alan Farsça beyitler de vardır ki bunların üçü hariç Rahmî'ye mi ait olduğu,başka bir yerden mi iktibas edildiği tesbit edilememiştir.Bu beyitlerden biri Nizâmî'ye ait olduğu belirtilerek verilmiştir ki gerçekten de Mahzenü'l-esrâr'a aittir:

"تیغ ز اماس سخن ساخته" (v.23b/491)
هر که پس آمد سر شر اند ساخته

Bu beyit gibi "sebeb-i tahrir-i risale" bölümünde yer alan ve ardarda gelen şù iki Farsça beyit de Nizami'ye ait olduğu ifade edilerek verilmiştir:

"Şeyh Nizami gibi mir-i suhen
Hoş didi bu beyti o merd-i kühen

ان مع العر يرسش قضاست
شاد برانم که گلام خدا است

شاد برانم که دل من غمیشت
آمدن نم سبب فرمیست (v.20a/398-399-400)

Bunlardan başka eserde üç Farsça beyit daha geçmektedir ki bunlardan birincisi Sa'dî ile ilgili olan 2. hikâyenin başlığından hemen sonra gelir, ikincisi adalet hakkındaki 5. ravzada, sonuncusu ise bu bölümden sonra anlatılan Nûşirevân'la ilgili hikâyede bulunur:

بر لع درختان سبز در نظر هو شسته
هر ورقی دفتر معرفت کرد کار (v.30a/645)

"هر ورقی چهره آزاده"
هر قدی فرق ملک آزاده (v.44a/984)

"خنده که بی وقت کشاید کره"
کریه از ان خنده بی وقت بی (v.46b/1039)

Son Farsça beyit her iki eserde de yer alan Nûşirevân'la ilgili hikâyede geçmektedir. Nizâmi'nin eserinde aynı hikâyede bu beytin olmadığını göz önünde bulundurarak bu Farsça beyitlerin Rahmî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz.

ait olduğunu söyleyebiliriz.

Gül-i Sad-berg'de atasözleri ve deyimlerin çok fazla yer tutmadığını görüyoruz.Yine arkaik kelimeler de pek fazla kullanılmamıştır.Tesbit edebildiklerimizi söyle sıralayabiliriz:

Atasözleri:Gül-i Sad-berg'de sadece iki atasözü tesbit edebildik:

"Himmeti senden nola umarsa cān
Buy-i hoşı gülden umar bāğbān" (v.27b/595)

"Kimse yüzün görmeye kılmaz heves
Sirkeye ma'lūmdur işmez meges" (v.59b/1343)

Deyimler:

Ağzı sulanmak(v.12a/218):imrenmek

Bağrı kan dolmak(v.18b/365):çok kederlenmek;barmağın ısırı mak(v.19b/385):çok şaşırmak;baş koymak(v.38b/853):bir dâvâ uğrunda her şeyi göze almak;başına kıyamet kopmak(v.38b/848):düzeni alt üst olmak

Cānına od salmak(v.38b/857):çok üzmek

El virmek(v.14a/268):eline geçmek;el yumak(v.49b/1104):vaz geçmek

Gam yimek(v.53b/1196):tasalanmak;gönlü bağlamak(v.15a/293): içten bağlanmak;gūşına mengüş kılmak(v.23b/484):kulagina küpe etmek

Hayret elin dişlemek(v.33a/722):çok şaşırmak;hayrete düşmek(v.31b/678):hayret etmek

Kana yumak(v.41b/927):kana bulamak;kanını almak(v.58a/1314): intikam almak;kanını dökmek(v.58a/1313):öldürmek;kanını içmek(v.14a/267):öldürmek;kulak tutmak(v.56a/1268):dinlemek;kulag urmak(v.29b/638):dinlemek

Yile virmek(v.38a/834-v.65a/1485):boşa harcamak

Zülfini çārūb itmek(v.23a/470):fedâkârlık yapmak

Arkaik kelimeler:Gül-i Sad-berg'de arkaik kelimeler çok fazla degildir ve çokça bilinen 7-8 kelimeyi geçmez.Kelimelerin azlığına rağmen arkaik kelimeler ise oldukça fazla yer tutar.

5.Gül-i Sad-berg'in Özeti:

Eser, baş tarafı eksik bir "besmele" manzumesi ile başlar. 80 beyit süren bu bölümde besmelenin önemi ve her harfin ifade ettiği manâ dile getirilir. Rahmî, besmelede bin bir ismin münheric olduğunu, sonunun Allah'ın rahmetine delil olmak üzere "Rahîm" ile bittiğini söyler ve bu bölümü Allah'tan günahlarının affedilmesini dileyerek bitirir.

Alışlagelen mesnevi planına aykırı olarak Rahmî, besmeleden sonra "Birinci Ravza"ya geçer. "Sebeb-i Te'lîf" bölümünü ise bundan sonraya bırakır.

1.Ravza: Bu bölümde Hz.Muhammed'in mi'râc mucizesi anlatılır. Rahmî, mi'raca bir gece tasviriyle başlar.Hıra Dağı içinde uzlete çekilmiş Hz.Muhammed, nice zamandır vuslat-i Hak ümidiyle beklemektedir.Nihayet Allah'dan beklediği haber gelir.Böylece Cebrai'l'in kılavuzluğunda Burak'la birlikte ilk önce Kudüs'e gelirler.Daha sonra gökyüzüne doğru yolculuk başlar. Önce birinci feleğe çıkarlar.Burada bütün melekler onu karşılayıp secede ederler.Arkasından kamer burcuna çıkarılır.Burada da güneş onun ayağına yüzünü sürer.Hz.Muhammed, daha sonra Refref'e binerek Cebrai'l ve Burak'dan ayrılır.Yolculuğuna bir süre Refref'le devam ettikten sonra, bir yere gelince ondan da ayrılır,Burada "kâbe kavseyn"e mazhar olur ve Allah'i "ayne'l-yakîn" görür.Maksûduna nail olan Hz.Muhammed, bir nefes içinde yine yerine döner.

Rahmî, bu bölümü

"Hâlet-i mi'râci bilem diyen er
Cân ile bu kîssaya itsün nazar"²²⁸

228.Rahmî,Gül-i Sad-berg,v.10a

1.Hikâye: Abbasî halifelerinden bir padişah, siyer kitaplarında Hz.Muhammed'in mi'racını okur, ancak böyle bir tayy-i mekâna imzamaz. Bu şüphesini vezirine de açar. Vezir, bir meclis düzenlenip devrin mutasavvıflarının çağrılmasını, bu mes'elenin onlardan sorulmasını teklif eder. Padişahın kabul etmesi üzerine mutasavvıflar davet edilir. Bunların arasında Şeyh Şihâbüddin-i Sühreverdi de vardır. Padişah, Şeyh'e Hz.Muhammed'in nasıl olup da bir anda gökyüzüne çıkıp döndüğünü sorar. Şeyh, bunun gönül ehli olan kimseler için bir sır olmadığını ve bunu anlamak istiyorsa dediklerini yapması gerektiğini söyler. Once havuza girerek cismen temizlenmesini ister. Şah, havuza girer, ancak başını çıkarıp baktığında biraz önceki meclisi de Şeyh'i de göremez. Saltanatı elinden gitmiş, Şeyh, kendi yerine sultan olmuştur. Durumuna feryad edip ağlarken yanına bir atlı gelir, ne olduğunu sorar. Şah, zengin bir tüccar iken mallarının yağmalandığını ve bu hale düştüğünü anlatır. Atlı onu yanına alarak Kahire'ye götürür, evine davet eder, malını paylaşır ve kızını onunla evlendirir. Şah, burada uzun bir süre kalır, pek çok çocuğu olur. Bir gün Nil kenarında iken gusl etmek ister ve suya dalar. Başını çıkarıp etrafına baktığında görür ki meclis yerli yerinde duruyor. Böylece gönüldündeki inkâr perdesini yırtar.

Rahmî, 1.ravzadan sonra "Sebeb-i Tahrîr-i Risâle ve Bâ'is-i Tasdîr-i Makâle Oldur ki" diyerek sebeb-i te'lîf bölümünde geçer. Bir gece kötü talihinden, felegin yüzüne hiç gülmemesinden sıkıştı edip ağlarken Nizâmî'nin

ان مع العرقوب يرى قصائد
شاد برانم که ملام فرات

شاد برانم که دل من غمیت
آمدن خوب بدب فرمیت²²⁹

229.Rahmî, Güll-i Sad-berg, v.20a

beytini hatırlayarak gamlarından sıyrılır ve uykuya dalar.Rüyasında kendisini bir gülşende görür.Bu gülşende Nizāmī,Emir Hürev,Cāmī ve Nevāī bulunmaktadır.Şairi de aralarına alırlar,ona bâde sunarlar.Sunulan bu "bâde-i tevhîd" ile mest olan Rahmī,Molla Cāmī'den piri olup kendisini irşad etmesini ister.Cāmī de onun şiirini ve şairliğini överecek Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire yazmasını ister.Bundan sonra uykudan uyanan Rahmī,dertli bir halde kendisini bir gül bahçesine atar.Burada "Ālem-i lâ-hüt"dan gelen bir ses şiirini şeref bulması için yeni gelen hükümdara sunması gerektiğini söyler.Böylece Rahmī,Sultan Selîm'in övgüsüne geçer.Övgünün arkasından padişahın bir mansıb isteyen Rahmī,kendisini de övdüğü bu bölümün padişaha dua ile bitirir.

2.Ravza:İkinci bölüm,söz ve kalemin önemine ayrılmıştır.Bu bölümde Rahmī,sözün Allah'ın emirlerinin vasıtası olduğunu,dilin söz sayesinde inciler saçıtığını,insanın söz ile imtiyaz kazandığını,her varlık fâni olduğu halde tek kalıcı şeyin söz olduğunu ve eğer söz olmasaydı Arab'ın Acem'den ayırdedilemeyeceğini söyler.Nizāmī'de birinci halvette işlenen söz bahsi burada ayrı bir bölüm oluşturmaktadır.

2.Hikâye:İkinci ravzadan sonra gelen hikâyede Sa'dî'nin Şîrâz'ın en seçkin aynı zamanda riyazetle uzlete çekilmiş,mutasavvîf bir şairi olduğundan bahisle onunla ilgili bir hadise anlatılır.Şîrâz'da Sa'dî'nin ulviyyetini inkâr eden yine mutasavvîf bir zat vardır.Bir gün Sa'dî'yi ziyarete gider.Burada gözündeki hicab perdesi kalkarak Sa'dî'nin yazdığı bir matla' için bütün meleklerin arz-ı ihtiyam etmek üzere gökyüzünden yere indiklerini görür.Böylece gönlündeki inkârı unutarak Şeyh Sa'dî'nin eşigine yüz sürer.

3.Ravza:Bu bölüm,insanın yaratılışının Allah'ın zatının ayandası olduğu hakkındadır.Rahmī,safha safha âlemin ve ardından insanın yaratılışını anlattiktan sonra "küntü kenzen mahfiyyen" hadisine dayanarak âlemden var olan her varlığın Allah'ın zatının bir yansıması olduğunu,Allah'ın sıfatlarının yaratmış olduğu her

varlıkta tecelli ettiğini, ancak mahlükâtin içerisinde en büyük şerefin insana verildiğini, çünkü insanın gönlünün tecellâ nuruna mazhar olduğunu, bu yüzden gönülle "ālem-i kübrâ" dendigiini söyler. Bu bölüm aşk ile ilgili beyitlerle devam eder.

3.Hikâye:Hz.Yûsuf, uzun bir seferden dönen bir dostuna kendisine ne hediye getirdiğini sorar. Dostu da ona bir ayna getirdiğini, çünkü kendisine layık hediyenin yine kendisi olacağını düşündüğünü söyler.

4.Ravza: Bu bölümde dünya ile ilgili her şeyden el çekerek himmet erbabından himmet isteyen bir âşığın gönlünden hicab perdesinin bir pîr tarafından kaldırılması anlatılır. Sevgilinin aşkı ile perişan ve kararı elden gitmiş bir halde dolaşan âşık, sevgiliye kavuşma arzusuya ağlayıp inlerken karşısına çıkan pîr, ona nasihat eder, ârif olabilmesi için uyanık ve talebkâr olması, ibadetle meşgul olması ve nefsin dayanıklı kılmasının gerekligini söyler. Pîrin nasihatini yerine getiren âşığın gönlünden böylece gam zulmeti kalkmış olur.

Dördüncü ravzadan sonra anlatılan hikâye, Hz.Ali ile ilgiliidir. Bir savaş esnasında vücutuna bir ok saplanan, ancak bunun farkında olmayan Hz.Ali, namaz vaktinin gelmesiyle namaza başlar. Onun yaralandığını gören sahabeden biri namaz esnasında oku vücutundan çıkarır. Etrafindaki kanı görünce ne olduğunu soran Hz. Ali'ye durum açıklanır. O da ibadet vaktinde vücutu yüz parçaya da bölünse bunu duymayacağını söyler.

5.Ravza: Bu bölüm hükümdarların adaleti ve dünya malına güvenmemek gerekiği hakkındadır. Rahmî, sahip olduğu devlet ile gururlanan ve zulm ile hükmeden hükümdara seslenerek gurur ve zulümden, boş yere kan dökmekten vazgeçip tevazua sarılmasını nasihat eder. Çünkü insan fânidir ve hükümdar da olsa bütün mal, mülk ve heybetine rağmen bir gün toprak olacaktır. Bu yüzden gafetten sıyrılmak ve âleme ibret gözü ile bakmak gereklidir. Kârûn'a bile kalmayan bu dünyada mal, mülk, hasmet, gurur vesilesi olamaz. Bir padişaha yakışan adalet ve cömertliktir. Adalet ile hükmeden pa-

dişah Allah'ıh yardımını daima yanında bulur,nice ülkeler fetheder,halbuki zâlim bir hükümdarın ülkesi harab olmaya mahkûmdur.

Bu bölümde sona adaleti ile tanınan Nûşirevân'ın hikâyesi anlatılır.Nûşirevân,bir gün veziri Büzüremihr ile birlikte ava çıkar ve bu av esnasında yolu âşığın gönüü gibi harab olmuş bir köye düşer.Bu köyde kendi aralarında konuşan iki başkuşun feryat ve konuşmalarına gûlen vezire öfkelenen Nûşirevân,gülüşünün sebebini ve baykuşların ne konuştuğunu açıklamasını ister.Vezir de baykuşların arasında geçen konuşmayı şöyle anlatır:Bu iki baykuştan birinin oğlu,birinin de kızı vardır,çocuklarını evlendirmek istemektedirler.Kız sahibi olan baykuş,diğerine kızı için ne kadar mehr-i mu'accel vereceğini sorar.O da bir harab köy ile yüz şehir verebileceğini söyler.Şâşiran kız sahibi baykuş,bunları nereden bulacağını sorar.Diğeri ise şu andaki padişahın bir iki gün daha hükümdarlıkta kalmasıyla bütün ülkenin viran olacağını söyler.Bu sözlerden çok etkilenen Nûşirevân,yaptığı zulümde pişman olarak uzun bir süre ağlar ve bundan sonra adaletle hukmetmeye karar verir.Zâlim padişah vezirinin yol göstericiliğiyle bundan sonra Nûşirevân-ı 'Adil olur.

6.Ravza:Bu bölüm aşk ve âşığın halleri hakkındadır.Aşkın gönüü parça parça olmuş temiz gönüllülerin yaralarını sarıcı olduğunu söyleyen Rahmî,âşık olan kimsenin sevgilinin bulunduğu yerden başka bir yere gitmek istemeyeceğini,hayalini gözünden , güzelliğini gönlünden bir an olsun çıkarmayacağını anlatarak gönüü ve cana seslenir,sevgiliye talib olmalarını ister.Gönüün aşk ile aydınlanacağını,huzur bulacağını ekleyen Rahmî,bütün varlıkların da aşk ile yaratıldığını belirtir.

6.Hikâye:Hita şehrinde ince belli,nokta ağızlı,gül yüzlü,tatlı sözlü bir güzel ve bu güzele duyduğu aşkından dolayı şaşkın ve perişan dolaşan bir âşık vardır.Bir gün bu âşık,sevgilisine kavuşmayı hayal eder ve bu isteğini sevgilisine açar.Sevgili ise eğer mal ve altını yoksa boş yere zahmet çekmemesini ve kendisine bir daha bakmamasını söyler.Bu sözleri işten kararsız

âşık,vuslata nail olamayınca gözlerini kör eder.Her ne kadar parası pulu yoksa da gönlünde aşk gibi bir cevher bulduğunu,gözleri görmese bile can gözü ile daima sevgiliyi seyrettigini ve bu âlemde kendisine sevgilinin hayalinin yeterli olacağını söyleyen âşık,böylece kesreti terk ederek vahdete ulaşır.

7.Ravza:Yedinci bölüm sonbahar hakkındadır.Bölümde kendisine seslenerek başlayan şair,kendisini övdükten sonra

"Faşl-ı hazandan bize virüp haber
Häl-i cihâni bilelüm ser-te-ser"²³⁰

diyerek hazan mevsimini anlatmaya başlar.Hazan mevsimi gelince bülbüllerin sustuğunu,güllerin solduğunu,rüzgârların esmeye başladığını,çimenlerin sarardığını söyleyen şair,buradan zamaneden şikayette geber.Devrinde câhillerin rağbet gördüğünü,âlim ve ehl-i dil olanların ise derd ü mihnet çektiğini,makam sahiplerinin gösterişe daldığını anlatan Rahmi,bundan sonra bazı nasihatlarda bulunarak mal ve mülke rağbet etmemek,mal mülk vermediği için Allah'a gücenmemek gerektiğini,zira sıhhatin çok daha kıymetli olduğunu ve Allah'ın vermiş olduğu sıhhatlı ömrü ganimet bilerek değerlendirmek gerektiğini söyler.

Bu bölümde sona gelen ve "Hikâyet-i Latîfe" başlığını taşıyan hikâyede Hz.Müsâ'nın Tûr Dağı'nda Allah'dan dünyada zulüm ve adaletin örneklerini göstermesini istemesi anlatılır.Bu isteği üzerine Hz.Müsâ'ya bir çeşme kenarına oturup beklemesi buyurulur.Bu çeşmeye ilk önce atı ile bir genç gelerek yıkanır ve sonra tekrar yola koyulur.Ancak kesesini çeşmenin başında unutmuştur.Arkasından bir başka çocuk gelir ve unutulan keseyi alarak oradan uzaklaşır.Bu kez çeşmeye bir ihtiyar gelir,abdest alarak namaz kılmaya başlar.Bu arada kesesini unuttuğunu farkeden genç,geri

---

230.Rahmi,Gül-i Sad-berg,v.53a

döner ve kesesini ihtiyara sorar. O da kendisinin kör olduğunu, keseyi görmediğini söyler. Bunun üzerine kesenin sahibi genç, ihtiyarı hançerle öldürür. Allah'ın adaletini görmek isterken bu olaylara şahid olan Hz. Musa şaşırır, fakat Allah tarafından işin aslı açıklandığında adaletin yerini bulduğuna kanaat getirir. Çünkü kese, gerçekte onu çesme başında bulan çocuğa babasından miras kalmıştır. Öldürülen ihtiyar ise vaktiyle kese sahibi gencin babasını öldürmüştür.

Bundan sonra eserde "Mevci̇za" başlığıyla nasihatler yer alır. Rahmi, bu bölümde güler yüzlü olmak, herkese tatlı dille hitab etmek, bilgisiz kimselerle konuşmamak, insanı kederlendireceği için keder ehli ile görüşmeyip safa ehlne yakın olmak, insanlara tevazu ile yaklaşıp fakir, düşkün ve yetimlere yardım etmek, bencillikten vazgeçmek gerektiğini, insanın mütevazı oldukça değerinin yükseleceğini, hırsın insanı mihnete düşürecekini, bu yüzden kanaatkâr olmak gerektiğini, Hz. Muhammed'in yoksulluğuyla övündüğünü, yoksulluğa sabr edenin iki dünyada bahtiyar olacağını söyler.

Bu mevciza bölümünden sonra "Hikâyet-i Latife" başlığını taşıyan ikinci bir hikâye gelir. Yaşılı bir kadın Hz. Muhammed'e kendisi gibi yaşlı olanların cennete girip giremeyeceğini sorar. Hz. Muhammed, ona cevaben cennette bulunanların hepsinin güzel gençler olduğunu söyler. Bu cevap üzerine çok üzülen yaşlı kadın, ağlamaya başlar. Hz. Muhammed, onun bu halini görünce cennete girenlerin yaşlı olsalar dahi genleşip güzelleseceklerini, bu yüzden cennette yaşlıların bulunmadığını açıklar.

Hâti metü'l-kitâb: Eserin bu son bölümünde Rahmi, manzumesini bitirdiği için Allah'a şükreder, bir geline benzettiği hayalin uzun zamandır kimseye görünmediğini, ancak kendisine arz-ı cemal eylediğini ve böylece bu güzel eseri meydana getirdiğini söyler ve şiirini över. Daha sonra bu tarzda eser vermiş İran şairlerinden Nizâmi ve Hüsrev'den övgüyle bahs eder. İlk olarak Nizâmi'nin bu tarzı edebiyata kazandırdığını, onun arkasından Emir Hüsrev'in

ve Cāmī'nin bu geleneği devam ettirdiğini söyler ve kendisinin de onların yolundan giderek bu eseri yazdığını, ancak pek çok sıkıntılarla yazdığı bu eserin eğer sıkıntıları olmasaydı çok daha güzeli meydana getirebileceğini, nitekim Anadolu'da pek çok şairin bu tarzda bir eser yazmadığını belirtir. Nihayet bu konuda fazla sözün gereksiz olduğunu söyleyerek eserinin değerlendirmesini sözden anlayan kimselere bırakır ve bu kimselerin şiirini okudukları zaman kendisini takdir edecekleri umuduyla eserini bitirir.

6.Gül-i Sad-berg'in Kaynağı:

Gül-i Sad-berg, Nizāmī'nin Mahzenü'l-esrār'ına yazılmış bir nazire olmakla birlikte, tertip ve muhteva açısından bu eserle tam bir benzerlik göstermez. Dış unsurlar açısından bu iki eseri karşılıştırdığımızda, tek benzerliğin vezin konusunda olduğunu görürüz. Her iki eser de seri 'bahrının "mūfṭe'ilün/mūfṭe'ilün/fā'i-lün" kalibiyla yazılmıştır. Aslında bu iki eser arasındaki farklılaşma, daha isimde başlamıştır. Nizāmī'nin mesnevisine yazılan nazirelere genellikle Mahzenü'l-esrār'a benzer terkipler isim olarak seçildiği halde Rahmī, niçin bu adı koyduğunu açıklamaksızın eserinin şekil ve muhtevasıyla da bağlantılı olmadığı halde bu terkipler dışında bir isim kullanmıştır.

Plan ve bölüm sayısı bakımından da Gül-i Sad-berg, Mahzenü'l-esrār'a benzememektedir. "Tevhid", "münācāt", "na't", "Behramşāh'a övgü", "sebeb-i te'lif", "söz hakkındaki manzumeler" ve "halvet"-lerden oluşan uzun bir giriş bölümü bulunan Mahzenü'l-esrār'a karşılık Gül-i Sad-berg'de giriş çok kısadır ve bu bölümde sadece "besmele manzumesi" yer almaktadır. "Sebeb-i te'lif" ve "pa-disaha övgü" bölümleri ise hem Mahzenü'l-esrār'a hem de bütün mesnevi geleneğine aykırı olarak birinci ravyadan sonra alınmıştır. Mahzenü'l-esrār, 20 makale, 20 hikâyeden oluşmuşken, Gül-i Sad-berg, 7 "ravza" ile birisi "Hikāyet-i Latīfe" başlığını taşıyan 7 "hikâye"den meydana gelmektedir. Bunları "mev'iza" bölümyle diğer "Hikāyet-i Latīfe" takib eder. Son bölüm "hātimetü'l-

kitāb"dır.

Gül-i Sad-berg'i muhteva açısından incelediğimizde de Mahzenü'l-esrār'dan büyük ölçüde ayrıldığını görürüz. Nizāmī'nin giriş bölümünde işlediği mi'rāc ile söz ve kalemin önemi konuları, Gül-i Sad-berg'de 1., 2. ravzalarda yer almıştır. Nizāmī'nin 2. makalede işlediği adalet konusu ise Gül-i Sad-berg'de 5. ravzada yer almıştır. Bu konunun arkasından gelen hikâye de her iki eserde aynıdır.

Gül-i Sad-berg'in daha çok Tuhfetü'l-ahrār ile ortak noktaları bulduğunu görüyoruz. Zaten Gül-i Sad-berg, sebeb-i te'lif bölümünden anladığımız kadariyla Cāmī'nin Tuhfetü'l-ahrār'ı örnek alınarak yazılmış bir Mahzenü'l-esrār naziresidir. Rahmī'nin ifadesine göre Cāmī, rüyasında onu bir nazire yazmak konusunda teşvik etmiş ve kendisini şeyhi olarak irşad etmiştir. Rahmī, Cāmī'nin ayrı ayrı iki makalede işlediği âlemin ve insanın yaratılışı konusunu birleştirerek 3. ravzada ele almıştır. Bundan sonra gelen Hz. Yūsuf'la ilgili hikâyenin kaynağı da Tuhfetü'l-ahrār'dır. Bir başka ortak hikâye, her iki eserde 4. sırada yer alan Hz. Ali ile ilgili hikâyedir. Tuhfetü'l-ahrār'ın 18. makalesini, Gül-i Sad-berg'in ise 6. ravzasını oluşturan aşk konusu da iki eser arasındaki ortak konulardan biridir. Bu konunun ardından gelen 11 hikâyeler her iki eserde farklıdır.

Rahmī, Nizāmī'den konular almakla birlikte bunların işlenişinde ondan farklı davranışmıştır. Örneğin mi'rāc konusunda Nizāmī'nin ağır tempolu ve tasvirlerle dolu anlatımına karşılık Rahmī, Cebrā'il'in gelişini, birlikte göge yükselişlerini ve diğer safhaları daha hareketli bir ifadeyle ve hikâye eder tarzda anlatmıştır. Yine her iki eserdeki besmele manzumelerinin birbirinden çok farklı olduğunu görüyoruz. Nizāmī, bu bölümde Allah'ın rahmetinden, kudretinden ve bütün varlıkların yaraticısı olduğundan bahs ederken Rahmī, Allah'ın sıfatlarını besmelenin harflerinden faydalananarak dile getirmiştir.

Adalet konusunda da Nizāmī ile Rahmī'nin tutumunun farklı

olduğunu görmekteyiz.Nizāmī,insan hayatının değerinden bahs ederek bu dünyada vakti iyi değerlendirmek ve adaletli davranışın gerekliliğini ve zulmün insana vereceği zararları anlatır.Rahmī ise bu dünyadan geçici olduğunu dem vurarak eski İran hükümdarlarından örnekler getirir,bunların hiçbirisinin bugün hayatta olmadıklarını,bu yüzden mala mülke mağrur olarak zulmetmenin doğru olmadığını ve padişahların adaletli yönetimiyle ölüm süzleşeceklerini dile getirir.Adalete ayrılan bölümden sonra geçen hikâyede ise ufak tefek değişiklikler dışında Rahmī,Nizāmī'ye uyar.Nizāmī'de birkaç beyit içinde anlatılan Nūşirevān'ın veziriyle birlikte ava çıkıştı ve harab bir köye rastlamaları,Rahmī'de daha uzun anlatılmış,Nūşirevān'ın vezirine 5,köyün tasvirine ise 10 beyit ayrılmıştır.Baykuşlar da birkaç beyitle tasvir edilmişlerdir.Nizāmī'de Nūşirevān,baykuşların civildastıklarını görünce vezire ne konuştuklarını sorar.Ancak Gül-i Sad-berg'de kuş dilinden anlayan vezir,baykuşların civildasmalarına güler, bunun üzerine öfkelenen Nūşirevān,vezirden niçin güldüğünü açıklamasını ister.Bu arada Nūşirevān için 10 beyitlik bir övgü yer alır.Ülkedeki zulmün anlatılmasına da Gül-i Sad-berg'de daha fazla beyit ayrılmıştır.Nūşirevān'ın baykuşların konuşmasını duyduktan sonra pişman olup zulmü terketmesi ve adaleti yayması,Nizāmī'de hikâyenin ağırlık noktasını oluşturur.Rahmī ise bu bölüm kısık kesmiştir.

Tunca Kortantamer,Nizāmī'nin uzun tasvirler,duygulanımlar ve düşüncelerle tempoyu yavaşlattığını,hikâyelerde olay örgüsünün zayıf olduğunu ve hikâyelerin zaman zaman hiç işlenmeksizin birkaç beyit içinde anlatıldıklarını söyler²³¹.Gerçekten de yaklaşık 40 beyitlik bu hikâyede asıl vak'a 10 beyit içerisinde anlatılmıştır.Rahmī'de ise bu hikâyenin her safhasının aynı titizlikle işlendiğini,tasvirlerin hikâyeye dengeli bir şekilde yer-

---

231.T.Kortantamer,'Atayī,s.

leştirdiğini görüyoruz.

Gül-i Sad-berg'in Tuhfetü'l-ahrār'la ortak konuları işlediği bölümlerde ise durum daha farklıdır. Ortak konu ve hikâyelerde Rahmī'nin Cāmī'den büyük nisbettte etkilendiği görülür. Cāmī'nin konusu işleyiş tarzından etkilenederek besmele manzumesinde her harfin ifade ettiği mânâyi vermeye çalışan Rahmī, bu bölümde Cāmī'den farklı imajlar kullanmıştır. Cāmī, daha ziyade harflerin ebced hesabındaki karşılıklarının, birkaç harfin bir araya gelmesiyle meydana gelen kelimenin ne ifade ettiğinin üzerinde durmuş, kelime oyunlarına dayalı bir anlatım kullanmıştır. Besmelenin harfleri her iki şairde tamamen farklı çağrımlar yapmıştır. Ancak Tuhfetü'l-ahrār'daki besmele manzumesinin son beytinin hemen meâlen tercümesi diyebileceğimiz bir benzeri Gül-i Sad-berg'de de yer alır. Cāmī'de "işte bu iki durum işin sonunun Rahîm vasfi olacağına dair yüce Tanrı'nın bir delilidir"²³² şeklinde geçen beyti Rahmī,

"Besmelenin gayeti oldu Rahîm
Rahmet-i Rahmân'a delîl-i 'azîm"²³³

olarak eserinde kullanmıştır.

Gül-i Sad-berg'de insanın Allah'ın zatının aynası olduğu konusunun işlendiği 3.ravzada Cāmī tesiri daha fazla hissedilmektedir. Rahmī, burada Tuhfetü'l-ahrār'da iki ayrı makalede işlenmiş olan âlemin ve insanın yaratılışı konusunu birleştirerek tek ravzada anlatmıştır. Bu konu her iki eserde de aynı esas fikre; bu âlemler yokken Allah'ın var olduğu, görünmek istediği için bu âlemleri yarattığı ve bilhassa onda tecelli etmek üzere insan

232. Cāmī ile yapılan karşılaştırmada Tuhfetü'l-ahrār'a ait beyitleri bu eser üzerinde yüksek lisans tezi hazırlayan Yusuf Öz'ün çalışmasından aldık.

233. Rahmī, Gü'l-i Sad-berg, v.5b

ni bütün yarattıklarından üstün kildiği düşüncesine dayanır. Bu bölümde Rahmi'nin zaman zaman ifadede Câmi'ye yaklaşığı görülmekle birlikte tamamıyla bir tercümeden bahs etmek mümkün değildir. Belki, buna çok serbest bir tercümedir denilebilir. Yine de Rahmi'nin bütünüyle Câmi'ye uymadığı görülmektedir. Özellikle insanın yaratılışı ile ilgili bölümde farklılıklar vardır. Câmi uzun uzun aşk ile güzelliğin ilişkisinden bahs etmişken Rahmi, aşk ile gönülün yakınlığını anlatmıştır.

Rahmi'nin bu bölümde Câmi'den serbest bir tercüme ile eserine aktardığı beyitler şunlardır:

Câmi'de:

İnziva âleminin sevgilisi önceden görünmezdi, görünmek için meğer neler yapmış?

Gayb âlemini gören aynası vardı. Görünmeyi hep kendisinde saklıyordu.

Dünyanın cana can katan bağını, kevn ü mekân bahçesini yarattı.

Bir ayna oldu ki birinin gözü ona baktığında ancak Tanrı'yı gördü.

Onun yansımıası daldan, gülden, yaprak ve dikenden bir başka güzellik sergiledi.

Her çehrenin güzelliği bir yüzü yaktı. Aşk o çehrenin kıvılcımıyla bir gönül yaktı.

Gül onun güzel yüzünden haber verdi.

Bu beyitler Rahmi'de şöyle yer almıştır:

"Şâhid-i halvetgeh-i gayb-ı nuhust"

Cilveger olmağı meger kıldı hast" (v.33a/711)

"Ayine-i gayb idi zât-ı Hûdâ

Kıldı irâdetle tecelli aña" (v.33a/712)

"Ravża-i cān-bahş olup bu cihān
Güldi o dem gülşen-i kevn ü mekān" (v.33b/729)

"Ayine-i kalbi olup tab-dar
Cilve kılur anda cemal-i nigar"

Gayrler ol demde olur ber-taraf
Āyineveş yāri görür her taraf" (v.36a/794-795)

"Cilve-i hüsni olicak āşikār
Virdi anuň şah-i güli berg ü bār" (v.33b/731)

"Ātes-i aşık ile ciger-sūhte
Şu'le-i şevk ile dil-efrūhte" (v.35a/768)

"Qün nazarı düşe güle zār olur
Ātes-i iştayıla haber-dār olur" (v.35a/773)

3.ravzadan sonra gelen Hz.Yūsuf ile ilgili hikâye ise Cāmī'den meâlen tercüme edilmiştir.Ancak zaman zaman araya Cāmī'de bulunmayan beyitler katıldığı gibi,Cāmī'deki bazı beyitler de hiç alınmamıştır.Bu hikâyede Cāmī'den meâlen tercüme edilmiş beyitler şunlardır:

Cāmī'de:

Kençānlı Yūsuf Mısır'da konaklayınca onun ünү Mısır'dan
Kençān'a ulaştı.

Rahmī'de:

"Yūsuf-i Kençān olicak pādişāh
Mısır ilini kılımiş idi tahtgāh" (v.36a/796)

Cāmī'de:

O dertler şehrinde bir dostu vardı, çok vefalıydı.

Rahmī'de:

"Var idi ol 'arsada bir dōsti
Magz-ı vefādan pür idi pōstı" (v.36a/797)

Cāmī'de:

Yūsuf, ona gizlice bir soru sordu. Ey visal haremne mahrem
olmuş dost.

Rahmī'de:

"Hażret-i Yūsuf aña itdi su'āl
Didi eyā mahrem-i bezm-i visāl" (v.36b/803)

Cāmī'de:

Beni görmek için yolculuk zahmeti çektin. Bu yolculuktan bana ne hediye getirdin?

Rahmī'de:

"Rāh-ı mahabbetde yiliüp çok zamān
Kani seferden bize bir armāğan" (v.36b/804)

Cāmī'de:

Her tarafa baktım dedi. Sana lâyik bir hediye göremedim.

Rahmī'de:

"Nice ḥayālāt idicek iħtirā"
Bundan eyü bulımadum bir metā" (v.36b/807)

Cāmī'de:

Gözünü açtığın zaman onunla güzel yüzünü seyredesin diye.

Rahmî'de:

"Anuñ ile çihre-i zibâyi gör
Aç gözünü nûr-ı tecellâyi gör" (v.36b/811)

Câmi'de:

Câmi, bu kalbi kararmışlardan uzak dur. Kendi aynanın parlatıcısı ol. Bu karanlık yerden yüz çevirdiğin zaman gizli Yûsuf sana görünmeye başlar.

Rahmî'de:

"Ayine-i kalbüni şâf eyle tâ
Yûsuf-ı gayb anda ola reh-nûmâ" (v.37 a/875)

Her iki eserin 4.hikâyesini oluşturan Hz.Ali ile ilgili hikâye, genel hatlarıyla Câmi'den alınmış, hattâ bazı beyitleri meâlen çevrilmiştir. Ancak Rahmî, bu hikâyeyi biraz daha genişletmiş, Tuhfetü'l-ahrâr'da bulunmayan beyitler eklemiş ve 13 beyitte anlatılan olayı 25 beyitte işlemiştir.

Rahmî'nin Câmi'den meâlen tercüme ettiği beyitler şunlardır:

Câmi'de:

Allah'ın arslanı, velâyet padişahı, şirkin gizli ve açık cılıçası Ali

Rahmî'de:

"Şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet 'Ali
Nûr ile sîrr-ı hafî münceli" (v.41a/914)

Câmi'de:

Bir gün savaş safına katılıp bedenine düşman oku saplandı-
ğında okun goncası onun bedenine gizlendi, vücutunda yüz mihnet
gülü açdı.

Rahmî'de:

"Rûz-i aḥad kılmağa ceng ü cidâl
Bir yire cem' olmuş idi kavm-i dâl

Tîr-i muhâlif tenine buldu yol
Gamze-i dil-ber gibi "âşıkda ol

Gül gül olup oldu o dem kan revân
Eyledi eṭrâfını ol gülsitân" (v.41a/915-917)

Câmi'i de:

Namazı bitip o kanları görünce "namazlığımı gül bahçesine
çevirmiş ayağımın altındaki bu güller nedir böyle" dedi.

Rahmî'de:

"Zûr ile çıktıktan o peykan hemîn
Şordı bu aḥvâli bu merd-i güzin

Zîr-i kademde gül-i hamrâ nedür
Gül gül olan hâk-i müşallâ nedür" (v.41b/931-932)

Câmi'i de:

Durumunu ona anlattıklarında "Allah'a yemin olsun ki " dedi.

Rahmî'de:

"Vâkıf-i hâl olicak ol pâk-bâz
And içüben didi be-dâna-yı râz" (v.42a/935)

Câmi'i de:

Vücidüm kafes gibi yarık yarıksa da benim kuşum Sidre'ye
kondu, niçin korkayım?

Rahmî'de:

"Bülbül-i cān sidre-nişindür ne bāk
Ten ḫafesin tīg-i ḡam eylerse ḥāk" (v.42a/939)

Rahmî'nin Cāmî ile işlediği bir başka ortak konu "aşk"tır. Bu konunun başlığı bile Tuhfetü'l-ahrār'daki başlıkla benzesmekle birlikte diğerleri gibi tercüme değildir.

Sonuçta Rahmî'nin Nizāmî'ye nazire yazmakla birlikte Cāmî'nin tesirinde daha çok kaldığını ve bunu eserine yansittığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Rahmî, 16.yüzyılda yaşamış, Bursalı olduğu halde hayatının büyük bir bölümünü İstanbul'da geçirmiş, genç yaşta şiirde göstermiş olduğu başarı sayesinde Defterdar İskender Çelebi ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın himayesini kazanmış ve devrinde Bursa'nın en seçkin şairi unvanını almış bir şairimizdir.

Çalışmamıza konu olan Gül-i Sad-berg mesnevisi dışında, Hîlâli'den genişleterek çevirdiği Şâh u Gedâ adlı diğer mesnevisi ve bir de Yenişehir Şehrengîzi olan Rahmî'nin bir divanı bulunup bulunmadığı konusu aydınlatılamamıştır. Tezkire sahiplerinin usta bir şair olduğu hususunda birleşikleri Rahmî'nin şimdilik sadece tezkire ve mecmualardaki şiirlerinden haberdarız.

Gül-i Sad-berg, Türk edebiyatında çok sevilen ve kendisine pek çok takipçi bularak başlibâsına bir tarz meydana getiren Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olması itibarıyla önemlidir. Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ı, 20 makale-20 hikâyeden oluşan dîni, ahlâki, tasavvufî bir mesnevidir. Bu mesneviye İran ve Türk edebiyatında Gül-i Sad-berg'den önce ve sonra da pek çok nazireler yazılmıştır.

Çalışmamızda bu nazireler "Mahzenü'l-esrâr'a vezin ve tertip bakımından uyan nazireler", "vezin bakımından uyup tertip bakımından uymayan nazireler", "vezin bakımından uymayıp tertip bakımından uyan nazireler" ve "vezin ve tertip bakımından uymayan nazireler" olmak üzere 4 gruba ayrılmıştır.

Mahzenü'l-esrâr'a yazılan bu nazireler, dîni, tasavvufî, ahlâki konuları işleyen ve bu konulara dair hikâyeleri içeren öğretici nitelikteki eserlerdir. Ahmed-i Rîdvân'ın Nizâmî'den meâlen tercüme ettiği Mahzenü'l-esrâr'ı dışında bu eserler, Mahzenü'l-esrâr'la benzerlik göstermekle birlikte her biri değişik konuları kendi uslûbunca işleyen orijinal mesnevilerdir.

Rahmî'nin Gü'l-i Sad-berg'i de Mahzenü'l-esrâr'a vezin bakımından uyup tertip bakımından uymayan bir naziredir. Gü'l-i Sad-berg, H. 974 (M. 1567) yılında yazılmış, Sultan II. Selim'e sunulmuştur. Toplam beyit sayısı 1550 olan eser, 7 ravza-7 hikâyeden oluşur.

Dış unsurlar açısından Mahzenü'l-esrâr'a pek uygunluk göstermeyen Gü'l-i Sad-berg, muhtevada da Mahzenü'l-esrâr'dan büyük ölçüde ayrılır. İki eser arasındaki ortak konular, sadece "adalet" ile "söz ve kalemin önemi"dir. Muhtevada Nizâmi'den ziyade Câmi'nin tesiri hissedilmektedir. Rahmî'nin Tuhfetü'l-ahrâr'la ortak işlediği konularda zaman zaman Câmi'den meâlen tercüme ettiği bölümler de olmuştur. Diyebiliriz ki Gü'l-i Sad-berg, Câmi'nin teşirinde yazılmış bir Mahzenü'l-esrâr naziresidir.

BİBLİYOGRAFYA

- ‘Ālī, Mustafa, Künhü’l-ahbār, Nuruosmaniye Ktb., no. 3406
- ‘Ālī, Mustafa, Menākib-i Hünerverān, İst., 1926
- ‘Ālī, Mustafa, Tuhfetü’l-‘uṣṣāk, Süleymaniye Ktb., Çelebi Abdullah Ef., no: 227
- ‘Āşık Çelebi, Meşā‘irü’ş-su‘arā, Owens.-Meredith, London, 1971
- Āzerī, Nakş-ı Hayāl, Süleymaniye Ktb., Çelebi Abdullah Ef., no: 331
- Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü’l-‘arīfin, Esmāu’l-mü’ellīfin ve
Āsāru’l-musannīfin, Bilge, Rıfat-İnal, Mahmud Kemal, İst., 1951
- Beyānī, Tezkiretü’ş-su‘arā, Millet Ktb., Ali Emīrī Ef., no: 757
- Blochet, Edgar, Catalogue des Manuscrits Turcs, Paris, Bibliothèque Nationale, Paris, 1900
- Cinānī, Riyāzü’l-cinān, Ayasofya Ktb., no: 1833
- Çavuşoğlu, Mehmet, Yahyā Beg, İslam Ansiklopedisi
- Çelebioğlu, Amil, Xlll, ve XV. (ilk yarım) Yüzyıl Mesnevilerinde
Mevlānā Tesiri, Mevlānā ve Yaşama Sevinci (III. Uluslararası
Mevlānā Seminerinden Ayrı Basım), Ank., 1978
- Eraslan, Kemal, Çağatay Şiiri-Haydar Tilbe, Türk Dili-Türk Şiiri
Özel Sayısı (1986)
- Ergene Ülker, ‘Ālī, Tuhfetü’l-‘uṣṣāk (mezuniyet tezi), Ank., 1971
- Ergun, Sadettin Nüzhet, Türk Şairleri, İst., 1935
- Gençosman, Mehmet Nuri, Nizāmī, Mahzen-i Esrār, Ank., 1964
- Fāizi, Zübdeyü’l-eş ‘ar, Nuruosmaniye Ktb., no: 3723
- Flügel, Gustav, Die Arabischen, Persischen und Turkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien,
1865
- Gökbilgin, Tayyib, Süleyman II, İslam Ansiklopedisi
- Götz, Manfred, Verzeichnis der orientalischen Handschriften in
Deutschland, Band XIII, 2: Türkische Handschriften. Teil 2,
Wiesbaden, 1968
- Gönültas, Güler, Manisa İl Halk Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları.
Katalogu

- Hasan Çelebi, Tezkiretü's-su'arā, Kutluk, İbrahim, Ank., 1978, II C.
- Hayālī, Ravzatü'l-envār, Süleymaniye Ktb., Fatih, no: 2633
- İsen, Mustafa, Künhü'l-ahbār (yayınlanmamış doktora tezi), Atatürk Univ., Fen-Ed. Fak. Ktb., Erzurum
- İsmail Belig, Güldeste-i Riyāz-ı 'Irfān ve Vefeyāt-ı Dānişverān-ı Nādiredān, Süleymaniye Ktb., Aşır Ef., no: 264
- İstanbul Kütüphanelerinde, Fatih'in Hususi Kütüphanesinde ve Fatih Çağı Müelliflerine Ait Eserler, İstanbul Univ. Yay., no: 549, İst., 1953
- Karacan, Turgut, Nev'izāde 'Atāyī, Heft-hān Mesnevisi, Ank., 1974
- Kātib Çelebi, Keşfūz-z-zünün, Yalıkaya, Şerafettin-Bilge, Rıfat, İst., 1971, C.II
- Kavcar, Cahit, Rahmi, Türk Ansiklopedisi
- Kocatürk, Vasfi Mahir, Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi, Ank., 1970
- Kortantamer, Tunca, Nev'izāde 'Atāyī ve Hamsesi (basılmamış doçentlik tezi), 1982
- Köprülüzade Mehmed Fuad, Hācū-yı Kirmānī, İslam Ansiklopedisi
- Kurban, Süleyman, 'Ālī, Tuhfetü'l-'usṣāk (mezuniyet tezi), Ank., 1971
- Kut, Günay, British Museum'daki Bazi Önemli Yazmalar ve Tevāif-i Aşereden Taīfe-i Bektaşiyān, Türk Dili-Belleten (1971). s. 209
- Latīfī, Tezkire-i Latīfī, İst., 1314
- Levend, Agāh Sırrı, Ali Şir Nevāī, TDK, Ank., 1965-1968, C.I, III
- Levend, Agāh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, TTK, Ank., L973, C.I
- Levend, Agāh Sırrı, Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul, İst., 1958
- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmānī, İst., 1308
- Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İst., 1333, C.II
- Minorsky, Vladimir, The Chester Beatty Library, A Catalogue of the Turkish Manuscripts and Miniatures, Dublin, 1958
- Nev'izāde 'Atāyī, Nefhatü'l-ezhār, TTK Ktb., no: 261
- Nev'izāde 'Atāyī, Sohbetü'l-ebkār, TTK Ktb., no: 261
- Okuyucu, Cihan, Cinānī'nin Riyāzü'l-cinān'ı, Erciyes Univ., Sosyal Bilimler Ens. Dergisi (1989), S. 3, ayrı basım

- Pertsch,Wilhelm,Die Handschriften-verzeichnisse der Königlichen
Bibliothek zu Berlin,Berlin,1889
- Pertsch,Wilhelm,Die Orientalischen Handschriften der Herzaglichen
Bibliothek zu Gotha II,Wien,1859
- Rahmî,Divân-i Rahmî,Süleymaniye Ktb.,Es'ad Ef.,no:2640
- Rahmî,Divân-i Rahmî,Süleymaniye Ktb,Hamidiye
- Rahmî,Şâh u Gedâ,Atatürk Üniv. Ktb.,A.S.Levend Kitapları,nd:17-18
- Rızâzâde Şafak,Târih-i Edebiyyât-ı Iran,Tahran,1341
- Rieu,Charles,Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British
Museum,London,1888
- Riyâzî,Riyâzü's-su'a-râ,Nuruosmaniye Ktb.,no:3724
- Sehî,Tezkire-i Sehî,İst.,1325
- Selçuk,Muhammet,Yahyâ Beg,Gülşen-i Envâr(mezuniyet tezi),Ank.,
1980
- Şemseddin Sami,Kâmûsu'l-âlâm,İst.,1308,C.III
- Tarlan,Ali Nihad,Şiir Mecmularında XVI. ve XVII. Asır Divan
Şiiri,Rahmî ve Fevri,İst. Üniv. Yay.,no:356,İst.,1948
- Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü,K. ve T.B.Yay.,
no:942,Ank.,1988
- Tuman,Nail,Tuhfe-i Nâili,Millî Ktb.,Yazmalar 611
- Tuman,Nail,İstanbul kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu,İst.,
1961
- Türkmen,Erkan,Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı,Eserleri ve Edebi
Şahsiyeti,Atatürk kültür Merkezi Yay.,no:25,Ank.,1989
- Uzunçarsılı,İbrahim Hakkı,Osmanlı Tarihi,Ank.,1983,C.II
- Ünver,İsmail,Ahmed-i Rîdvân,TTK Belleten(Nisan 1986),C:I,s.118
- Ünver,İsmail,Ahmed-i Rîdvân,Hayatı,Eserleri ve Edebi Şahsiyeti
(Doçentlik tezi),Ank.,1982
- Ünver,İsmail,Mesnevi,Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II(1986),
ss.430-563
- Ünver,İsmail,Şehrengiz,Türk Ansiklopedisi

M E T I N

- 3a 1 'Arz idicek şahid-i vahdet cemāl
Oldı anūn çihresi üstinde hal
- 2 Tiynet-i insān heyūlā-yı gil
Oldı aña 'āşık-i şūrīde dil
- 3 Sebt idicek kātib-i rūz-i ezel
Kāse-i hūrşīdde zer itdī hal
- 4 Gayb-ı hüviyyetde şu'ūnāt-ı zāt
Muhtefī iken dahi bu kā'ināt
- 5 Safha-i eflāki idüp zer-nişān
Cedvel-i sīmīn çekip keh-keşān
- 6 Yazdı kader levhine tīr-i kažā
Oldı rakam anda ezel şekl-i bā
- 7 Cümle zamīrāna ki muizmer durur
Taht-ı kībab ise bu mazhar durur
- 8 Kim ki bu esrāra bulursa vukūf
Keşf olur āhir aña 'ilm-i hurūf
- 9 Vākīf-ı gencīne-i esrār olur
'ilm-i ledünden o haber-dār olur
- 10 Bā-i bekādur bu nīzama sebeb
Var durur anda 'aceb-ender-'aceb
- 11 Ref⁴ olınur pāy-ı 'akıldan 'ikāl
Eyledi erbāb-ı nazār kīl ü kāl
- 12 Her biri bir nükte beyān eyledi
Halka bu esrārı 'iyān eyledi

- 3b   13 Sını anuñ oldı cenahü'n-mecah
           Mürge-i dil anuñla bulupdur felah
- 14 Küngüre-i 'arşa odur nerdübān
       Seyr olur anuñla kusur-i cinān
- 15 Oldı şebih aña per-i Cebre'īl
       Benzer aña mevc-i ruh-i selsebil
- 16 Küngüre-i evc-i kusur oldı ol
       Silsile-i turre-i hūr oldı ol
- 17 Her kime kim bend ola bu silsile
       'Ālem-i lāhūta salar gulgule
- 18 Sūret-i miftah-i cināndur meger
       Pençe-i kudret aña olmış makar
- 19 Ya sebeb-i sırr-i hüviyyetdür ol
       Sübha-i zikr-i samediyetdür ol
- 20 Dīv-i 'adūdan yüri var itme bīm
       Erre-sifat farkını eyler dü nīm
- 21 Erre tutarlarsa başuñ üzre ger
       Gel Zekeriyyā gibi kılma hazer
- 22 Şem'-sifat dökseñ eger kanlu yaş
       Dildeki esräri şakın kılma fas
- 23 Oldı leb-i yar gibi şekl-i mīm
       Conce-i gülzär-i kelam-i kadīm
- 24 Virse nola cānını insān aña
       Teşne durur çeşme-i hayvān ana

- 4a 25 Mīm ki zikr itdi elif lām u tā
Andadur esrār-i kelām-i Hudā
- 26 Sanki ser-i mühr-i nübüvvet durur
Gösteren anı yed-i kudret durur
- 27 Mīmün içindeki beyaz-ı şahīh
İtdi beyān nūrını anuñ sarih
- 28 Genc-i ḥafī olduğu dem aşikār
Halka olup oldı o genc üzre mār
- 29 Turre-i ḡilmān gibidür nūkheti
Oldı benefše gibi hām kāmeti
- 30 Gülbün-i gülzār-i cināndur meger
Çeşme-i kevser aña nisbet semer
- 31 Gevher-i gencīne-i esrār-i cān
Hokka-i mīm içre nihāndur nihān
- 32 Hassa-i mīmi diler isen̄ yakın
Çonce-sıfat var yürü çek erba'in
- 33 Meddi anuñ rāh-ı hidāyet durur
Çayeti ser-menziel-i cennet durur
- 34 Bedreka-i rāh-ı hidāyetdür ol
Vāsil olur Allāh'a īahir o yol
- 35 Kāfile-sālār olana gāh gāh
Tevbe vü tevfik yeter zād-i rāh
- 36 Her elif şem'-i şebistān-i dil
Rüşen anuñla kamu eyvān-i dil

- 37 Şem'-i firūzende-i eyvān-ı rāz
Şekl-i hilāl olsa nola aña kāz
- 4b 38 Hāne-i dil anuñ ile pür-žiyā
Aña żarar virmeye bād-ı fenā
- 39 Bezmgeh-i īalem-i rūhāniyān
Rūşen olur anuñ ile bī-gūmān
- 40 Şekl-i elif anda ki tutmiş karār
Dest-i 'Ali'de nitekim zū'l-fekār
- 41 Mu'cize-i Hażret-i Mūsā budur
Nūr-ı kiđem yā yed-i beyzā budur
- 42 Var ise engüst-i nebidür meger
Anuñ ile eyledi şakku'l-kamer
- 43 Sūret-i meşşāta-i iblāğdur
Mekhele-i sūrme-i "عَلَيْكُمْ" dur
- 44 Şekl-i celāliyle elif gūyiya
Şan kef-i Mūsā'da olupdur 'asa
- 45 Bildi bunı 'akl-ı firāset-şinās
Nūri güneş bundan ider iktibās
- 46 Buldu žiyā anuñ ile kā'ināt
Heft-felek dā'ire-i şeş-cihāt
- 47 Biň bir isim anda olur indirāc
Ğafleti ref' eyle hemān gözün aç
- 48 Nūr-feşān olsa nola tār-ı lām
Oldı iki turre-i fahrü'l-enām

- 49 Andaki lemiyyet-i esrāra bak
Gün gibi gör nice zuhūr itdi Ḥak
- 50 Her birisi oldı sıfātına dāl
Biri Celāl oldı birisi Cemāl
- 5a 51 Kimi cemāliniň olur mazhari
Andan alur nūri meh-i ḥāverī
- 52 Kimi celāl-i Ḥak'a mazhar olur
Hasf-i kamer gibi o bī-fer olur
- 53 Kāmet-i 'āşik gibidür şüreṭā
Yāri görüp kāmeti ola dü-tā
- 54 Rāyihası oldı anuň müşg-bār
Bāğ-i cihān içre çü zülf-i nigār
- 55 Hā ki odur itme sakın iştibāh
Pencere-i halvet-i sırr-i ilāh
- 56 Halkasıdur ravża-i bāğ-i cinān
Andan alur nūri meh-i āsmān
- 57 Kākül-i gilmān gibidür pür-girih
Oldı girībān-ı hidāyetde zih
- 58 Hüdhüd-i nutķuň ki o muhtācidur
Şekl-i celāle başınıň tācidur
- 59 Noktası anuň dür-i şehvārdur
Gūş-i şehe irse sezāvārdur
- 60 Halkasıdur sanki sipihr-i berīn
Nokta-şifat anda bu gūy-i zemīn

- 61 Sûret-i cezmi ki odur halka-dâr
Andan olur gûy-i hîred halkavâr
- 62 Bahîr-i hüviyyetde eyâ zü-fünün
Şekl-i hedef gibi durur âyn-i nûn
- 63 Noktası olsa nola dağı anuň
Lâle gibi yandı çerâğı anuň
- 5b 64 Nûn ki elifbâsı durur mîm fevk
Mâhi-i kevser gibidür âba ğark
- 65 Ebrû-yı havrâ gibidür hâları
Râlarıdur zülf-i mutarrâları
- 66 Fethâları fâtih-i genc-i ezel
Kesreleri kâse-i tûl-i emel
- 67 Noktaları encüm-i tâbendedür
Nûr-i Hudâyile firûzendedür
- 68 Cânuma ol nûrdan irerse ger
Mihr ü mehe eylemeyem bir nazar
- 69 Oldı o nûr ile cihân tâbnâk
Pertev-i hûrşid ile mânend-i hâk
- 70 Tîre-dile andan irisür ziyyâ
" زینت الارض بنور الطھی "
- 71 Besmelenûn ğayeti oldı Rahîm
Rahmet-i Rahmân'a delîl-i 'azîm
- 72 Oldı benân ile müşârûn ileyh
Kim ki görürse diye " صلوا علی "

- 73 Hātimesi oldı "جَلِيلٌ وَعَالِيٌّ"
Didi melekler işidüp āmin .
- 74 Rahmi-i bī-çāre şu dem yā īlāh
Gülşen-i kudsi ki ide cilvegāh
- 6a 75 Germ ola şol demde ki rūz-i şumār
Zill-i Resūl ola o dem sāyevār
- 76 Zātını envār ile pür-nūr it
Cānını ol nūr ile mesrūr it
- 77 Nefse uyup ḥayli gūnāh eyledüm
Şafha-i a‘māli siyāh eyledüm
- 78 Nūruň ile şem‘-i dili rūşen it
Cilvegehüm ḥār ise ger gülşen it
- 79 Āline aṣḥābına olsun selām
Mak‘ad-i sıdk anlara olsun makām
- 80 ‘Afviň aňup fažluňa tutdum ümīd
Eyle benüm rūy-ı siyāhum sefid

73.Bu beytin ikinci misraında vezin aksamaktadır.

RAVZA-İ EVVEL: Sadr-nişin-i evreng-i nübüvvet ve şem'-i cem'-i eyvân-i risâlet ve âftâb-i şer'-i dîn a'nî Hażret-i seyyidü'l-mürselîn ve hâtimü'n-nebiyyînün leyle-i mi'râcda rûḥâniyân-i kuds ve kerûbiyân 'âlem-i üns birle 'âlem-i nâsûtdan hûrûcda ve 'âlem-i lâhûtdan 'urûcda gün gibi zâhir ü bâhir olan mu'cizâtı 'adden⁽¹⁾ ve 'ukûl-i fuhûl derkinde 'âciz olduğın beyândur.

- 6b   81 Bir gice kim mâh dil-efrûz idi
Şeb degül ol dem dem-i firûz idi
- 82 Turre-i şeb olmuş idi müşg-bû
Gurre-i meh 'arz idüp dehre rû
- 83 Gün gibi her necm-i dırâhsânesi
Kulzüm-i gerdûn güher-efşânesi
- 84 Gördi ki her necm virür dehre tâb
Başın alup gitmiş idi âftâb
- 85 Bâhr-i zemîn bir güher itdi 'iyân
Tâc-i ser itmek diledi âsmân
- 86 Hâaleden açmışdı felek manzarı
Seyr ide tâ makdem-i Peygamberi
- 87 Nice zaman idi Resûl-i güzîn
Vuslat-i Hakk idi murâdı hemîn
- 88 Gâr-i Hirâ içre çeküp halveti
Nâsdan eylerdi o dem 'uzleti

---

1. Bu kelime metinde "adden" şeklinde yazılmıştır.

- 89 Görmege müştək idi dīdārını
Yokluğa satmışdı kamu varını
- 90 Olmuş idi tavr-i bęgerden birūn
Nür idi ser-cümle vü sāfi derūn
- 91 Ğar-i ḥirā içre çeküp erba'ın
Olmuş idi gün gibi 'uzlet-nişin
- 92 Bir güheri besledi bahr-i cihān
Ol şadefün gevheri fahr-i cihān
- 7a 93 Ol güheri dehr idüp gūşvār
İstedi anuñla ide iftihār
- 94 Zerre olan mihre diler irmege
Kat're olan bahre diler irmege
- 95 Yāra irüp tarh ola külli vücūd
Nūri ile pür ola çeşm-i şühūd
- 96 Ola diyü hażrete kurb-i visāl
Gāh elif kaddini eylerdi dāl
- 97 Kurb-i nevāfille iren hażrete
Devlet-i sermedle irer kurbete
- 98 Başdan ayaga açuban can gözin
Görmege müştək idi cānān yüzin
- 99 Manzara-i devlet-i cānān iken
Şevk ile başdan ayaga cān iken
- 100 Peyk-i ḥudā irdi o dem cilve-sāz
Didi eyā mefhār-i erbāb-i rāz

- 101 Hazret-i Hak saña selām eyledi
Ārzū-yı vuşlatı tām eyledi
- 102 Göstereyin aña cemālüm didi
'Arz idicek cümle kelāmum didi
- 103 Cennet ü Ridvanum seyr eylesün
Hūr ile ġilmānum seyr eylesün
- 104 Söyleşelüm anuñ ile bī-zebān
Gayb lisānından olur terceman
- 7b 105 Menzil-i eşbāhdan idüp güzer
Gün gibi sal 'ālem-i ervāha fer
- 106 Eyle tīlism-i bedeni tār-mār
Tā ki ola kenz-i hafī āşikār
- 107 Ayine-i dilde ten ise keder
Sāf ola dirseñ kederi gel gider
- 108 'Aşk çeker 'āşiki Hak'dan yana
Nite ki hāşəki kapar keh-rübā
- 109 Gökde melekler saña müştākdur
Gül yüzüne cümlesi 'uşşākdur
- 110 Anda melekler bunı itdi nidā
Çerh-i çehārümde olındı sadā
- 111 Bu gice mi'rāc-i Muhammed durur
Cennete ārāyiş-i sermed durur
- 112 Şem'-i serā-perde-i şāhī budur
Gevher-i deryā-yı İlāhī budur

- 113 Tıynet-i Adem ki gil ü āb idi
Nûrı anun̄ kible-i mihrâb idi
- 114 Bu şadef-i hokka-i nüh-çenberi
Bulmadı bir sencileyin gevheri
- 115 Rahş-i murâd üstine olğıl süvâr ..... (1)
.....
- 116 .....
Hazret ile eyleyelüm 'azm-i râh
- 117 Gûş idicek bu sözi fahrü'l-enâm
Serv gibi eyledi ol dem kiyâm
- 8a 118 Goncə gibi çıktı lihâfindan ol
Tutdi sabâ gibi o dem Hakk'a yol
- 119 Ol iki gîsûları 'anber-feşân
Serv gibi yürüdi dâmen-keşân
- 120 Çıktı 'amâriden o dem tutdi râh
Zühre ile meş'ale-dâr oldı mâh
- 121 Öpdi rikâbını o dem mâh-tâb
Önce 'asasını götürdü şihâb
- 122 Oldı Burâk aña heman zîr-gâm
Eylediler Kuds harîmin makâm
- 123 Gâşıye ber-dûş idüp Cebre'îl
Düşdi Burak öñine oldı delîl

115.Bu beytin ikinci misraî eksiktir.

116.Bu beytin birinci misraî eksiktir.

- 124 Berk-reviş tīz-tek ü çün şihāb
Sāyesine irmez idi ḥāftāb
- 125 Bir ḫadem idi aña iki cihān
Hātveleri ḥuccet-i kevn ü mekān
- 126 Bāṣira kim her neye eyler nāzār
Pāyını ol menzile evvel bāṣār
- 127 Yirde ṣabā gökde uçarsa hūmā
Nerm-revi ḥāb gibi berksā
- 128 Peyk-i ṣabā gerdine irmiṣ degül
Çeṣm-i felek seyrini görmiṣ degül
- 129 Ol gūl-i nev-bāve-i bustān-i Kuds
‘Aks-i ruḥi ṣem-i şebistān-i Kuds
- 130 Menzil olinca aña Beytū'l-Harām
Baṣdi ḥarīm-i harem-i Kudse gām
- 8b 131 Kurbet-i Ḥak hāsil olup dem-be-dem
Gām-be-gām irdi ḫadem-ber-ḥadem
- 132 ‘Azm-i semevāt idüp itdi ‘urūc
Bābını kar’ itmeden itdi vīlūc
- 133 Çün felek-i evveli kıldı makām
Hark olup aña itdi iltiyām
- 134 Geldi melekler aña iqbāl ile
Karşı gelüp her biri i‘zāz ile
- 135 Rif‘at-i ḫanını o dem gördiler
Secde-künān pāyına yüz sürdiler

- 136 Kankı melek itdi yüzin häksär
Hasre dek anuňla ider iftiħar
- 137 Sonra kamer bürcine itdi güzer
Encümen-i çerhe şalup nūr-i fer
- 138 Sürdi yüzin pāyına mihr-i münir
Oldı hemān emrine fermān-pezīr
- 139 Bir yire irišdi o kadr-i celīl
Kaldı Burāk ile o dem Cebre'īl
- 140 Berk gibi püye iderken Burāk
Girye idüp didi ki hāzā firāk
- 141 Refref idüp ayagına sürdi rū
Gitdi anuňla bile ol māh-rū
- 142 Anuň ile seyr idüp bir zāmān
Bir yire irüp o da kaldi hemān
- 143 Gün gibi ol demde idüp 'azm-i rāh
Kurb-i Hač oldı aña ārāmgāh
- 9a 144 Menzilini kürsiye düş eyledi
'Arş yüzin pāyına ferş eyledi
- 145 "بَقْرَبَنْ" i o demde kıldı cāy⁽¹⁾
Oldı serā-perdesi "شَرَابْنَا"
- 146 Tīr gibi çıktı kemāndan hemān
Menzil-i maksūdını itdi nişān

145.Bu beytin birinci müşräbında vezin değişiktir.

- 147 İrdi meşāmina o dem būy-ı dōst
     ‘Arz-ı cemāl ide gibi rūy-ı dōst
- 148 Yek-cihet oldı basıcak anda gām
     Geldi çep ü rāstdan ol dem selām
- 149 Varlığa nūri aña burhān idi
     Bürka⁺ aña perde-i imkān idi
- 150 Ref⁺ olicak perde-i imkān o dem
     Saldı hemān pertevi nūr-ı kīdem
- 151 Cezebe-i Hak oldı elinde ‘asā
     Aña ridā oldı o dem Kibriyā
- 152 Nūr-ı mücerred kılup ol pāk-zāt
     Oldı o dem mahv hudūd-ı cihāt
- 153 Hırka-i ten gitdi kalup cān ile
     İrdi o dem vuslat-i cānān ile
- 154 Cān gözini açdı o demde hemīn
     Gördi cemāl-i Hak⁺ i ‘ayne’l-yakīn
- 155 Mevc-zen oldunda muhīt-i kīdem
     Katré gibi kendüye çekdi o dem
- 9b   156 Mevc ne dem bahre ide ittisāl
     Fark idemez bahrden anı hayāl
- 157 Eyleyicek anı tecelli-sifāt
     İtdi ihāta tütük-ı nūr-ı zāt
- 158 Berk urıcak gün gibi nūr-ı vücūd
     Oldı o dem mahv rüsum-ı şühūd

- 159 Saki-i bakīden içüp tolù cām
İçdi anı kalmadı bakī temām
- 160 Söyledi anı ki zebān söylemez
‘Akl anuñ derkini şerh eylemez
- 161 Savtdan ol āri vü hem bi-hurūf
Yokdur anuñ kāline cezm-i vukūf
- 162 Her ne ki maksūdi idi buldı ol
Cümle murādatına buldı vuşūl
- 163 Hāsil olup cān u dile hazz-i tām
Eyledi mi'rācını ol dem temām
- 164 Seyr olicak ‘ālem-i iklīm-i rāz
Oldı harīmi bu ḥarīm-i mecaz
- 165 Nūr-i Hudā gibi o demde Resūl
Eyledi gabrāya felekden nüzūl
- 166 Menziline ‘azm idüp ba'd-ez-ān
Düşdi öñince nice ruhāniyān
- 167 Kurbet-i Hak'ka ki o dem buldı yol
Bir nefes içinde varup geldi ol
- 168 Tayy-i mekān itdiigi bir ān idi
‘Akl bu mansūbede ḥayrān idi
- 10a 169 Gül gibi cismi ki anuñ nerm idi
Pister-i cān-perveri hem germ idi
- 170 Devlet-i ʌuzma yeter ol pistere
Sürdi yüzin sine-i Peygambere

171 Hil'at alup egnine "لَعْنَةً" den
İndi yire kürsi-i eflakden

172 Rahmi-i dil-dāde ider ārzū
Cismini hāk ide sürüp aña rū

173 Kim ki yüzin sürse aña zer olur
Şahre-i sammāyise gevher olur

174 Hālet-i mi'rāci bilem diyen er
Cān ile bu küssaya itsün nażar

Hulefa-yı 'Abbāsīden bir şehriyār-i kām-kār kü-
tüb-i siyerde sıret-i Resūli görüp leyle-i isrāda
bir anda menzil-i nāsūtdan 'ālem-i lāhūta sefer bā-
diye-i lā-mekāndan rūhānīler ile gest ü güzār idüp
menziline nüzül eyledükde henüz pister-i cān-perve-
rin germ bulup ṭayy-i mekān eyledüğine
10b inkār idüp şüret-i hāli āsaf-rāy düstürına 'arz
idüp Şeyh Şihābüddin-i Sühreverdī Hażretleri ~~ئەزىز~~
~~ئەزىز~~ bastı-i zemān gösterüp dil-i şehriyār-
dan inkārı zā'il itdügin beyandur, Hikāyet-i Evvel:

175 Var idi bir pādişeh-i kām-kār
Şehre 'adliyile idi nām-dār

176 Şāhib-i tāc u kemer (ü) tīg-i zer
Devlet iile olmuş idi nāmver

177 Tahtına bir pāye idi nūh-felek
Zer-^كaleti irmış idi māha dek

- 178 Cem-haşem ü hüsrev-i Kisri-nijād
 'Askeri hem mür-i melahdan ziyād
- 179 Hüsrev-i evreng-nişin idi o
 Cümleden ammā ki güzin idi o
- 180 Devlet ile gerçi ki sultān idi
 'ilm ile hem fā'ik-i akrān idi
- 181 Olmuş idi vākīf-i seyr-i siyer
 Görmüş idi çok kütüb-i mu'teber
- 182 Bir gün okurdu kīsası⁽¹⁾ ser-te-ser
 Kīssasına itdi Resūlün nazar
- 183 Seyr idicek sıretini ol hūmām
 Eyledi mi'rācına inkār-i tām
- 11a 184 Ğalib olup 'aklina vehm ü hayāl
 Fikre varup eyledi çok kīl ü kāl
- 185 Hātırına şübhe hūtūr eyledi
 Āsaf-i dehre bu sözi söyledi
- 186 Bizcileyin ol dahi insān iken
 Bir cüzi nātīk biri hayvān iken
- 187 'Azm idüben ālem-i eşbāhdan
 Kat'-i menāzil kīla ervāhdan
- 188 Hem-dem olup zümre-i kerrūbiyān
 Ola mekān bādiye-i lā-mekān

182.Bu kelime metinde "سے" "se" şeklinde yazılmıştır.

- 189 Cümle 'ulūm evvel ü zāhir aña
zāhir ola gün gibi bir bir aña
- 190 Nezd-i h̄iredden bu 'aceb durdur
Tavr-i 'akıldan katı meheürdur
- 191 Kim ola bu nükte(y)i tâhkîk ide
Anı tasavvur kila tasdîk ide
- 192 Buna inanmak katı emr-i muhâl
'Akl u h̄ireb bunda olur deng ü lâl
- 193 Gûş idicek bu sözi düstûr-i şâh
.....
- 194 .....
Didi eyâ şâh-i 'adâlet-şî'âr
- 195 İster isen̄ ola bu eşkâl hal
Baglayalum ney gibi bu kâra bel
- 196 Bir yire cem̄ ola meşâyîh kamu
Bahs idüp eyleyeler güft ü gû
- 11b 197 Da'vet idüp bir nice dânâları
'ilm-i tasavvufda tüvânâları
- 198 Her birine 'arz olicak bu hitâb
Mülzim olup bâvere şâfiî cevâb
- 199 Cem̄ olicak bir yire erbâb-i kâl
'Arz olına nükte ile bu su'âl

193.Bu beytin ikinci misrai eksiktir.

194.Bu beytin birinci misrai eksiktir.

- 200 Her kime bu sırrı ‘iyān itdi şāh
Böyle cevābin didi bī-iştibāh
- 201 Gūş idicek bu sözi efvāhdan
Çam biraz eksildi dil-i şāhdan
- 202 Var idi bir bāğı şehūñ nice bāg
Lālesi urmuşdı dil-i ‘Adne dāğ
- 203 Hāki idi ‘anber-i sārā-sirişt
Hūşeleri mīve-i bāg-i bihişt
- 204 Şahni anuñ ravża-i huld-i berin
Suffeleri şahn-i murabba‘-nişin
- 205 Gāliyesā stübü'l ile gülleri
Na‘re-zenāن بُلْبُلْleri
- 206 Sūri gül ü جری vü şahni çemen
Suffeleri lāle ile nesteren
- 207 Bulmış idi gülleri zībāliğin
‘Arz ider bülbüle ra‘nāliğin
- 208 Mürḡ-i seher anda idi zinde-dil
Sūziyile germ idi efsürde-dil
- 209 Gösterüp enfās-ı Mesīḥā nesīm
İtdi çemen mürdesin ihyā nesīm
- 210 Cūyi ider her yañadan ǵulgule
Serv ayagına dakar silsile
- 12a 211 Lāle-i dil-sūhte micmer tutar
Nergis elinde kadeh-i zer tutar

- 212 Havzı idi ravzada áyíne-reng
‘Aks-i çemen áyinesi içre jeng
- 213 Servleri tır-kes-i jengár-gün
Her birisi hayme-i çerhe sütün
- 214 Cüyları rúha reván kút idi
Rízeleri la‘l ile yákút idi
- 215 Görse anı ravzada dárü’s-selám
Hásılı eylerdi aña çok selám
- 216 Var idi ol ravzada bir havz-i pák
Çeşme-i húrşíd gibi tâbnâk
- 217 Ehl-i safá kalbi gibi sáf idi
Gill u gíssı yog idi şeffáf idi
- 218 Kevser eger ‘aynına kílsa nazar
Ağzi sułanurdu olup la‘li ter
- 219 Da‘vet olup anda meşáyih temám
Her biri bir hídmete itdi kiyám
- 220 Emr-i şehinşáha idüp imtisál
Geldi o dem bir yire erbâb-i kál
- 12b 221 Pâdişeh-i dehre itâ‘at gerek
Da‘vet olınsayıdı icâbet gerek
- 222 Her biri bir ‘árif-i ágâh idi
Fakr u fenâ milketine şâh idi
- 223 ‘Arif-i ágâh idi ol merd-i pák
Kalbi idi áyne-i tâbnâk

- 224 Eylemeden rāzını herkes 'iyān
Sīrr-i nīhān andan olurdu 'iyān
- 225 Tayy-i mekān olmuş idi aña kār
Bast-i zamān ile bulup iṣtihār
- 226 Fakr u fenā nārina yanmışdı ol
Dūd-i siyāh içre boyanmışdı ol
- 227 Geldi hemān meclise aṣḥāb ile
'izzet ile zümre-i aḥbāb ile
- 228 Sadr-nişin oldı o dem şeyh-i şehr
Aldı anı yanına sultān-i dehr
- 229 Şāh-i cihān eyledi çok iltifāt
Toldı du'ālarla kamu şeş-cihāt
- 230 Çekdiler ol meclise ni'metleri
Nūş idüp sükkeri şerbetleri
- 231 Mihr ile meh anda iki nān-i germ
Nuklini görseydi niçūm ola nerm
- 232 Hāle idi suffesi sahnī felek
Gelmiş idi hīdmete bir bir melek
- 13a 233 Kāse-i bezmine ideydi nigāh
Anmaya čīnīsini Faġfūr şāh
- 234 Şeyhe hitāb eyledi ba'de't-ta'ām
Didi eyā meskeni 'ālī-makām
- 235 Meclisini pür-dür ü la'l eyledi
Sübhelein şeyhe su'āl eyledi

- 236 Nice 'urūc eyledi çerhe Resūl
Lāl olur anda 'ukūl-i fuḥūl
- 237 Kat'-ı mesāfe kila ol zāt-ı pāk
Tayy ola ser-cümle ḥudūd-ı cihāt
- 238 Varması vü gelmesi bir ān ola
Kim anı gūş eyleye hayrān ola
- 239 Şeyh ki bu dürleri gūş eyledi
Lütce-i deryā gibi cūş eyledi
- 240 Didi eyā şāh-ı 'adālet-nevāz
Ehl-i dile mahfi degündür bu rāz
- 241 İster iseñ ki bu mu'ammaya hal
Her ne kī ben dirsem aña kīl 'amel
- 242 Hāne-i ümmīde dilersen duḥūl
Kavlumi reddeylemegil kā'il ol
- 243 Gir yürü bu havza tenün pāk kīl
Sonra derūn sırrını idrāk kīl
- 244 Gün gibi cismünle anı rūşen it
Pertev-i ruhsarun ile gülşen it
- 13b 245 Gözgū durur şāhid-i maksūda bu
Cilve idüp gösteriser anda rū
- 246 Gavtalar it bahrde ḡavvāsvār
Destüne tā gire dür-i şāhvār
- 247 'Aşık olan bi-ser ü sāmān gerek
Varı koyup gün gibi 'uryān gerek

- 248 Ayinenün şanı durur sādelik
Zād yeter ‘arife āzādelik
- 249 Varlığını eylemeyen kişi terk
Tutamaya dāmen-i maksūdī berk
- 250 Gūş idicek bu sözi ol Cem-hāsem
Çözdi keyānī kemerin bī-dijem
- 251 Māha karīn eyledi pervīnini
Çözdi o dem tūgme-i zerrīnini
- 252 Cāme-i zerden tenini itdi ‘ūr
Mihr gibi itdi bulutdan ‘ubūr
- 253 Oldı teni pīreheninden ‘iyān
Cān gibi kim ola teninden ‘iyān
- 254 Çıkdı kabādan o ten-i tābnāk
Kayd-i bedenden nitekim rūh-i pāk
- 255 Gün gibi menzil idicek anı o
Geydi o dem atlas-i sincābı o
- 256 Gün gibi saldı teni ol havza tāb
Oldı sehāb içre nihān āftāb
- 257 Havz çeküp sīne-i sīmīn-berīn
‘Āşık-ı didār gibi dil-berin
- 14a 258 Dicle habābı gibi ol demde şāh
Baş çıkarup eyledi ol demde āh
- 259 Gördi ne hod şeyh ne hod şāp var
Anda ne ashāb u ne aħbāb var

- 260 Ne gül-i gülzār u ne ḥod ḥār var
Anda ne bir yār u ne aḡyār var
- 261 Nāle-künān sīne-zenān müstehām
Hayret ile eyledi ol dem kiyām
- 262 Ağlar idi derd ile feryād idüp
Saltanat-i memleketin yād idüp
- 263 Āh benüm tac ile tahtum kānī
Devlet ile izzet ü bahtum kānī
- 264 Vardı yile taht-i Süleymān u tāc
Gün gibi bir nāna çeküp ihtiyyāc
- 265 Efser-i zerle kānī çākerlerüm
Sīm-kemer Hüsrev-i mihterlerüm
- 266 Saltanatum aldı benüm şeyh-i şehr
Oldı benüm yirüme sultān-i dehr
- 267 Cān ile dilden aña çok itdi kīn
Dökmek için kanını itdi yemīn
- 268 Bir dahi ger destüme devlet gire
Şāhid-i maksūd baña el vire
- 269 Tīg-i sitemle alayın cānını
Su gibi şeyhün içeyin kanını
- 270 Nergis-i şehlāsī olup jāle-rīz
Her tārafa bād gibi itdi ḥīz
- 14b 271 Belde hemān meyzeri curyān idi
Gözleri giryān dili büryān idi

- 272 Nā-geh aña irdi o dem bir süvār
Gördi turur derd ile bir merd-i zār
- 273 Karşu varup ḥayret ile şāh aña
Hıḍr irişüp oldu meded-hāh aña
- 274 Gördi melāletle anūn ḥālini
Sordı anūn sīret-i aḥvālini
- 275 Girye-künān didi aña ol zemān
Merdüm-i sūdāger idüm nā-gehān
- 276 Māl ü menālüm var idi bī-hisāb
Olmuş idüm kadr ile ‘ālī-cenāb
- 277 Rāst gelüp bir nice evbāşlar
Tīg ile kat‘oldı nice başlar
- 278 Her birisi çekdi o dem tīg-i tīz
Zāhir olup anda o dem rüsteħīz
- 279 Gāret olup her ne ki var sīm ü zer
Olmadı bir kimse baña çāreger
- 280 Haşıyet ile bī-ser ü sāmān olup
Kendümi atdum suya ‘uryān olup
- 281 Nergis-i gülşen gibi açdum gözüm
Bunda bulup ḥayret ile kendözüm
- 282 Nakş idüp ḥālini bu reng ile
Redd-i su’āl itdi bu nīreng ile

---

278. "tīg-i tīz" terkibi metinde "tīg ü tīz" şeklinde geçmektedir.

- 15a   283 Eh̄l-şinās idi o merd-i güz̄in
Bildi anuñ h̄alini 'ayne'l-yak̄ın
- 284   Câme-i zer-kes yirine bir 'abâ
Añña terah̄hum idüp itdi 'atâ
- 285   Sâhir-i mekkâre durur bu cihân
Zâlim-i gaddare durur bu cihân
- 286   Lu'bet ider halkâ geçer çok hayâl
İşleri heb hîle vü pür-mekr ü 'âl
- 287   Bir nice lu'bet ki ider âşikâr
Her biri bir peyker-i lu'bet-nigâr
- 288   Hüsrev'e gösterdi şeker gâh tûrs
Dehre dinürse nola Ferhâd-küs
- 289   Olmaz iseñ ger buna bâver eger
Hûş ile bu kîssaya eyleñ nazâr
- 290   Gördi bu hâli şeh-i gurbet-zede
Düşdi anuñ yanına hayret-zede
- 291   Şâh bu ahvâli görince 'aceb
Nâminî ol kîşverûñ itdi taleb
- 292   Añdı geçen demleri feryâd idüp
Âhi felek evcine dek râh idüp
- 293   Nâr-i firâkiyle ciger tağladı
Rîste-i ümmîde gönül bağladı
- 294   Çihresi hayretle şehiñ kâh olup
Düşdi anuñ yanına hem-râh olup

- 15b   295 Didi cevābını idince recā
Mışr ilidür Kāhire dirler aña
- 296 Böyle diyüp şehrə revān oldılar
Birbirine mahrem-i cān oldılar
- 297 Cān ile ten gibi durur ittiḥād
Şāhuñ aña sevgüsü oldı ziyād
- 298 Kilmagiçün aña ri‘āyet hemān
Hānesine eyledi da‘vet nihān
- 299 Gün gibi ḡam-hāneme kilsaň nüzūl
Sözümi reddeylemegil kā’il ol
- 300 Bula kudūmūnle şeref hānemüz
Gün gibi rūşen ola vīrānemüz
- 301 Şart-ı ri‘āyatını takdīm idüp
Māl ü menālin aña takṣīm idüp
- 302 Nice ri‘āyetle idüp yād anı
Virdi kızın eyledi dāmād anı
- 303 Var idi bir duhter-i nīk-ahteri
Mihr ile māh olmuş idi müsteri
- 304 Māh-ı peri-çihre vü śirīn-suhen
Serv-ķad ü lāle-ħad ü sīm-ten
- 305 Bāğ-ı cinān hüsnī gülinden varak
La‘l-i lebi kevsere virür sebak
- 306 Tiynet-i la‘l-i lebi kim cān idi
Ta‘ne-zen-i çeşme-i hayvān idi

- 16a   307   Tal'ati hem şem'-i şebistān-ı dil
               Kāmeti hem 'ar'ar-ı būstān-ı dil
- 308   Zerrece yoğ idi dehāni anuñ
               Kilca görünmezdi miyāni anuñ
- 309   Zülf ü ruhı 'anber-i sārā-şiken
               Salmış idi gerden-i māha resen
- 310   'Aşık idi rüyına mihr-i münīr
               Ahsen-i eşkāl durur müstedīr
- 311   Cismi ki pālūde gibi nerm idi
               Kākum-ı semmūr gibi germ idi
- 312   Sūr idüp halkı meserretle şād
               Gerçi dil-i şehde melālet ziyād
- 313   Şu'bede-bāz-ı felek-i hīleger
               İtdüğü nīrenge kılurdu nazār
- 314   Lu'betine vālih ü hayrān idi
               Hayret ile bī-ser ü sāmān idi
- 315   Ğayrlere eylemeyüp keşf-i rāz
               Olmuş idi derd ile pür-sūz u sāz
- 316   Kesb-i sürür.. eylediler nice gün
               Şād olup halk olındı dügün
- 317   Aldı anı girdi şebistānına
               Çekdi o dem sīne-i 'uryānına
- 318   Şīr ü şeker gibi idüp ittiḥād
               Virdi aña hāsılı aldı murād

- 16b   319 'İşret idüp yār ile her şubh u şām
Anda karār itdi nice yıl temām
- 320 Bir nice evlādī olup şāhdan
Kesmedi ümmīdini dergāhdan
- 321 Rāvi-i şīrīn-suhen-i bezle-gū
Eylediler bunda nice güft ü gū
- 322 'Akl-i suhendān-i suhen-pverān
Bunda nice nūkteler itdi beyān
- 323 Açı kulagunūn gül gibi fehm eyle rāz
Nergis-i ra'nā gibi ol dīde-bāz
- 324 Cān ile bu nūkteleri dinlegil
Hūş ile bu kīssa(y)ı gūş eylegil
- 325 Turdī meger bir seher ol şehryār
Bir tārafa eyledi geşt ü güzār
- 326 Bād gibi eyledi geşt-i çemen
Tā ide nezzāre-i serv ü semen
- 327 Nīl kenārinā gelüp ol zamān
Gördi akar her yañā olmuş revān
- 328 İstedi ol demde şeh-i ǵam-zede
Gün gibi Nīl içre girüp gusl ide
- 329 Cübbe vü destārı idüp ber-tāraf
Düşdi o bahr içre nitekim sadef
- 330 Çekdi başın ṭaldı suya çün ḥabāb
Tutdı kamer cirmini gūyā seħāb

- 17a   331 *Nile şinā itdi virüp suya fer
Ser çıkarup eyledi ol dem nażar*
- 332 *Nergis-i şehlā gibi ol demde şāh
Açdı gözin eyledi ol dem nigāh*
- 333 *Gördi turur halk olup cümle cem^c
Kendisi ol encümen içinde şem^c*
- 334 *Halka olup bir yire aḥbāb heb
Nazır-i şeyh olmuş idi şāb heb*
- 335 *Halk ile memlüyidi bālā vü zīr
Kimi anuñ mīr idi kimi vezīr*
- 336 *Bir söze şeyh itmiş idi ibtidā
İtmemiş ol sözi dahi intihā*
- 337 *Şeyh kelāmını temām itmemiş
Rahş-i suhen menziline yitmemiş*
- 338 *İrmemmiş ol söz dahi encāmına
Nazır idi halk anuñ i'lāmına*
- 339 *Gördüğü dem şāh o cem^ciyyeti
Cān u dile düşdi anuñ ḥayreti*
- 340 *Didi 'aceb düş mi ya hāb (u) hayāl
Dehşete irdi oluban deng ü lāl*
- 341 *Kendüden ol demde olup bī-haber
Hayret ile şeyhe iderdi nażar*
- 342 *Hande ile şeyh hītāb eyledi
Nükte ile ana 'iṭāb eyledi*

- 17b   343 Hālet-i mi'rāci idindün̄ mi zevk
           Yek-cihet oldukda saña gevk u taht
- 344 Rütbet-i Peygamberi ey nā-sipās
       Eyle hemān var yüri bundan kıyas
- 345 Nisbet olınsayıdı ben aña kimüm
       Ümmeti içindeki kemden kemüm
- 346 Ben bu kadar keşfe bugün māliküm
       Fakr u fenā milketine sāliküm
- 347 'ilm-i ledünn̄iden olan bā-haber
       Bildi nedür hālet-i sırr-ı kader
- 348 Keşf bilen gerçi kemāl ehlidür
       Zevk iden bunları hāl ehlidür
- 349 Her ne ki söylerler ise kā'il ol
       Cānib-i inkāra tīr-i mā'il ol
- 350 Yanlığı pervāneden ögren hemān
       Hāleti dīvāneden ögren hemān
- 351 Ehli dile bir dahı inkārı ko
       Elde ise perde-i pindārı ko
- 352 Qizme yürü dā'ire pergārvār
       Nokta-sıfat anda olup ber-karār
- 353 Kim ki ide pāyını andan birūn
       Sāye gibi ol dem olur ser-nigūn

امنى اىچىدىن
 345.Bu beytin ikinci misrai metinde " كى كىمدىن كىم " şeklindedir.

- 354 Mezlakadur anda olinmaz hıram
Degme kimesne koyimaz anda kam
- 355 Kalbüni ayine-sifat eyle saf
Cümle kusuruña idüp i'tiraf
- 16a 356 Güs idicek bu sözi sah-i cihān
Şeyhün o dem destini öpdi hemān
- 357 Perde-i inkarı idüp çak çak
Çihresini eyledi öñinde hak
- 358 Gül gibi bu sözleri idince güs
Yumdu dehen gonceves oldı hamus

Sebeb-i tahrir-i risale ve bā'is-i tasdīr-i makāle oldur ki bir gice nā-gāh čerh-i ġaddārdan şikāyet ve tāli'-i nā-hemvārdan hikāyet iderken dil-i remideye ve çeşm-i belā-dideye h̄ab ġālib olup murğ-i dil hayāl 'ālemin seyrān ve ol cānibe pervāz-künān-i tayarān iderken bir gülşen ve miyān-i gülşende bir encümen görüp ve sahib-i encümen kimlerdür diyü su'āl ve su'āl şüretinden kīl ü kāl olundukda biri sadr-nişin-i Hüsrev (ü) Nizāmī ve aña karib olan temkin-i Nevāyī ve Cāmī'dür diyü cevāb olunup anlardan istimdad taleb olundukda ellerinden suhen cāmin nūş ḡam-i dūnyāyi ferāmūş itdügündür.⁽¹⁾

- 18b 359 Söyle eyā tūti-i şirin-makāl
Evc-i suhen üzre açup perr ü bāl

1.Bu kelime metinde "itdükdür" şeklinde yazılmıştır.

- 360 Bülbül-i rengīn-gül-i bağ-i suhen
Sāki-i gül-gün-mül-i nev-encümen
- 361 Nāzım-i manzūme-i silk-i güher
Kātib-i her nāme-i kilk-i hüner
- 362 Hāme-i dānende-i hikmet-beyān
Gayb zebānidan olup tercemān
- 363 Böyle beyān itdi ser-encāmumi
Şerh idüp gūssa-i ălāmumi
- 364 Bir gice kim ağlar idüm zār zār
Pister-i bālinüm olup hār hār
- 365 Gonçe gibi çāk-i girībān idüm
Lāle gibi bağrı tōlu kan idüm
- 366 Künc-i fenā olmış idi meskenüm
Gül gibi sad-çāk idi pīrahēnüm
- 367 Kanlara ğark olmış idi cism-i zār
Hār-i gam itmişdi derūnum figār
- 368 Sāye-şifat olmış idi pāy-māl
Bād-i seher gibi olup bī-mecāl
- 369 Sadrgeh-i işretüm olmışdı gam
Mahremüm olmuş idi derd ü elem

364.Bu beytin birinci misrai metinde "Bir gice kim
ağlar idüm zār u zār " şeklindedir.

- 19a   370 Sāye-şıfat dūr olup (ol) nūrdan
Fark olunmazdı yirüm gürdan
- 371 Pisterüm olmuş idi bir hıst-i pāk
Dīdede bahtum oluban tābnāk
- 372 Dāğ ile dil yanar idi lālevār
Dīdelerüm yaş döküben zār zār
- 373 Hün-i şafakla pür olup dāmenüm
Lāleye dönmiş idi pīrahentüm
- 374 Üstüme devr itmedi kūtb-i murād
Bulmadı dil şes-der-i gamdan güşād
- 375 Tālib idüm keşb-i kemāl itmege
Rāgīb idüm gāhi su'āl itmege
- 376 Nice zamān kesb-i kemāl eyledüm
Bahsde dānāları lāl eyledüm
- 377 Bir nice dem okuyuban naḥv ü sarf
Dikkat ile bahs idüp harf-be-harf
- 378 Mantıkum işitse ger ehl-i kelām
Bile rüsüm ile nedür hadd-i tam
- 379 Cins ile keyfiyyet-i hayvān nedür
Fasl ile māhiyyet-i insān nedür
- 380 Künhiyile her biri idrāk olup
Gerd-i cehilden dil ü cān pāk olup
- 381 Hokka-i dilden çıkarup dürx-i pāk
Gevher-i hūr gibi dür-i tābnāk

- 19b 382 Rüyumi gam eyler ise nola zer
Cevheri har-mühre sanur nice har

383 Bär-i gamum çekse bu gerdün-i dün
İki büküp kāmetini ide nūn

384 Tāb-i tenüm görse eger sū-be-sū
Ola gūnes lerze idüp zerd-rū

385 Seyr idicek cism-i nizārum hilāl
Barmağın ı̄sirdi olup pür-hayāl

386 Şem'-sifat şu'le-i āh-i derūn
Oldı felek sakfına zerrīn-sütūn

387 Üstüme gam yār yüksüp bī-'aded
Tāli'-i nā-şād elinden meded

388 Migfer-i simīn geyüp māh-tāb
Koltuğına nīzesin almış şihāb

389 Sa'şa'adan destine almış hadeng
Kevkeb-i bahtumla diler ide ceng

390 Şöyle za'īf eyledi kim gam beni
Yıllar ile görmeye sāyem beni

391 Ravza-i 'aşk içre olup ten sifāl
Dağlarum anda karanfül misāl

392 Bu şadef-i pür-güher-i nil-gūn
Hey'et ile oldı neheng-i nigūn

382. Bu beytin ikinci misraında geçen "här-mühre" terkibi metinde "" şeklinde yazılmıştır.

- 393 Cilve kılup zümre-i kerrūbiyān
Gülşen-i ḡabréya çıcup nā-gehān
- 20a 394 Atlaṣ-i eflāk gūher-dūz iken
Kevkeb-i seyyāre şeb-efrūz iken
- 395 Pīr-i ḥired gördi benüm hāletüm
Bildi nedür dildeki keyfiyyetüm
- 396 Didi eyā tālibəsi rāh-i fənāma
Bi-siper-i ‘arsa-i rāh-i bekā
- 397 Mihnet-i hicran irişür vuṣlata
Kürbet-i devrān irişür gāyete
- 398 Şeyh Nizāmī gibi mīr-i suhen
Hōş didi bu beyti o merd-i kūhen
- 399 ان مع العسر چویسخانه قضاست
شاد برانم که گلام خداست
- 400 شاد برانم که دل من خوبیست
آمدن خم سبب فرمودیست
- 401 Gūl gibi bu nükte(y)i gūş itdi dil
Bah̄r gibi şevk ile cūş itdi dil
- 402 Ğam gidüp oldukça gön̄ül bī-melāl
Gözlerümi bağladı h̄āb u hayāl
- 403 Halka sunup sāki-i gerdūn şarāb
Olmış idi her biri mest-i ḥarāb
- 404 Olmuş idi mihr-i sipihr-i berīn
Kürsi-i şeş-gūse-i mesned-niśīn

- 405 Seng Zuhal sāgarın itdi şikest
Büy-i mey-i h̄ab ile halk oldı mest
- 20b 406 Bend idicek bābını ser-cümle nās
Yapdı derūn bābını ol dem havās
- 407 Zeyn olicak nūh tütuk-i āsmān
Nat'-i zerīn saldı o dem keh-keşān
- 408 Nakş-ger-i sūret-i eyvān-i māh
Tutmış idi ‘āleme çetr-i siyāh
- 409 Milket-i nāsūtdan itdüm güzer
‘Ālem-i lāhūti idendüm sefer
- 410 Seyr idüp ol ‘arsada bir encümen
Sahnı gül ü lāle vü serv (ü) semen
- 411 Bülbül-i dil derd ile efgān idüp
Cān gözü ol gülşeni seyrān idüp
- 412 Bir yire gelmiş nice sāhib-dilān
‘Isret ider şevk ile bir nice cān
- 413 Her biri bir h̄ur-i firişte-sirış
Hoş-dil ü hoş-gūy cü ehl-i bihiş
- 414 Halka olup bir yire aşhāb-i ‘aşk
‘Isret ider şevk ile erbāb-i ‘aşk
- 415 Sadr-nişin Şeyh Nizāmī biri
Mest mey-i ‘aşk ile Cāmī biri
- 416 Zīver içün h̄uri-i cennet-esās
Dāne-i tesbīhin ider iltimās

- 417 Vāli-i erbāb-i ṭarīkat odur
Kāṣif-i esrār-i ḥakīkat odur
- 418 Kişver-i nazmūn̄ birisi Hüsrev'i
Sözde Nevāyi'dür anūn̄ pey-revi
- 21a 419 Sūziş-i nazm ile fesāhat-ṣī'ār
Fażl ile dānişle belāğat-disār
- 420 Her biri bir şā'ir-i sihr-āferīn
Her biri bir fażl ile merd-i güzīn
- 421 Her birinūn̄ menzili gülzār-i Kuds
Her birinūn̄ mahremi ebrār-i Kuds
- 422 Her birinūn̄ sözleri dürr-i semīn
Dilleridür gevher-i bahr-i yakīn
- 423 Her birisi mazhar-ı ḫasār-ı 'aşk
Dilleridür mahzen-i esrār-ı 'aşk
- 424 Her birinūn̄ sözleri sihr-i helāl
La'l-i leb-i yār gibi pür-hayāl
- 425 Serv gibi kaddine virüp kiyām
İtdi bañna her birisi iħtirām
- 426 Gördi beni her biri 'izzet idüp
Aldı o dem yanına da'vet idüp
- 427 Sundilar ol demde bañna tolu cām
Şevk ile nūş itdi dil-i müstehām
- 428 Reng-i şafak 'aks-i şarābi anūn̄
Günbed-i gerdūn̄ ḥabābi anūn̄

- 429 Da'ireler bağladı cām-i şarāb
Nokta-i merkez gibidür her habāb
- 430 Nūş ide 'ākil ger o peymāneden
Dehri yıka na're-i mestāneden
- 431 Tesne Fürāt'a ki ire hastevār
Hiç kala mı ol arada ihtiyan
- 21b 432 Cūşa gelüp şevk ile cām-i şarāb
İtdi göge tācını yir yir habāb
- 433 Küt-i dil oldukda o rūh-i revān
Her birisi didi ola nūş-i cān
- 434 Şevk ile it sen de eyā yār-i nev
Hirkāñ mey-hānede bir gün girev
- 435 Mahv ola tā dilde kamu mā-sivā
Fāniyi terk eyle yüri ol bekā
- 436 Ger baña sorsaň o meyün hāletin
Tiynetini hil'at ü keyfiyyetin
- 437 Dikmedi tākini anuň bāgbān
Sikmadı engürini pīr-i muğān
- 438 Neş'esini zevk idicek ehl-i hāl
Nātiķa hayrān ola vü 'ākd-i lāl
- 439 Bāde-i tevhīd dinür aña nām
Mihr ile māh alsa nola ele cām
- 440 Āyine-i cām-i Sikender budur
Bāde dimeň rūh-i musavver budur

- 441 Açı gözünü sohbet-i 'irfān nedür
Bunda gedā hak ile yeksān durur
- 442 Kim ki bu meyden ger ola cur'a-dār
Haşre degin zinde ola Hızrvār
- 443 Çün beni ol sāki-i bezm-i elest
Eyledi bir cāmī ile nīm-mest
- 444 Bāde nedür cām nedür bilmezin
Puhtı nedür hām nedür bilmezin
- 22a 445 Pertev atup şā'şā'a-i nūr-i zāt
'Aklum alup itdi tecelli sıfat
- 446 Hażret-i Cāmī göricek hālümi
Bildi nedür sīret-i akyālümi
- 447 Öpdüm elin kılmadı ben zāri red
Serv gibi anı idindüm sened
- 448 Bāde-i şevk ile yitirdüm özüm
Sürdüm o dem pāyına çirkin yüzüm
- 449 Fażl ile dānişle görince ferīd
Ol bana pīr oldı ben aña müriid
- 450 Hāk-i rehin kühl-i sa'ādet bilür
Fursatı encām-i ḡanīmet bilür
- 451 Didüm eyā kūtb-i zemīn ü zamān
Kaşif-i esrār-i rumūz-i cihān
- 452 Pīrüm olup gel beni irşād kīl
Bu dil-i vīrānumi ābād kīl

- 453 Ayine-i kalbe irişsün safā
Hāk-i rehūndür gözüme tütiyā
- 454 Gün gibi pertev saluban gāh gāh
Şāhid-i ma'nāya olam cilvegāh
- 455 Eyleyicek aña bu remzi 'iyān
Didi eyā mense-i rāz-i nihān
- 456 Sīrr-i cihān olmadı mübhēm sañā
Mūlk-i suhen oldı müsellem sañā
- 22b 457 Al elüne hāme-i misgīn-rakam
Çīn-i hayāl içre yüri çek 'alem
- 458 Tab'-i suhen-senc ile ferzānesin
Bahr-i nażimda dür-i yek-dānesin
- 459 Dürr-i suhen gevher-i kām içredür
Tīg-i pesendīde niyām içredür
- 460 Bahr-i suhen içre sözün dürr-i hās
Rağbet ider görse anı 'āmm u hās
- 461 Baş kademün mülk-i fesāhat senün
Çek 'alemün evc-i belāğat senün
- 462 Her gazelün şöhre-i āfākdur
Zümre-i 'uşṣāk aña müştākdur
- 463 Ehl-i dile nażmün olur ğam-güsār
Āşık-i dil-hastelere yār-i gār
- 464 Şāhid-i makşūdī kenār eylegil
Murğ-i ma'āni(y)i şikār eylegil

- 465 Bāde-fürūşān-ı reh-i vahdet ol
Halka-be-gūşān-ı der-i devlet ol
- 466 Mulk-i suhen saňa müsellem ola
Hüsrev işitse saňa çäker ola
- 467 Gülşen-i Şeyh içre güzer eylesen̄
Mahzen-i Esrār'a naazar eylesen̄
- 468 Her sözidür bikr-i 'arūs-ı hayāl
Eylememiş nā-kese 'arz-ı cemāl
- 469 Zümre-i nā-dāndan idüp hicāb
Her biri tutmış yüze misgin niğāb
- 23a 470 Zülfini cārūb ider anda hūr
Kaşr-ı cinān gibi durur bī-kuşūr
- 471 Sūzen-i zer almış ele āftāb
Örmege şīrāzesini penç-tāb
- 472 Güllerine irmeye ăzār-ı has
Bād-ı sabā eylemeye anda ses
- 473 Bahri suhenden dür idüp intihāb
Söyle bu uslūbda sen bir kitāb
- 474 Dehri tuta gün gibi āvāzesi
Riştē-i zerrin̄ ola şīrāzesi
- 475 Rāz-ı cihān anda hüveydā ola
Āyineves aňa merāyā ola
- 476 Zeyn idicek dürr ile hōni hem ol
Bahri bu bahr ola bu uslūb ol

- 477 Seyr idicek hāl ü hattını hemin
Olma o hirmende sakın hüse-çin
- 478 Gayrı kelāmın dilüne almagıl
Gevherüni hāk-i rehe şalmagıl
- 479 Kapma melah pāyını gel mürdan
Sāye(y)i fark eylemegil hūrdan
- 480 Sā'ir-i dehrün̄ biri ey ḥoş-nefes
Gülşenine girmeye kilmış heves
- 481 Bād-i seher gibi koparmış gulin
Her yaña şalmış dagidup sünbülin
- 482 Mahzen-i Esrār olup rahne-dār
Eyle anuñ rahnesini üstüvār
- 23b 483 Dik yürü ol 'arsada serv-i cemen
Girmeye tā kim aña zāg u zegan
- 484 Dā'im aña bād-i seher girmesün
Nergisine bād-i gezend irmesün
- 485 Gülsenine girmeye aḡyār anuñ
Güllerine irmeye āzār anuñ
- 486 Kim ki direr ise anuñ sūsenin
Tīğ-i każā hāke şalar gerdenin
- 487 Her elifi nīze-i nev-hīzdür
Rāları heb hançer-i hūn-rīzdür
- 488 Lāmları almış ele misğin kemend
Geçmek için gerden-i a'ḍaya bend

- 489 Kim ki o gülzāra gire jālevār
Nokṭaları ide anı inkisār
- 490 İster iseň rāz-i nihāndan haber
Bu sözi şehvün bize bürhān yiter
- 491 تیغ ز راماس سخن ساختم
هر که پش آمد سرچ اند افتخت
- 492 Tīg-i zebāni ile ol merd-i pāk
Bir nice şāhib-dili kilmış helāk
- 493 Sahni anuň cilvegeh-i hūr ola
Nergis-i bīnāları pür-nūr ola
- 494 Gül gibi bu nūkteleri gūş kıl
Cānuňa bu dūrleri mengūş kıl
- 24a 495 Haste-dile böyle virince cevāb
Dīdelerüm o dem itdi terk-i h̄āb
- 496 Gözüm açup 'āleme itdüm nażar
Şaldı felek tākına hursid fer
- 497 Oldı debistān-i felek pür-ziyā
Tifl-sīfat şubh okıldı "وَانْسِي"
- 498 Saḥfa-i ḡerh üzre debīr-i felek
İtdi şebün noktasın ol demde hāk
- 499 Ḥalveti-i ḡerh çün itdi zuhūr
Ketfine salmışdı muṣallā-yı nūr
- 500 Şīr-sūvār irdi seher ğārdan
'Ālemi pür eyledi envārdan

- 501 Şubḥ alup dūşına zerrīn rida
Şa'şa'adan destine almış 'asā'
- 502 Gitdi şebistān şubḥ irdi māh
Eyledi hāver ilini cilvegāh
- 503 Bāl-i hūmāyūn ile tāvūs-ı mihr
Oldı seher cilveger-i bāğ-ı mihr
- 504 Nefha-i 'īsī gibi bād-ı seher
İtdi nice mürde-dili tāze ter
- 505 Gitdi gözümden çū hayālāt-ı hāb
Revzenüme geldi seher āftāb
- 506 Subh gibi yakamı çāk eyledüm
Na're-zenān cihremi hāk eyledüm
- 24b 507 Şifte-hāl itdi bu hālet beni
Bahr-ı gama şaldı bu hayret beni
- 508 Vālih ü hayrān olicak 'akl u cān
Bir tarafa su gibi oldum revān
- 509 Sevk ile bir gülşene itdüm mürür
Sūri anuñ güller ile pür-sürür
- 510 Ma'kili hatt ile yazupdur çemen
ابن الله بنانا من
- 511 'Aşık-ı gül bülbül-i śūrīde-hāl
Perde-der olmışdı nesīm-i şimāl

502.Bu beytin birinci misraında vezin tutarsızdır.

- 512 Hāl-i benefše ki semen içredür
Nokta-i nündur ki çemen içredür
- 513 Şahni anuň gülſen-i hadrāyidi
Yāsemeni ‘ikd-i süreyyāyidi
- 514 Goncə tenürına şalup āteşi
Gark-i ‘arak oldı ruh-i mehveşi
- 515 Kendiye gelsün diyü her dem ḥabāb
Sīne ilə saçdı yüzine gül-āb
- 516 Hande-i gül girye-i ebr-i bahār
Kahkaha-i kebg figān-i hezār
- 517 Gūş-i siphire irisüp ḡulgule
İrdi semā vü semeke velvele
- 518 Tāze gülüň görüdi fenāsin ḫarib
Anuň içün nāle kılur ‘andelib
- 519 Şānelemiş kākülüni yāsemen
Jāle aşar boynına dürr-i ‘Aden
- 25a 520 Bād ile el oyunın oynar çenār
Serv ider ayagi üzre karār
- 521 Çāk idicek goncə yakasın hemīn
Sūzen alup ḫar diker dāmenin
- 522 Silsile-i āb zirih ber-zirih
Tavk-i zemīn oldı girih ber-girih
- 523 Goncenüň olmışdı debistānı şīr
Bülbül olup tıfl gibi güše-gīr

- 524 Gördi seher şebnem ile açdı mül
Kokuyu götür didi seb-buya gül
- 525 Döndi yeşil şem'e çemen içre serv
Süret-i pervaneye şekl-i tezerv
- 526 Cām-i Cem'i lāleye bāğ-i cinān
Bād ile gönderdi seher armagan
- 527 Conce güle karşı gelür rū-be-rū
Nāgme-i murğān-i çemen sū-be-sū
- 528 Seyr idicek sünbüll ilə güllerin
Güs idicek nāle-i bülbüllerin
- 529 Didi eyā tālib-i rāh-i fenā
Ālem-i lāhūtdan irdi nidā
- 530 Sāyevəş ey hāk ilə yeksān olan
Hātır-i ma'muresi vīrān olan
- 531 İster iseñ bula kelāmuñ şeref
Bahr-i suhen içre çü dürr-i şadef
- 532 Şimdi yeni şāh gelüp āleme
Revnak-i nev irdi dil-i ādeme
- 25b 533 Ālim ü hem ādil ü hem hāk-şinās
Zevk sürür üzre durur cümle nās
- 534 Şad olursa nola ger hāss u ām
Buldu vücüdiyle nizām intizām
- 535 Yüz süriyüp ol ulu dergāha gül
Hamd ü sipās eyleyüp Allāh'a gül

- 536 Levh-i dile bu sözi tahrīr it
Midhat-i sultān ile taṣṭīr it
- 537 Bu "Gül-i Sad-berg"i gūlistāna sun
Nuk̄re-i hāmi yürü ol kāna sun
- 538 Pāyına bu dūrleri eyle nisār
Şevk ile dil cūş idüp lūccevār
- 539 Kim durur ol şāhi beyān ideyin
Vasfını gün gibi 'iyān ideyin
- 540 Şāh-i felek-rif'at ü cevzā-ṣitāb
Şāh-i melek-haslet ü 'ālī-cenāb
- 541 Şāh-i Ferīdūn-hāsem ü Cem-neseb
Bendesidür hem 'Acem ü hem 'Arab
- 542 Şāh-i Sikender'dür ü Dārā-nişān
Tāc-dih (ü) taht-sitān-ı şehān
- 543 A'ni Selīm ibni Süleymān Hān
Dāver-i devrān şeh-i kāmrān
- 544 Şāh-i felek-taht u melā'ik-hāsem
Kutb-i semā-kadr (ü) kevākib-hāsem
- 26a 545 Sāye-i Ḥallāk-ı zemīn ü zamān
Kem kūlidur Kayser ü Fagfūr Hān
- 546 Şāh-i felek-mertebe cevzā-sitām
Rahş-ı sipihr olsa nola aña rām
- 547 Āb-feşān-ı ser-i kūyi seḥāb
Meş'ale-dār aña meh ü āftāb

- 548 Zāti durur sāye-i ‘avn-i ḥudā
Oldı serā perdesi perr-i hūmā
- 549 Perde-keş-i nūh-felek-i perde-dār
Sahn-i serāyında bir altunlu zār
- 550 Hüsrev-i meh ḥalka-i dergāhidur
Zer-keş-i ḥūr dāmen-i ḥargāhidur
- 551 Dūd-keş-i maṭbah-i cūdī sipihr
Şemse-i eyvānı durur māh u mihr
- 552 Tīgi ki bir rūh-i musavver durur
Süre-i Feth anda muharrer durur
- 553 Dehre olursa nola ger pādişāh
Zāti anuñ oldı çü zill-i īlāh
- 554 Hādim-i kem-ter aña şāh-i ḥabes
Bir kuli olmuş adı ḥāver gūnes
- 555 Sancığınıñ zilli düşerse şehā
Sahn-i cehennem ola cennet-serā
- 556 ‘Aks-i ruhi nūr-i sa‘ādet durur
Hāk-i rehi efser-i devlet durur
- 557 Kasd-i ‘adūv itse o kışver-güṣā
Önce Hızır aña olur reh-nūmā
- 26b 558 ‘İsmetini hem-ser idinseydi māh
Nakş-pezīr olmaya çerh üzre māh
- 559 ‘İsi-i ç. göge irse ger
Kurs-i gūnes honı ola muhtasar

- 560 Mir-i Habes bir karaca çäkeri
Rus şehi haymesinün mihteri
- 561 Alsa olur destine tîr ü kemân
Süre-i nûn ve'l-kalem andan nisân
- 562 'Iyş idicek ol şeh-i häver-zemîn
Kâse-i bezmin çeke Fâgfür-i Çin
- 563 Hâk-i rehin efser-i devlet bilür
Begler anı mücib-i 'izzet bilür
- 564 Sürme ider ayağı tozin melek
Müzesini tac-i zer eyler felek
- 565 Tîri ile hâsil olur her murâd
Dinse aña ger nola zâtü'l-'imâd
- 566 Kim ki ide hîdmeti bâbin taleb
Gevher-i maksûda irer bî-tâ'ab
- 567 Her neye kâşd eylese ol tac-dâr
Şâhid-i matlûbını eyler kenâr
- 568 Şîri zebün ey leye eylerse zûr
Bebr-şîfat nite ki Behrâm-ı gûr
- 569 Ey Cem üşeh kâdr (ü)'adalet-penâh
Vey meh ü mihr-efser ü zerrîn-külâh
- 570 Tîgûni çek gün gibi meydâna gel
Rahşunu şal gün gibi meydâna gel
- 27a 571 Milket-i Zâvîl ü 'Acem hem senün
Çäkerün olsa nola Rüstem senün'

- 572 Eyledi Rahmî kapuñi ilticâ
Eyle aña mansib-i 'âli 'ata
- 573 Sencileyin şâha 'atâ yaraşur
Mâha safâ mihre ziyâ yarasur
- 574 Bir nażar it dide-i hün-bârına
Merhamet it sîne-i efgârına
- 575 Şehlerün olur nażarı kîmyâ
Kûşe-i çeşm ile nażar kîl aña
- 576 Serv-i çemen gibi olup tâgri yol
Himmet umup işigüne geldi ol
- 577 Gam beni pâ-mâl ider her nefes
Pâdişehüm ol baña feryâd-res
- 578 Gâhi sitem dideleri yâd kîl
Hâtır-i vîrânını âbad kîl
- 579 Dest-i kabülün beni kîlmaya red
Südde-i 'ulyâni idindüm sened
- 580 Gülsenünün bûlbûl-i elhâniyum
Midhatinün tüti-i hoş-hâniyum
- 581 Ma'rifetüm aňlayamaz degme kes
Güllerümi hâr şanur nice has
- 582 Sâye gibi gerçi ki efgendeyüm
Gam yemezüm çünkü saña bendeyüm
- 27b 583 Midhatün olsa nola evrâdumuz
Oldı kapuñ bendesiecdâdumuz

- 584 Devlet ü izzetle dilerseň sebāt
Ben kuluňa eyle şehā iltifāt
- 585 Gün gibi götür beni gel hākden
Kadrümi ačlā idüp eflakden
- 586 İster isen̄ izzet ola pāy-dār
Eyle suhen-dān olana itibār
- 587 Devlet-i bāki(y)i dilerseň hemīn
Marifet ehli ile ol hem-nişīn
- 588 Şāh-i Sikender-der ü Dārā-tebār
Oldı Felātūn (u) Eresto'ya yār
- 589 Olmasa dānālar aña reh-nūmā
Olmaز idi böyle o kişver-güšā
- 590 Cümle fūnūn içre bugün fā'ikum
Her ne ki ben himmet ola lāyikum
- 591 Fenn-i mečānī vü bedīc ü beyān
Su gibi dil tifli kılupdur beyān
- 592 Nazmumi seyr itse Nizāmī benüm
Bir gazelüm ger göre Cāmī benüm
- 593 Gün gibi āyīnelerin şaf idüp
El koyalar sīneye insaf idüp
- 594 Bunca faziletle eyā dürr-i pāk
Gayret-i akrān beni itdi helāk
- 595 Himmeti senden nola umarsa cān
Büy-i hoşı gülden umar bağbān

- 28a   596 İşigüne 'arz olicak hāletüm
Lutf idüp incinme baña devletüm
- 597 Ehl-i dilün' melce⁽ⁱ⁾ kapuñ durur
İki cihān devleti tapuñ durur
- 598 Mihnet ü ġam araya aldı beni
'Aklum alup hayrete şaldı beni
- 599 Gūş olicak hālet-i güftārumuz
Fehm olına hāl-i dil-i zārumuz
- 600 Bu durur ümmidüm eyā dādger
Ola kapuñ kulle-i ehl-i hüner
- 601 Hasre degin ey şeh-i zerrīn-külāh
Hāfiżuñ u nāşiruñ ola İlāh
- 602 Devlet ü 'izzetle olup ber-devām
Esb-i murādāta süvār ol müdām

RAVZA-İ DÜVÜM: Reviş-i kalem-i tīzgām ve cünbüş-i
hāme-i bī-ārām tāyy-i mekān idüp gūlistān-i mihnetde
būlbül-i destān-serā gibi senā-hān ve tüti-i gūyān-i
şīrīn-zebān gibi şekkeristān-i beyānda hoş-elhān oldu-
ğunuñ beyandur.

- 603 Oldı ezel zāde-i kudret kalem
Anda ebed rahşı olupdur rakam
- 28b   604 Hey ne kalem tāze-nihāl oldı o
Ravza-i iklīm-i misāl oldı o

- 605 Bulmadın áváze-i hestí vücúd
Anda musávverdi rúsüm-i şühüd
- 606 Yazdı ezel misk ile ‘unvánını
Tá ki mu‘at̄tar kila dívánını
- 607 Oldı suhen vásita-i emr-i "ك"
Kár-i cihán nice olur bı-suhen
- 608 Dil ki aña mazhar-i ásárdur
Mahzen-i gencíne-i esrárdur
- 609 Áyine-i gaybdur ol genc-i pák
Gün gibi kıl çihresini tábñák
- 610 Oldı göñül áyine-i pür-hayál
Bikr-i suhen ‘arz ider andan cemäl
- 611 Bād-i Mesíhā gibidür hoş-nefes
Tá’ir-i cān şekkerine pür-meges
- 612 Tüti suhen-güy degülmisseydi ger
Tu‘me aña olmaz idi gül-şeker
- 613 Häl idinürdi bunı ehl-i beyán
Oldı suhen güy zebân savlecân
- 614 Bāde-perestân-i şarâb-i elest
Oldı suhen cāmiyile ním mest
- 615 Náfiz-i gencíne-i nakd-i cihán
Almadı söz gibi dürr-i räyğän

612.Bu beytin ilk misraında vezin tutarsızdır."se" eki kaldırılırsa düzelir.

- 616 Çeşm-i firāsetle olınsa nazar
Dürr-i suhen gibi kanı bir güher
- 29a 617 Söz iledür tīg-i zebān dür-feşān
Oldı suhen gevher-i tīg-i zebān
- 618 Yazdı bunı hāme-i misgīn-hulel
Müşkil-i īalem söz ile oldı hāl
- 619 Olsa nola mūcib-i ibret suhen
Oldı kılıd-i der-i hikmet suhen
- 620 Oldı zebān ile suhen tev'eman
Tıfl-i dile andan irişür ziyān
- 621 Şem' ne dem kilsa zebānin dīrāz
Dil uzadur kesmek içün anı kāz
- 622 Söz aña dirler ki ciger-süz ola
Gāliye-sāz u şadef-efrūz ola
- 623 Söz ile insāna irer imtiyāz
Söz iledür dehrde nāz u niyāz
- 624 Kim ki bu dehr içre suhen-dān olur
Kişver-i nazm içre ulu hān olur
- 625 Olsa suhen rahşı ne dem kim revān
Olmaya hā'il aña kevn ü mekān
- 626 Murğ-i suhen açmaya ger perr ü bāl
Bülbül-i dil olur idi deng ü lāl
- 627 Bahr-i tabī'atde eyā dīdever
Dil şadef oldı vü suhendür güher

- 628 Nüh-kafes-i şeş-der-i firuze-fam
Eylemedi söz gibi bir murğı rām
- 629 Durr-i suhen gibi kani genc-i pāk
Genc-i güher aña göre müşt-i hāk
- 29b 630 Söz güherinün ki gönül kānidur
Şu'le virür la'l-i Bedahsānidur
- 631 Gerçi kalem ney-şeker-engīzdür
Söz güheri ma'rifet-āmīzdür
- 632 Her ne ki var sonı fenā oldı ol
Kani suhen gibi bir Ölmez oğul
- 633 Hızır gibi haşre degin zindedür
Çerh lisāni gibi pāyendedür
- 634 Nātiķa ger olsa idi beste-dem
Fark olinmazdı 'Arabdan 'Acem
- 635 Kān-i suhenden nice gevher 'iyān
Eyleyeyin tūtar isen gūş-i cān
- 636 Hey nice gevher ki dūr-i şāhvār
İtse hilāl anı nola gūşvār
- 637 Buldu güher silki gibi intizām
Durr-i suhenle bezenüp bu kelām
- 638 Sözlerüme gel kulağ ur gül gibi
Şerh ideyin hālümi bülbül gibi
- 639 Nāle idüp sīne delüp ney gibi
Cūş u hūrūş eyleyelüm mey gibi

- 640 Ra' d figānum işidüp in̄lesin
Zārum ile tās-ı felek ciñlasın
- 641 Hirkasını çāk ide sālūslar
Per yaka hu āteşe kaknūslar
- 642 Gūş ide ger sūz-ı dil īhengini
Zühre yire çaldı o dem cengini
- 30a 643 Bildi buni 'akl-ı firāset-şinās
Şāhid-i ma'nāya suhendür libās
- 644 Dām-ı suhen içre saçup dāneyi
Cān ile gūş eyle bu efsāne(y)i

HIKĀYET: Bülbül-i gülistān-ı rāz 'andelib-i būstān-ı Şirāz'uñ nāle-i cān-güdāzi pür-sūzken bir zāg-ı siyeh-kirdāra te'sir itmeyüp inkārda iken bu matla'-ı cān-güdāzi gūş ve inkāri gönülden ferāmūş itdüigidür.

Beyt:

645 برد درختان سبز در نظر هو شندر
حمر و رقى دفتر معرفت کرد کار

- 646 Sa'di ki Şirāz-ı çemen bülbülü
Tutmuş idi dehri anuñ gulguli
- 647 Nagmeger-i bülbül-i būstān idi
Murğ-ı çemen gibi hoş-elhān idi
- 648 Bülbül-i destān-zen-i gülzār-ı 'ışk
Her sözi هر بار عشق
- 649 Cānına bir ātes urup sūz-ı derd
Dūdiyile pür felek-i lāciverd

- 650 Nûr-ı riyâzette ki pür-hâl idi
Gâhi elif kâmeti geh dâl idi
- 651 Kîlmış idi lâyile nefy-i vücûd
Çekmiş idi çeşmine kühl-i vücûd
- 30b 652 Zümre-i râz ehline mesned-nişin
Dîdeveş olmuş idi 'uzlet-nişin
- 653 Gün gibi olmuşdı o rûy-ı sefîd
Şa'şa'asıydı âna müy-ı sepîd
- 654 Sanur idi şekline iden nazar
Gün gibi yüzinden anuñ nûr iner
- 655 Evc-i sa'âdetde idinmiş mekân
Olmuş idi şemlesi şems-i cihân
- 656 Bahr-i şühûda dili gavvâş idi
Tâlib-i dürr-i güher-i hâss idi
- 657 Ayine-i kalbi idi tâb-dâr
Bir nemedi kîlmış idi ihtiyâr
- 658 Her sözi bir dürr-i meçâni idi
Rûh-ı Kudüs feyz-nişâniyidi
- 659 Devlet-i sermed gibi ferhunde-fâl
'Akl-ı mücerred gibi zîbâ-cemâl
- 660 Zâtı idi ayine-i ȝayb-bîn
Sîrr-ı hâfi 'aynına 'ilme'l-yakîn

659.Beytin ilk misrai metinde "Devlet ü sermed gibi ferhunde-fâl" şeklinde yazılmıştır.

- 661 Mâh-i felek gibi olup kûşe-gîr
Olmuş idi gün gibi rûşen-żamîr
- 662 Cilvegeh-i târem-i hadrâyidi
Sübhası destinde Süreyyâyidi
- 663 Kûşe-i cüzlet idinüp i̇htiyâr
‘Işk-i Kadîm idi aña yâr-i gâr
- 3la 664 Zâti olup gün gibi mir’ât-i gâyb
Zâhir idi anda hâlât-i gâyb
- 665 Nûr-i riyâzette o pîr-i kûhen
Kehf-i fenâ içre idinmiş vatan
- 666 Gâhi olup tab’i anûn cilve-sâz
Her sözü olmuşdı şebistân-i râz
- 667 Tûti-i cân idi zebâni meger
Söylese yağardı lebinden güher
- 668 Var idi ol ‘arsada bir merd-i pâk
Kîlmış idi ejder-i nefsi helâk
- 669 Eylemeyüp sırrını iżhâr aña
Kîlmış idi cân ile inkâr aña
- 670 Bir seher ol merdüm-i dâna-nevâz
Şeyhe vara eyleye ‘arz-i niyâz
- 671 Vakt-i seher şeyhi ziyâret ide
Destin öpüp ‘arz-i mahabbet ide

---

664. Beytin ikinci misrai metinde "Mâhir idi anda hâlât-i gâyb" şeklinde yazılmıştır.

- 672 Didesine münkeşif ola hicab
Cilveger olmamış idi aftab
- 673 Milket-i násúta güzer eyledi
‘Ālem-i bálaya nazár eyledi
- 674 Feth olınup her yaña báb-i felek
Yir ile gök arası tolmuş melek
- 675 Günbed-i hadrādan iderler güzer
Ma‘bed-i ḡabrayı kılurlar makar
- 31b 676 Nûr saçup yirlere kerrübiyân
Zer tabak almış ele rûhâniyân
- 677 Olmuş idi her birisi nûra şark
Kâse-i hûrşîdden olmazdı fark
- 678 Düşdi bu ahvâli görüp hayrete
Kaldı tahayyürde ‘aceb dehşete
- 679 Sahn-i harîmînde makâm eyledi
‘Acz-i tahayyürle kiyâm eyledi
- 680 Birisine eyledi ol dem su’al
Didi eyâ kevkeb-i ferhunde-fâl
- 681 ‘Āleme bu nûr-i hidâyet neden
Kanda gidersiz bu ‘azîmet neden
- 682 Müjde kılup didi ki Sa‘dî seher
İrdi eli bir gühere şâhver
- 683 Tuhfe içün merdüm-i ahrâra ol
Silsile takmış dür-i şehvâra ol

- 684 Harfleri dürr-i girân-mâyedür
Efser-i hûrşîde o pîrâyedür
- 685 Her elifi şem'-i şeb-efrûzdur
Bezm fürûzende-i pûr-sûzdur
- 686 Râlarıdur sünbül-i bâğ-i bihişt
Râyihası 'anber-i Sârâ-sirişt
- 687 Zarfdur ol gevhere bu nûh şadef
"Çar-düre" andan irisür şeref
- 688 Gün gibi berk ursa o nûr-i cedîd
Lem'a-i hûrşîd ola nâ-bedîd
- 32a 689 Zîver idinse nola ol gevheri
Halka-be-gûş-i felek-i Hayderi
- 690 Gûş idicek bu sözi ol nîk-rây
Geldi der-i şeyhe o dem kodı pây
- 691 Cûsa gelüp geldi o deryâ-yı râz
Haâzrete ihlâş ile eylez niyâz
- 692 Kand-i lebin eşki ile ter kîlur
Şevk ile bu beyti muharrer kîlur
- 693 Zemzeme-i şeyhi o dem gûş ider
Dildeki inkârı ferâmûş ider
- 694 Perde-i inkârı o dem çâk ider
Şeyh işiginde yüzini hâk ider

RAVZA-İ SÜVÜM: 'İlm-i zāferiniş-i ādem āyine-i
 zāt-i Hakk-i ahad ve ḡayb-i hüviyyet-i muṭlakda ki
 mazhar-i cem'iyyet-i esmā-i şifātdur 'alā sebīli' l-
 icmāl li-a'yünen birbirinden mümtaz olmayup a'yān-ı
 sābite mertebesinde iken keyfiyyet-i zuhūrā 'ālem-i
 nāsūta 'ubūrinuň beyānidur.

- 695 Rüz-i ezel yoğiddi Ādem dahi
 Ketm-i 'ademdeydi bu 'ālem dahi
- 696 Ne gül-i gülzār ne hod bāgbān
 Ne çemen-i bāğ ne serv-i revān
- 697 Tıfl-şifāt cümle mevālid hem
 Mühr-i 'adem içre idi beste-dem
- 32b 698 Şāhid-i gül bülbüle 'arż-i cemāl
 Eylemeyüp kılımiş idi deng ü lāl
- 699 Serv-i çemen kılmaz idi cilveler
 Şāhid-i gül itmez idi şīveler
- 700 Yoğ idi ābāyile çār-ümmehāt
 Mahv idi hem nüh-felek (ü) şeş-ciħāt
- 701 Mihr ile meh günbed-i eflāk hem
 Bast olinmamış idi hāk hem
- 702 Ay ile gün eylemeyüp ittiħād
 Birbirine zidd idi āteşle bād
- 703 Zāt-i Hudāyidi o demde hemān
 Ketm-i 'ademdeydi bu kevn ü mekān

- 704 Cümle suver anda olup muhtefi
Mazhar-i āsār yog idi dahı
- 705 Gün gibi hem zāhir ü gözden nihān
Cümle mekān andan u olbi-mekān
- 706 Bahr ise pür-mevc hezārān hezār
Sāniⁱ bir āyineler bī-şumār
- 707 Goncenūn içinde cü evrāk-i gül
Münderic olmuşdı kamu cüz^{*} (ü) kül
- 708 Cümle suver anda ki ma'lūm idi
Süret-i iclāl ile mersūm idi
- 709 Zerre durur mührde olmış *iyān
Katre durur bahrde olmiş nihān
- 33a 710 İsmi hezār idi müsemmāsi bir
Dāne-i dür bī-had ü deryası bir
- 711 Şahid-i halvetgeh-i gayb-i nuhust
Cilveger olmayacağı meger kıldı hast
- 712 Āyine-i gayb idi zāt-i Hudā
Kıldı irādetle tecelli āna
- 713 Süret-i gayb eyledi ol dem zuhūr
Zulmeti ref^{*} itdi cihān toldı nūr
- 714 Pertev atup yaⁿni eşi^{*} at-i zāt
Geldi zuhūra suver-i kā'ināt
- 715 Sürete geldi cü heyūlā-yi ten
Hikmet ile oldı ṭilism-i beden

- 716 Suyile kesb eyledi hāk i^ctidāl
Sıklete kalmadı arada mecāl
- 717 Zāt-i Hudāvend-i Kadīm-i Ezel
Genc-i hafiye anı kıldı mahāl
- 718 Bah̄r-i vücūd itdugi demde hurūş
Sāhiline dökdi nice dür o cūş
- 719 Mevc-zen olduğda muhīt-i kīdem
Oldı habābi anuñ eflāk hem
- 720 Katreleri kulzüm-i zehhārdur
Semseleri şemse-i zerkārdur
- 721 Evvel-i mahlūk kalemdür kalem
Nakş-zen-i levh-i kadīmdür kalem
- 722 Tāk-i sipihr üzre bir iş işledi
Akl görüp hayret elin dişledi
- 33b 723 Hem tokuz eflāki vasi^c eyledi
Hem küre-i hāki refi^c eyledi
- 724 Ger felekiyyāt-i "anāsır durur
Ger "araż-i kadr-i cevāhir durur
- 725 Gül gibi gerçi ki laṭif eyledi
Cümleden insānı serīf eyledi
- 726 Kıldı "adəm āyinesinden zuhūr
Katre(y)i mahv eyledi ol bah̄r-i nūr
- 727 Kūşe-nişinān-ı ribāṭ-i "adəm
Her birisi geldi vücūda o dem

- 728 Kıldı müzeyyen bu miyān-hāne(y)i
Nūr ile ḡark eyledi kāṣāne(y)i
- 729 Ravża-i cān-bahş olüp bu cihān
Güldi o dem gülzen-i kevn (ü) mekān
- 730 Ceyb-i güle bağıladı zerrīn zirih
Kal'a-i şimsādi idür pür-ġirib
- 731 Cilve-i hüsni olicak ḥāṣikār
Virdi anuñ sāh-i guli berç ü bār
- 732 İş bu sanāyi* ki bu sūretdedür
Fehm idemez *akl anı hayretdedür
- 733 Yerde vü gökde ṭoludur kudreti
Kimse kemāhi bilemez hikmeti
- 734 Bunca bedāyi* ki kılur ḥāṣikār
*Akli ulü'l-*ilmün olur tar-mār
- 735 Rūz-i ezel kılmadı çü نهان raz
Ādem-i hākiyi gūlistān-i rāz
- 34a 736 Cānib-i Hak'dan ezel irdi fütūḥ
Geldi beden içre hulūl itdi rūḥ
- 737 Dest-i kazā ḥişt idüp ṭiyetin
Yazdı beden levhine cān sūretin
- 738 Rūḥ ḡerāğı ile envār olup
Bāde-i *ışk ile muğammer olup

739. Oldı ulü'l-ecniha pervañesi
Erzen-i mihr oldı anuñ dānesi
740. Ğan ile dil eylediler ülfeti
Şekl-i şanavber gibidür hey'eti
741. Şah-i vücüduñda o bir gōncevār
Nice meh ü sälđür itmiş karār
742. Gonce dime aña ki ol kan durur
Tir-i murādātma peykān durur
743. Kanlu yaşum aña virür reng ü rū
Nite ki her dem gül-i gülzāra su
744. Yād olinur ikisi bir ism ile
Geldi karār itdi o bir cism ile
745. Oldı gōñül bülbül-i destān-nevāz
Kuds ḥarīminde olup cilve-sāz
746. Dil dime kim cennet-i a'lädūru
Pertev-i misbah-i tecellādur o
747. Sālik aña "ālem-i kübrā didi
Ehl-i vera" "arş-i mu'allā didi
748. Oldı gōñül Hālik'ına cilvegāh
Mazhar olur nūr-i tecellāya gāh

---

746. Bu beyit metinde su şekilde geçmektedir:

Dil dime kim cennet-i a la durur o
Pertev-i misbah-i tecella durur o

- 34b   749 Zātına hāss itdi tecellāyiçün
                 Revzen açup dīde temāşayıçün
- 750   Nātīka-i "akl beyānında lāl
                 Semme-i serhinde kālem bī-mecāl
- 751   "Işk ile ol rūh-i müşavver olup
                 Ka"be vü büt-hāne ber-ā-ber olup
- 752   Ka"be içün kat"-i menāzil ider
                 Deyre gider "azm-i merāhil ider
- 753   Hem-dem olup pīr-i harābat ile
                 Mahrem olup ehl-i münācāt ile
- 754   Gāh olur mu"tekif-i hānkāh
                 Gāh ana mey-hāne ola cilvegāh
- 755   Gāh olur deyr-i fēnā içre mest
                 Muğ-beçe içün geh olur büt-perest
- 756   Gāh olur "işk ile dīvānevār
                 Gāh yanar şem" ile pervanevār
- 757   Gāh vişal içre olur "iys-sāz
                 Gāh firāk ātesine cān-güdāz
- 758   Gāh olur Vāmīk (u) Mecnūn gibi
                 Yaş akıdur dīde-i Ceyhūn gibi
- 759   Gāh görüp nāz ile bir sīm-ten
                 Hande-i Şirīn'e virür cān u ten
- 760   Şevk ile gam ṭāgına Ferhād olup
                 Nāhūn aña tīše-i Ferhād olup

- 761 *İşk ile İsi-i mücerred olup*
Cur a-keş-i bâde-i sermed olup
- 35a 762 *Târem-i hadrâya nazar eylemez*
Ālem-i sugrâya güzer eylemez
- 763 *Gâhi şerî-atden olur nükte-sâz*
Gâhi tarîkatden ider keşf-i râz
- 764 ** İşk ile tekmil-i sülük ol ider*
Sâlik olup şevk ile yola gider
- 765 *Sâkin olur odda semender-misâl*
Gavta ider bahrde gevher-misâl
- 766 *Ĝark-i hevâ ebr-i güher-senc olur*
Hâk-i mahabbetde yatur genc olur
- 767 *Râh-i tarîkatde kılup cüst ü cû*
Sîrr-i hâkîkatden idüp güft (ü) gû
- 768 *Ātes-i ışk ile ciger-suhte*
Şu le-i şevk ile dil-efrûhte
- 769 ** Aşik olup dil-ber-i zîbalara*
Mâ'il olur kâmeti bâlalara
- 770 *Görse eger nadire bir dil-beri*
Virür o dem yoluna cân u seri
- 771 *Gâh seher bülbül-i destân-serâ*
.....

771.Bu beytin ikinci misralı eksiktir.

- 772 .....
Bāğ'a temāşāya gider bir yana
- 773 Çün nażarı düse güle zār olur
Āteş-i īşkiyle haber-dār olur
- 774 Oldı o dem īşik-i dīdār-i gül
Eyledi hayrān anı esrār-i gül
- 775 Cāmīna od saldı gül-i āteşin
Nāle kılur oldı çü gül-bün-nişin
- 35b 776 Cilvesini 'arz idicek gül aña
Kalmadı imkān-i tāhammül aña
- 777 Şevk ile bülbül olicağ pür-hurūş
Saldı o dem āteşi gülzāra cüş
- 778 īşk çü izhār-i şekib eyledi
Gül dahi tārāc-i karib eyledi
- 779 īşkdan izhār-i kemāl eyledi
*Aşik özin şifte-hal eyledi
- 780 Cūşa gelüp şevk ile deryā-yı īşk
Düşdi cihān mülkine gavgā-yı īşk
- 781 Eyledi īşk āteşi cerhe hücum
Yandı bu sūz ile sipihr ü nūcūm
- 782 Yakıldı perin pegşe gibi her melek
Girdi o dem cerhine ṭāk-i felek

- 783 'Akl perişān u gōñül pür-melāl
     'Işk ile kāl ehli ider kesb-i hāl
- 784 'Işk ile hāl ehli olur deng ü lāl
     .....
- 785 .....
     Hırka-i takvayı ider çāk çāk
- 786 Kande ki 'aşk odi ola şu'le-keş
     Ten olur ol āteşe hāşakves
- 787 Cevher-i 'ışka dili kan itdi 'ışk
     Kanlu yaşum bahr-i revān itdi 'ışk
- 788 Kevkebe-i 'ışk cü oldı 'lyān
     Debdebe-i hüsün ile toldı cihān
- 36a 789 'Işk durur dürr ü gōñül dürc aña
     'Işk güneş oldı beden bürc aña
- 790 'Işk ile ten yansa nola her nefes
     Şu'le-i nār ile yanar her nefes
- 791 'Aşik ana dirler aña sine-çāk
     Sine tolu ātes ola gōñli pāk
- 792 'Işk ile ten yansa gōñül pāk olur
     Cismi fēna odına hāşak olur
- 793 Redd ider ādemī şāhib-nazar
     Dost cemāline olur cilveger

784.Bu beytin ikinci misrai eksiktir.

785.Bu beytin birinci misrai eksiktir.

- 794 Ayine-i kalbi olur tāb-dār
Cilve kılur anda cemāl-i nigār
- 795 Gayrler ol demde olur ber-taraf
Ayineves yāri görür her taraf

HİKĀYET: Mūsāfir-i Kenānī be-resm-i armagānī
bir ḥāyine-i nūrānī Yūsuf "عليه السلام" a ırsālini be-yāndur.

- 796 Yūsuf-i Kenān olicak pādiṣāh
Mīṣr ilini kılımiş idi tahtgāh
- 797 Var idi ol arsada bir dōsti
Mağz-i vefādan pür idi pōstı
- 798 Rāh-i mahabbetde çeküp çok ta'ab
*Ayn-i rizāsında idi rūz (u) şeb
- 799 Zātı olup mazhar-i nūr-i Ahad
Ayineves giymış idi bir nemed
- 36b 800 Fikreti her emrde ferhunde-räy
Hall-i *ukūd itmede müşkil-güsāy
- 801 Kār-i cihānda bu durur ittifāk
Cān ile cānāna salar ittifāk
- 802 Nice zaman "azm-i sefer itdi ol
Hidmetine buldu o demde vusūl
- 803 Hazret-i Yūsuf aña itdi su'āl
Didi eyā mahrem-i bezm-i vişāl

- 804 Rāh-i mahabbetde yilüp çok zaman
Kanı seferden bize bir armağan
- 805 Gūş idicek bu sözi ol pāk-bāz
Hidmetine eyledi "arz-i niyāz
- 806 Şundi o dem destine bir ḥayine
Didi o dem sürdi yüzin pāyına
- 807 Nice ḥayalāt idicek iḥtirā^c
Bundan eyü bulmadum bir metā^c
- 808 Senden eyü bulmadum zī-bahā
Sañā seni tuhfe getürdüm sezá
- 809 Hesti-i ḥayine-i "ālem-nūmā
Ayine-i meh bulur andan cilā
- 810 Cihre-i cānāne gibi tāb-dār
Zerrece yok hatt-i kederden gubār
- 811 Anūn ile cihre-i zibāyi gör
Aç gözünü nūr-i tecellāyi gör
- 812 Tuhfe ki ol ḥayik-i cānāndur
Cānuñi virsen aña erzāndur
- 37a 813 Dil ki gam-i "ışk ile şeydā olur
Kevkebe-i hüsn hüveydā olur
- 814 Kadri ağır yoğ iken altun gibi
Olmayla bu tuhfe-i efsün gibi
- 815 Ḥayine-i kalbüñi şaf eyle tā
Yūsuf-i gayb anda ola reh-nūmā

RAVZA-İ ÇEHARÜM: Ma-sivādan i^raz idüp erbāb-i
 himemden himmet reca itdügen bir pīr-i rūşen-żamīr
 ḥakīkat-i dil-i ḥāşikdan perde-i hūcüb refⁱdüp kāle
 "Āli الْكَشْفُ عَنِ الْفَطَاءِ مَا زُوْدَتْ يَقْيَّا": كرم الـ Ali و جـ
 mertebesin i^lān itdigidür.

- 816 Niceye dek ey dil-i sevdā-perest
 Bāde-i ǵafletle olup nīm-mest
- 817 Açı gözünü niceye dek hord u hāb
 Subh irisüp ṭoğdı seher ǵaffāb
- 818 Penbe-i ǵafletle tolup gūş-i hūş
 Virmeye mi bang-i mü'ezzin hurūş
- 819 Şeb tütüğündan seher oldı "iyān
 Nūr-i yakīn gibi gümandan hemān
- 820 Günbed-i şeş-revzen-i firūze-hıst
 Oldı dil-efrūz çü bāg-i bihist
- 821 Perde-i şeb oldı zemīn içre güm
 Zulmet-i şek gibi yakīn içre güm
- 37b 822 Berk-i hidāyetle sehab içre germ
 Nūr saçup irdi "ālem bēr- "ālem
- 823 Oldı nesīm-i seherī berksā
 Deşt-i Huten'den çü gazāl-i Hata
- 824 "Ālem-i kesretden idüp ser-fürū
 Gūlşen-i vahdetden irüp reng ü bū

- 825 Şubh gibi çāk-i giribān olup
 ‘Ayn-i safak gibi gözüm kan olup

826 Āh-i telehhüfle tōlupdur derūn
 Esk-i te' essüfle gözüm cūy-i hūn

827 Şubh kitābin açup itdüm su' āl
 Geldi o dem sūre-i "وَالشَّمْسُ" fal

828 Zemzeme-i bülbül (ü) bang-i rebāb
 ‘Akłum alup eyledi tārāc-i h̄āb

829 Sağar-i didem nola tōldıysa hūn
 Eyledi īam rāyet-i sabrum nigūn

830 Ateş-i hayret dilüme şaldı od
 Dūdiyile tōldı sipihr-i kebūd

831 Bağ-i felek açdı seher lāleler
 Gülşen-i dehre saçılıp jāleler

832 Ac olicak manzara-i māh-tāb
 Saçdı şerer micmere-i ăftāb

833 Nūş idüp ışık şārabın seher
 ‘Ālem-i hey'etden idüm bi-haber

38a 834 Cām-i hevā itdi beni nīm-mest
 Kadrümi a'lāda iken kıldı pest

835 Tavk-i şeri'atden idüp ser-fürū'

835. Bu beytin ikinci misraı eksiktir.

- 836 .....
Ribka-i ışyanda ḡayetde z̄ar
- 837 Kanda ki z̄ahir ola bir s̄im-ten
Çak ider dil göricek pirehen
- 838 Toldı hevālarla serüm çün habab
Oldı dil avare-i cām-i sarab
- 839 Cümle fūnūn içre iken zü-fūnūn
Aklum alup eyledi cānān zebūn
- 840 Häl-i izarı gibi her gamzekär
Kıldı yerüm sūz-i güdāz ile nār
- 841 Bir gözü mahmūra kilursam nazar
Mest düşer hançere ol bi-haber
- 842 Rast gele çeşmümə bir mūmiyān
Kılca kalur cism-i za- ifümde cān
- 843 Kāküll-i cānāneye meftūn benüm
Silsile-i şevkde Mecnūn benüm
- 844 Çihre-i yār olsa dilün̄ manzarı
Gamze-i hūn-rīzi çeker hançeri
- 845 Fikr-i ser-i zülfî ider *aklı zār
Oldı dil āşüfte gōnūl bi-karār
- 846 Arızı fikri yirumi nār ider
Sinemi tīr-i müje efgar ider

- 847 Dāne-i haliyle ruh-i dil-rūba
Yile virüp hāsilum itdi hebā
- 38b 848 Kāmet-i cānāneye kalsa nāzar
Başuma ol demde kiyāmet kopar
- 849 Çekdi hattı virmədi gamdan neçāt
Levh-i hayatı üstine hatt-i memāt
- 850 Serv kadi ola diyü der-kenār
Dil düşer ardından hemān sāyevār
- 851 Ger ola bir kākül-i misgīn īyān
Asılurın karşısına bir zamān
- 852 Heykelini görse düşer cāna şevk
Kollarını eyleye boynuna tavk
- 853 Kanda ki bir tāze nihāl ola fāş
Su gibi koreşayığının üzre baş
- 854 Müğ-beçeler şevkine oldum esīr
Meykede sadrında olup kūşe-gir
- 855 Gāh künış içre perişān u mest
Bi-ser ü sāmān yürüürüm mey-perest
- 856 Ah ile germ eyledi bāzārını
Kesmedi dil rişte-i zünnārını
- 857 Cānuma od saldı ruh-i mihrçān
Iyşumi telh itdi meger كان
- 858 Zār olurın zemzeme-i çeng ile
Hem-dem olup bāde-i gül-reng ile

- 859 Girse eger gūşuma āvāz-i ney
Cūş iderin şevk ile mānend-i mey
- 860 Çerhe çıka āh-i seher-hīzümüz
Bahre döner eşk-i sebük-hīzümüz
- 39a 861 Çeng seher āhum ile pür-kurūç
Gördi sūrahī demümi itdi cūş
- 862 Oldı hum-i meykede bālinümüz
Şīşe-i mey çesm-i cihān-bīnümüz
- 863 Hīrmen-i īmāhi yakıacak tāb-i dil
Su seper ol āteşe hūn-āb-i dil
- 864 Meykedeye konmaya diyü ḡubār
Sildi süpürdi müje ḡarūbvār
- 865 Kāmetümi şekl-i keman eyledüm
Āh okına cerhi nişān eyledüm
- 866 Ağlayurak inleyürek āh idüp
Āhı felek evcine dek rāh idüp
- 867 Keşf idicek cāna bu hālātī dil
Eyledi ol demde münācātī dil
- 868 Vakt-i tāzarru^uda iken cān henüz
İrdi seher meş'ale-i dil-firūz
- 869 Hāk-nişīnān-i der-i meykede
Turdu o dem her birisi mey-zede
- 870 Zerre gibi nūra talebkār iken
Dīde-i encüm gibi bīdār iken

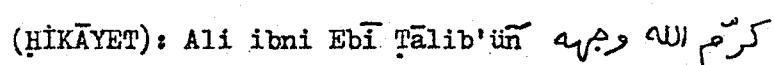
- 871 Girye ile eyler iken ilticā
İrdi o dem menzile tīr-i du'a
- 872 Gördüm o demde ki gelür bir çerāğ
Nūri virür pertev-i mehdən ferāğ
- 39b 873 Hey ne çerāğ ol 'alem-i nūrdur
Jeng-zidā-yı seb-i deycūrdur
- 874 Hızır-sıfat sebz idi hem hil'ati
Gün gibi pür-nūr idi meh tal'ati
- 875 Qihresi pür-nūr o bir pīr idi
Fakr u fenā milketine mīr idi
- 876 Nice Hızır belki Hızırveş hezār
Bāde-i şevkinden olur cur'a-dār
- 877 Sīne-i pākīzesi bī-kibr ü kīn
Hokka-i pür-gevher-i 'ayne l-yakīn
- 878 Lezzet-i güftārı Mesīhā gibi
Nūr-i cebīni yed-i beyzā gibi
- 879 Lüccel-i bahr-i ahadiyyet velī
'Alem-i kesret sadef-i sāhili
- 880 Mihr ile hem māh ile bu nūh-kibāb
Bir iki ol bahrde bir kem habāb
- 881 Gün gibi zāhir ana sırr-i fenā
Tügme-i kemter aña dürr-i bekā

---

874. Beytin ikinci misrai metinde "Gün gibi pür-nūr idi
meh zulmeti" şeklindeydi, ancak manâ itibarıyla son
kelimenin "tal'ati" olması daha uygundur.

- 882 Kutb-i felek noktası-i tevhid aña
Hil'at-i din hırka-i tecrīd aña
- 883 Cümle melekler bunı eyler heves
Ola anuñ honına kemter meges
- 884 Gün gibi geh tayy-i makāmat ider
Gah olur keşf-i kerāmat ider
- 885 Gökde uçar geh meges ü pesşevär
Has gibi deryādan ider geh güzär
- 40a 886 Gah gehi hall-i dakāyık ider
Gah olur bast-i hakāyık ider
- 887 İşk şarābin içüp ol ehl-i hāl
Olmuş idi mest-i mey-i لِبْرَلِ
- 888 Hak taleb eylersen eyā merd-i hās
Öp elini eyle ana ihtisās
- 889 Çihremi yolında idüp hakşar
Düşdüm o dem pāyına na^qleyni vār
- 890 Eyledi dil kāmetini yā gibi
Sürdi yüzin pīr-i musallī gibi
- 891 Pir-i hīred-perver ü dāniste-kār
Açıdı dehānını o dem ḡoncevār
- 892 Didi eyā merd-i firāset-śinās
Añla sözüm olma sakın nā-sipās
- 893 Gül gibi bulmağa dilersen şeref
Pend dürine kulağın kıl sadef

- 894 Gönce gibi bağıruñı kıl ḡark-i hün
Ta ki saña keşf ola sırr-i derūn
- 895 ‘Arif odur kim o talebkär ola
Dīde-i encüm gibi bīdār ola
- 896 Her ne nazar kim ide ehl-i safā
Oldı ḥakīkatde hemān kīmyā
- 897 Mis ki çü iksīre ire zer olur
Kaṭre ki bahre ire gevher olur
- 898 Murğ-i hevāya dilüñi eyle vām
Dāne-i tesbīhi ide aña dām
- 40b 899 Rūz u şeb eyler bunı saña ‘Iyān
Virdün̄ ola sūre-i Nūr u Dūhān
- 900 Kāmetüñi eyle sütün-i namāz
Serv gibi ta olasın ser-firāz
- 901 Eyle benefse gibi hırkañ kebūd
Gāh rükǖ eyle aña geh sūcūd
- 902 Sübha alup destine Pervīnvar
Ta‘at idüp cān ile ol Hak-güzər
- 903 Kāmetüñi çerh gibi eyle ham
Sūre-i "،،" okı subh-dem
- 904 Vakt-i civāñide gerekdür namāz
Pīr olicak fā’idesi olur az
- 905 ‘Asker-i nefş olsa eyā merd-i dīn
Kal‘a-i Hayber gibi gāyet metīn

- 906 Hımmet-i merdān ile Hayder gibi
Zır ü zeber kıldı anı har gibi
- 907 Lāyile illādan idüp zü'l-fekār
Eyle *azū 'askerini tār u mār
- 908 Cān ile biñ zahm ururlarsa ger
Gül gibi zevk eyle olup bī-haber
- 909 Şir-sifāt olsa cihān pür-fitēn
Sadr-nişīn ol yirūni bekle sen
- 910 Pīr-i harabāt idicek böyle kāl
Vardi o dem hayrete sūsen-misāl
- 4la 911 Lutf-i cevābi çū nesīm-i bahār
Açdı gönül şoncesini şoncevār
- 912 Gönlümi şād eyleyüp irşād-i pīr
Cān ile dil oldı naşīhat-pezīr
- 913 Hızzr elinden içüp āb-ı hayatı
Buldı gönül zulmet-i şamdan neçāt
- 914 (HİKĀYET): Ali ibni Ebī Tālib'üm كرم mübārek bedenlerine peykān-ı dil-düz yol bulup ahib-bası namāzda iken ihrāc itdükleridür.
- 914 Şir-i Huda şāh-ı velāyet 'Ali
Nūri ile sırr-ı hafī münçeli
- 915 Rūz-ı aħad kilmaga ceng ü cidāl
Bir yire cem' olmış idi kavm-i dāl

- 916 Tır-i muhālif tenine buldu yol
Gamze-i dil-ber gibi *āşikda ol
- 917 Gül gül olup oldu o dem kan revān
Eyledi etrafını ol gülsitān
- 918 Bīd-şifāt ḡonce-i eīmās-reng
Cismini çak itdi o dem bī-direng
- 919 Gök gök olan yirde revān oldu kan
Dinse nola ger āña mīr-*āşikān
- 41b 920 Kana batup ḡonce-i jengār-gūn
Lāle gibi oldu semenden birūn
- 921 Şāh-ı vücudında o peykān karaş
.....
- 922 .....
Eyledi açıldı gül-i ġam-nijād
- 923 Vakt-i namāz idi meger ol mahal
Bağladı bel açdı *ibādāta el
- 924 *Āriż olındukda āña bu elem
Zümre-i aħbāba *aceb düşdi ġam
- 925 Geldi o dem bir yire aħbāb hem
Kissaya vākif olup ašħab hem
- 926 Ġah sūcūd eyler iken geh kiyām
Eyledi ol dem biri ikdām-i tām

921.Bu beytin ikinci misrai eksiktir.

922.Bu beytin birinci misrai eksiktir.

- 927 Çıkdı çeküp zūr ile peykanını
Kana yudu gül gibi dāmānını
- 928 Desti olup kan ile ‘unñab-gūn
Hāk-i siyāh oldu o dem gark-i hūn
- 929 Kān-i vefāyidi o şāh-i cihān
La’l-i Bedahşān idi ol kan revān
- 930 Katre-i hūn hāke saçıldı hemān
Gonce çıkışup lāle açıldı revān
- 931 Zūr ile çıktıukda o peykan hemīn
Sordı bu ahvāli o merd-i güzīn
- 932 Zīr-i kademde gül-i hamrā nedür
Gül gül olan hāk-i musallā nedür
- 933 Vāki-a-i hāli beyān itdiler
Sūret-i ahvāli ‘iyān itdiler
- 42a 934 Hayret alup her biri bu hālete
Düşdi taħayyürle ‘aceb dehsete
- 935 Vākif-i hāl olicak ol pāk-bāz
And içüben didi be-dānā-yı rāz
- 936 Cismümi sad-pāre iderlerse ger
Vakt-i ‘ibādetde olur bi-haber
- 937 Her nice cevr eylese cānānumuz
Hazz ider andan dil ile cānumuz
- 938 Olsa eger tīr ile efgār ten
Olmayla bir zerre haber-dār ten

- 939 Bülbül-i cān sidre-nişindür ne bāk
Ten kafesin tīğ-i ğam eylerse hāk

RAVZA-i PENCÜM: Gevher-i "adālet zīver-i efser-i sultānī ve zīnet-i evreng-i hākāni olup şāhān-ı cihān ve hākān-ı devr-i zamān anūn sebebiyle dūnyāda pāy-i mübāhāti fark-i Ferkadān'a ve ser-i müfāhāreti zir-ve-i āsmāna irüp ve "ukbāda meskeni hūfre-i nār iken gūl-nār, me'meni hārzār iken gūlzār olup ve ehl-i dūn-yā mālinā mağrūrdur, izz ü cāhina

- 42b mesrūr olmasun diyü tenbīhdür. Zīrā ki "ālemün" īhiri mün"adim ve bu īhwalün hāli gün gibi ma'lūm idügin beyān ider.

- 940 Ey ni'am-ı cāh ile server olan
Devlet-i dūnyāyile mağrūr olan

- 941 Kasr-i felek üzre çeküp bārgāh
Niceye dek eyleyesin tekyegāh

- 942 Atłas u zer-beft idüp pisterün
Hāle-i meh gibi idüp manzarun

- 943 Bālis-i zerden idinüp mütteka
Devlet ile idüp ana ittikā

- 944 Gūn gibi karşunda perestārlar
Zīnet idüp cāme-i zerkārlar

- 945 Serv gibi her biri idüp kiyām
Saf tutalar karşuna her subh u şām

- 946 Havf ile hasyetle vireler cevāb
Her birine ǵazabla kilsan̄ itāb
- 947 Zühre-sīfāt bir nice sāzendeler
Sāz ile pür-sūz ile gūyendeler
- 948 Kimisi kānūn kimi cengde
Her biri bir perdede īhengde
- 949 Kimisi ney-zen kimi berbat-nūvāz
Her birisi perde-keş ü perde-sāz
- 43a 950 Kimi kemānçe çala kimisi def
Raks̄ ide rakķāşlarun her taraf
- 951 Kesb-i safā eyleyesin rūz u şeb
Kāruñ ola işret ü iyış u tarab
- 952 Esb-i ġurūr üzre olup geh süvār
Kibr̄ inānını idüp üstüvār
- 953 Gaşıye-ber-dūş ola ćakerlerün̄
Önce hirām eyleye mihterlerün̄
- 954 Sīne gerüp unf ile virüp selām
Eyleyesin kāmetüni ḥalqa dām
- 955 Çerh̄ tevāzu la ǵadın ham ide
Izzet ü ikbāl aña ālem ide
- 956 Pāy ki ham olma durur şān aña
Halk̄ ider cānını ǵurbān aña
- 957 Çünkü tevāzu la ham oldı hilāl
Virdi felek ǵadr ile aña kemāl

- 958 Gāh çeküp tīgūnī hūrşīdves
Cām-i zer alup ele Cemşīdves
- 959 Nūş idesin cām-i mey-i ergavān
Mest-i gūrūr ile döküp nice kān
- 960 Dimeyesin bu dahi ümmidür
Ya bu gedā ola ya bu Cem midür
- 961 Nola gedāyise ol Allah'i var
Bir dahi bu memleketün şahı var
- 962 Eyle me'anī nūrina gel nazar
Anda çiyān oldı hezārān suver
- 43b 963 Bir gün ider dehr seni hāksār
Çerh-zenān evce çıkar ol gubār
- 964 Şahid-i bāğ oldı dīraht-i civān
Pīr olicak anı keser bāğbān
- 965 Memleket-ārā-yı Ferīdūn kānī
Māl ü menāliyle ya Kārūn kānī
- 966 Rüstem-i Destān ile Bījen kānī
Pūr u Nerīmān u Tehemten kānī
- 967 Her biri peygūle-i gūr içre hāk
Oldı fenā tīgiyile sīne çāk
- 968 Saña ne nīreng ide çayyār çerh
Kanūnī nūş .eyleye hun-hār çerh
- 969 Gūr seni sayd ide Behrām iseñ
Payūn̄ ala Zāl-i felek Sām isen

- 970 Hāk-i fenāyile serūn̄ tolisar
Gāh gil-i kūzegerān olisar
- 971 Kim ki bu menzilde ide hāngāh
Yā səri elden gidiser yā kūlāh
- 972 Mār-şifātdur felek-i ḥalqa-dār
Tu'me ider cismüni ṭahir o mār
- 973 Bunca gurūruñ neye bilsem neye
Hāk olup çün giresin sinleye
- 974 İtme hakāretle nazar ādeme
*ibret ile eyle güzer *āleme
- 975 Gaflet ile basma ayak hāke sen
Irseñ eger zirve-i eflāke sen
- 44a 976 Ayağun̄ altında biten her gubār
Olmuş o bir dil-bere hatt-i izzār
- 977 Sanma biten nergis-i şehlā durur
Küngüre-i efser-i Dārā durur
- 978 Lāle ki gülsende yatur ser-nigūn
Tiše-i Ferhād durur. gark-i hūn
- 979 Her gül-i rengin ki perişān durur
Kat're-i hūn-i dil-i insān durur
- 980 Lāle degül sahn-i çemende biten
Hūn-i Siyāvūs ile pürdür legen
- 981 Kase-i sı̄r ahir olur hak-sar
Sagarı elden komasun lalevar
- 982 Mir-i suhen hall-i mu amma ider
Setr ile bu nükte(y)i ima ider

- 983 Açı gözünü saña bu 'ibret yiter
 'Akile bu beyt nasihat yiter
- 984 هر ورقى چهاره ازاده
 هر قدمى فرق ملکه زاده
- 985 Haşmet ü cah ise gururuñ eger
 Kissä-i Karün'a nažar kıl nažar
- 986 Sinesi şad-çak olup ser-nigün
 Zir-i zemîn içre vatur gark-i hün
- 987 'Akil isen sen dahi gel piše kıl
 'Adl ile yâd olmayı endîse kıl
- 44b 988 'Adl ile sultânlar olur nâmver
 Pertev-i şems ile kamer buldu fer
- 989 Cûd u sehâyile gör İskender'i
 'Adl ile feth itdi yidi kışveri
- 990 Hüsrev-i bi-'adle dimek pâdişâh
 Saña dimekdür bir avuç hâk-i râh
- 991 Genci şu kes buldu ki serden geçe
 Paye-i 'adle ire şerden geçe
- 992 Merdüm-i deryâ-dil (ü) rûşen-nažar
 Seyr idemez 'adl gibi bir güher
- 993 'Adl durur bir şecer-i mühtehâ
 Cûd u sehâ cümle şâğabdur aña
- 994 Şâh-i 'adâletde diren gülleri
 Oldı gülistan-ı selâmet yiri

- 995 Gerçi ki gün hak-i deri zer ider
     “Adl nesimi anı cevher ider
- 996 Cevr (ü) sitem kār-i le’īmān durur
     “Adl üsehā lāyik-i sultān durur
- 997 Māye-i tevfik ‘adālet durur
     Genc-i yakın cūd ile himmet durur
- 998 Şah odur cevr ü sitem kem kila
     “Adli cefā rişine merhem kila
- 999 Zulm çerāğını yakan pādişāh
     Dūdī ile hānesin eyler siyah
- 45a 1000 “Adl dilerseñ der*si* sultāna var
     İster isen gevheri ‘ummāna var
- 1001 Her şecerün̄ bir semeri vardur
     Her sadefün̄ bir güheri vardur
- 1002 “Adl ile esbab-i hevā muntazim
     Ansuz olur kār-i cihān mün‘adim
- 1003 Oldı ra‘iyyetlere sultān şubān
     San şecer-i müsmire ol bāgbān
- 1004 “Adl şī‘āriyle yürü her nefes
     Ta‘ki sañña Hakk ola feryād-res
- 1005 “Ayn-i ‘Ümer ‘adl ile pür-nürdur
     Çeşm-i cihān zulm ile deycürdur
- 1006 “Adl iledür kişver-i dil pāydār
     Kār-i cihān ‘adl ile tutdi karār

- 1007 Bāğā gül-i tāze tarāvet virür
Hār-i kūhen cāna cerāhat virür
- 1008 " Adl ile sultānlar olur kām-yāb
 Zulm ile olur idi kisver ḥarāb
- 1009 Gevher-i "adl ile olan behremend
 Pāye-i ikbālini eyler bülend

(HİKĀYET): Nesl-i Keyānī Nūşirevān-ı kāmkār ve-
 zīri Büzüremihr "azm-i şikār ve temāsā-yı ṫalezār ider-
 ken nā-gāh bir dih-i vīrānda iki būm görüp vezīr-i
 nükte-dānuñ ol iki būm-ı

45b Meyşumuñ feryādına hande-i bī-ciheti ve ol hande şahūn
 dünyada sebeb-i "adaleti "ukbāda sebeb-i mağfiretidür.

- 1010 Nesl-i Keyānī şeh-i Nūşinrevān
 "Azm-i şikār itmiş idi bir zaman
- 1011 Var idi yanında şehūn bir vezīr
 Olmuş idi gün gibi rūşen-żamīr
- 1012 "Ālim ü hem fāzıl u dānāyidi
 Cümle funūn içre tüvānāyidi
- 1013 Kadr-i cevāhirle "araždan eger
 Fenn idinüp bulmış idi ser-te-ser
- 1014 "ilm-i ḥabī "i vü llāhī aña
 Münkeşif olmuşdı kemāhī aña
- 1015 Tibb ile ma'rūf idi Lokmān gibi
 Kuş dilin anlardi Süleymān gibi

- 1016 Bir dihi görüdi o şeh-i kām-yāb
Hātīr-i ‘āşik gibi olmış hārāb
- 1017 Fersi yıkuk bir nice kāşāneler
 Sakf-i zer-endüdi yıkuk hāneler
- 1018 Mesken olup bir nice sultānlara
 Me'men olup hüsrev (ü) hākānlara
- 1019 Günbed-i kāşīleri vīrān yatur
Hāk ile yeksān nice sultān yatur
- 1020 Dīdeleri h̄abgeh-i mūr olup
 Encümeni cilvegeh-i mūr olup
- 46a 1021 Tāk-i revākiyla o cāy-i sürür
 Olmuş imiş bir nice Behrām'a gūr
- 1022 Nefse uyup eylediler çok fesād
 Anda karār itmiş imiş kāvm-i ‘Ād
- 1023 Cūyları üzre yıkılmış kibāb
 Seyl-i fenā üzre nitekim habāb
- 1024 Gūlleri gitmiş yirine kaldi hār
 Sünbül-i bī-çanlarıdur şekl-i mār
- 1025 Çeşmeleri dīde-i ‘āşik misāl
 Her yaña akar oluban pāymāl
- 1026 Gördi o bir menzil-i cāy-i ḡarīb
 Bir kafes-i teng makām-i ‘acīb
- 1027 Anda ne bir hem-dem ü hem-rāz var
 Anda ne bir mahrem ü dem-sāz var

- 1028 Birbirine karşı turup iki būm
Nālelerinden tolu ol merzbūm
- 1029 Her biri bir püste(y)i kilmış makar
Na^creleri bir nice fersah gider
- 1030 Dīdeleri şan zer-i hūrṣīd idi
Vāris-i gencīne-i Cemṣīd idi
- 1031 Sīreti vahṣī dili ḥādem-sīfāt
Uzlet-i nās ile olup yek-cihet
- 1032 Pertev-i hūrṣīdden irüp ferāğ
Merdümek-i dīdeleri şeb-çerāğ
- 1033 Hem-dem olup zümre-i murğān ile
Mahrem imiş nice Süleymān ile
- 46b 1034 Hāzin-i gencīne-i vīrān imiş
Genc-i Ferīdūn'a nigehbān imiş
- 1035 Gūş idicek anlarun̄ efgānını
Bildi nedür sīrr ile kitmānını
- 1036 Pīr-i hīred-pervere ger itse kār
Kahkahalar atdı o dem kebgvār
- 1037 Gördi bu hāli şeh-i ēlī-neseb
Dilde hūrūş eyledi bahr-i gāzab
- 1038 Ta^cne idiüp ol şeh-i gerdūn-hāsem
Okıdı remz ile bu beyti o dem
- 1039 خنده که بی وقت کشاید کرہ
کریں ازان خنده بی وقت

- 1040 Mahv olicak arada şerm ü hayā
Bizde sizünle bile gelsek nola
- 1041 Hande ki ide şubh çü hürşidvar
Tığ çeker aña o dem kūhsar
- 1042 Ab-i ruh-i akıl olupdur hayā
Akıl-i bī-şerm meh-i bī-ziyā
- 1043 Bu nice bīdāda aceb dād ider
Kankı şeh-i zālime feryād ider
- 1044 Guş idicek bu sözi ol hurde-dān
Didi eyā Hüsrev-i gitī-sitān
- 47a 1045 Tac-i sa'ādetle olup ser-bülend
Paye-i kadründe felek tahta-bend
- 1046 Çaker-i fermān-ber-i sultān benüm
Halka-be-guş-i der-i derbān benüm
- 1047 Sīm ü zer elkābuń ile muhterem
Sikke-i kadrūne kevakib direm
- 1048 Hātem-i hürşid niginün ola
Rūy-i zemīn mülk-i yeminün ola
- 1049 Sidre nihāl ola gülistānuńa
Zühre çerāğ ola şebistānuńa
- 1050 Hütbe-i kadrūn okiyup Müşteri
Kürsi-nūh pāyuń ola menberi
- 1051 Bahr-i zamīrün güher-engiz ola
Şehd-i hadisün şeker-āmīz ola

- 1052   Gül gibi bu gevheri kıl gūşvār
Diyem eger şah ola āmūzgār
- 1053   Yigdür eger olur ise mürde-dil
Hâtır-i şah olmasun āziürde-dil
- 1054   Bu iki būmuñ diyeyin hälini
Sırr ile keşf ideyin esrārını
- 1055   Birisinüñ sevgili ferzendi var
Birisinüñ duhter-i dil-bendi var
- 1056   Oğlina şehverlüge duhter diler
Bundan o da mehr umar u zer diler
- 1057   ‘Urs ide mürvet göre dāmād ide
Hâtır-i vīrānını ābād ide
- 47b   1058   Gūş idicek bu sözi didi aña
Mehr-i mu^{*}accel ne virürstüñ buña
- 1059   Didi dilersen vireyin mehr aña
Bin^{*} dih-i wīrān ile yüz şehr aña
- 1060   Aralarında olicak böyle kāl
Kande bulursın didi itdi su^{*}āl
- 1061   Didi o dem hażrete itdi nigāh
Bir iki gün ger ola bu pādişāh
- 1062   Cümle cihān zūlm ile vīrān ola
Ey nice ser hāk ile galīān ola
- 1063   Nazm-i cihān olmayısar muntazım
Kār-i nizām ola o dem mün^{*}adim

- 1064 Tuta o demde bozulup bāğ u rāğ
Nale-i bülbul yirini tuta zāğ
- 1065 Gülleri gide yirini tuta hār
Şahları ola anūn şekl-i mār
- 1066 Hak ile yeksān ola tāk-i revāk
Yile varup kalmaya bu tūmturāk
- 1067 Tayy ola bu cümle müzevver bisāt
Zā'il olup gide müzevver bisāt
- 1068 Gül yirine anda dikenler bite
Lāle gidüp soñra çemenler bite
- 1069 Bād-i semūm ola esen her nefes
Serv (ü) semen yirini tuta has
- 1070 Andan irer halk-i cihan nefreti
Zulm ile her kim ki bula şöhreti
- 48a 1071 Gūş idicek bu sözi ol şehriyār
Fikre varup kaldı tahayyürde zār
- 1072 Vahşete vardı o şeh-i dādger
Nuşunu niş itdi anūn bu haber
- 1073 Ebr-i bahārī gibi çoğ ağladı
Kanlı yaşı cūy olup çağladı
- 1074 Nergis-i şehlāsı olup jāle-rīz
Güllerini itdi o dem lāle-rīz
- 1075 Şebnem-i gulgün semenitdi zeyn
Lāle-i hamrā çemenitdi zeyn

- 1076 Dögdi dögüp s̄inesini yașını
Kodı dehənına ser-engüstini
- 1077 M̄ail olup ‘adle o ferruh-nijād
‘Akla o dem re’yi idindi sedād
- 1078 Re’ ile ‘āmil olicak dādger
Hitt̄a-i hükminde olur bahr ü ber
- 1079 İtdi vez̄iri ile tedbir-i ‘adl
Geldi o dem h̄at̄ıra zenc̄ir-i ‘adl
- 1080 Cem̄ olup bir yire haddādlar
Düzdi ‘adl zenc̄ırıh üstādlar
- 1081 Bir ucını tahtına hem bend idüp
Bir tarafın h̄arice peyvend idüp
- 1082 Kākül-i cānā(ne) gibi misk-fām
Rāyiha-i ‘adl ile toldı meşām
- 48b 1083 Tālib olan ‘akl-i pesendideye
Tābi‘ olup pīr-i cihān-dideye
- 1084 Zālim iken ol şeh-i gerdūn-serīr
Oldı vez̄iri aña yār-i müşir
- 1085 Kim ki bu bürc üstine dikdi ‘ailem
Tā ser-i seyyāreye basdı kadem
- 1086 Pür olicak ‘adl ile dār u diyār
Eyledi bāz ile kebūter karār

RAVZA-İ ŞEŞÜM: "Aşk-ı 'âlem-sûz nemek-sûd-ı ke-
bab-ı sine-çakân u sûzân cerâhat-dûz-ı dil-i pâkân
olup 'âşık-ı dîdar olan hâl dilerdi gâyrîna nazâr ve
gülşen-i kûyîndan mahall-i âhere güzer itmeyüp haya-
lin kâşane-i dîdede enîs ve müşâhede-i cemâlin gönüll-
de dâ'imâ celîs eylemek beyânıdır ki zîkr olinur.

- 1087 Ey dil ü cân tâlib-i cânâne ol
Bezm-i ezel şem'ine pervâne ol
- 1088 İster isen gün gibi ger nûr (u) fer
Kesb-i sürur ile yakup bâl ü per
- 1089 Ateş-i sevdâyile ber-sûhte
Su'le-i şevk ile ber-efrûhte
- 49a 1090 Nâr-ı mahabbetle olup can-güdâz
Hâlüñi wasf eyle idüp keşf-i râz
- 1091 Katre iken bahr gibi eyle gûş
Nâr-ı mahabbetle olup pür-hurûş
- 1092 Nâr-ı mahabbetle olup cân-feşân
Ol yûri pervâne gibi bi-nişân
- 1093 Olma sakın gönce gibi beste-dem
Gül gibi gel çekme yûri hâr-ı gam
- 1094 Kalbüñün âyînesine vir ceglâ
'Aks ide tâ anda nukûş-ı celâ'
- 1095 Tâlib iseñ eyle sülüküñ beyân
Nâr-ı mahabbetde yanup çok zaman

- 1096 Dā'ire çizme yüri pergārār
Nokta-i merkez gibi ol ber-karār
- 1097 Murğ-i çemen gibi olup nağme-zen
Sevke gele raks ide serv-i çemen
- 1098 'Aşk iledür 'ālem-i dil pür-ziyā
Var yüri ol bahr ile ol āsinā
- 1099 Oldı zebān bülbül-i destān-nevāz
Dil aña şad-berg gūlistān-i rāz
- 1100 Sevk-i mahabbetde idüp kīl ü kēl
Söyle bize her ne ise hasb-i hāl
- 1101 'Aşk ile aşüfte durur cān u dil
'Aşk ile ağuste durur āb u gil
- 49b 1102 Gencüm olur meskeni vīrāneler
Şem'e yakar perrini pervaňeler
- 1103 'Aşk ile syler dil-i 'aşık huzūr
Dāne olupdur nite kim kūt-i mūr
- 1104 Behre bulur miydi Hīzir cāndan
El yusa ser-çeşme-i hayvāndan
- 1105 'Aşk ile oldı rakam-i kā'ināt
.....

1096.Beyitteki "ber-karār" kelimesi metinde "bī-karār" olarak geçmektedir, ancak bu mānā yönünden imkansız olduğu için "ber-karār" olarak düzeltildmiştir.

1105.Bu beytin ikinci misrai eksiktir.

- 1106 .....
Toldı bu evrak " و ما يعلون "
- 1107 Defter-i mecmū'a-i evrak-i gül
"Aşk ile mahlûk durur cüz' ü kül
- 1108 Bahr-i gam-i aşka bulunmaz kenar
"Aşk ile dil süfte durur şahvar
- 1109 Gel berü ey sâki-i bezm-i elest
Sun berü bir câm tolu nim-mest
- 1110 Cem ola tâ cur'a-çeş-i câmumuz
Sikke-i hürşide yaza nâmumuz
- 1111 Çak ideyin perde-i pindârumu
Şevk ile yog eyleyeyin vârumu
- 1112 Sûzîş-i aşk ile olup pür-sürür
Eyleyeyin cübbe vü destarı nûr
- 1113 Tut bu hezâr ile bir usûl
Eyleye Nâhid felekden nûzûl
- 1114 Cem haberin neyleyelüm câm sun
Puhte dil olmağa bize hâm sun
- 50a 1115 Nûş idelüm bir iki peymâne(y)i
Aña melâlet virür efsâne(y)i
- 1116 Sînede dâgum görüben gül gibi
Şerh ideyin hâlümi bûlbûl gibi

1106.Bu beytin birinci misraî eksiktir.

- 1117 Sine delüp nay gibi iñlesen
Suzuñ ile pür ola her encümen
- 1118 Zühre alup destine tā çengini
Eyleye bu perdede īhengini
- 1119 Var iken eyyām-i bahār eyle zār
Tāze degüldür çü devām-i bahār
- 1120 Kanda girer böyle gülistān ele
Düşmeye şayed ki bu destān ele
- 1121 Geldi bu gülzāra nice nağme-sāz
Eyledi her perdede bir nağme sāz
- 1122 Vakt-i hazañ irmedi ey andelib
Berg (i) nevādan alagör bir nasib
- 1123 Söyle mecalūñ var iken derdūñi
Vakt ola görmeye sabā gerdūñi
- 1124 Bahri-fenā içre olam söyle kim
Kalmaya bir zerre kadar varlığum
- 1125 Pend dürine kulağūñ kıl sadef
Keşf ola tā ma'rifet-i "من عرف"

(HİKAYET): Sol «āşık-ı didever hikayetidür yār
ile müşahede-i
50b arzū-yı visāl idüp hātīr-ı yār muğber ve «āşık-ı
zār andan mużtar olup didesin bī-ihtiyār nā-bīnā
itdüigidür.

- 1126 Şehr-i Hīta'da var idi bir nīgār
Hāli mu'anber hātī misgīn gubār
- 1127 Gözleri sihr itmede sehhār idi
Türresi cān almada tarrār idi
- 1128 Ma'ni-i bārīk miyāni anūn
Nokta-i mevhūm dehāni anūn
- 1129 Güл yüzine sünbül olur perde-dār
«Āriz-ı gül-rengi idi lālezār
- 1130 Zülfî siyeh hāl ü hātī «anberīn
Hirmen-i hüsninde güneş hūse-çīn
- 1131 Olmuş idi lebleri āb-ı hayāt
Mürde dile sözleri āb-ı hayāt
- 1132 Bāğ-ı melāhatde kādi hem-çü serv
Kākülli üstindeki misgīn tezerv
- 1133 Saf-şiken ol türk bināğūşlar
Katl-i hayāline zirih-pūşlar
- 1134 Zülf ü ruhı sünbül-i bāğ-ı bihişt
Kaşları hem tāk-ı mu'anber-sirişt

- 1135 Kāküli olmuş zirih üzre zirih
Nice zirih kim girih üzre girih
- 1136 *‘Aşika cān-bahş tekellümleri*
Rāhat-ı rūh idi tebessümleri
- 5la 1137 Hirmen-i gül sīnesi yāhud semen
‘Arızı gül ruhlarıdır nesteren
- 1138 Turre-i şeb-rengi ki misgīn idi
Silsile-i pāy-ı mecānīn idi
- 1139 Kaşlarını seyr ide Zü'n-nūn eger
‘Aşık olup egmeye mihrāba ser
- 1140 Bād-ı Mesīhā dem-i cān-perveri
Çeşme-i cān neş'e-i hāk-i deri
- 1141 Kāküli serv üzre iki perr-i zāğ
Murg-ı dilüñ saydına misgīn duzaḡ
- 1142 Başdan ayaga nite kim ney-şeker
Tatlu idi cismi anuñ ser-be-ser
- 1143 Mihr ruhi kaşları misgīn hilāl
Mah idi ol cebhe-i ferhunde-fāl
- 1144 Ya iki misra'dı anuñ kaşları
Egri yazılmış yoğ idi mistarı
- 1145 Gonc(y)i lāl eyleye güftārda
Serv-i revān pest ola gülzārda
- 1146 Var idi bir *‘aşık-ı şuride-hal*
Bī-siper-i ‘arsa-i hayl-i hayāl

- 1147 ‘Aşkiyile bī-ser ü sāmān idi
Vālih ü ḥāṣfē vü ḥayrān idi
- 1148 Ḥoncē gibi ḥirkası ṣad-ṣāk idi
Hidmetine yil gibi ḡalāk idi
- 51b 1149 ‘Aşk ile olmışdı ferid-i cihān
Ṣidk ile olmışdı vahid-i zamān
- 1150 Rāḥ-i maḥabbetde gezüp ser-be-ser
Yiler idi nite ki bād-i seher
- 1151 ‘Āşık-ı şeydā vü nazār-bāz idi
‘Aşk ile Mecnūn gibi mümtāz idi
- 1152 Kanlu yaşı āl ü ruḥī zerd idi
Vāmik u Ferhād ile hem-derd idi
- 1153 Cihresini eşk idüp lālezār
‘Aklinı ‘aşk itmiş idi tārūmār
- 1154 Olmuş idi bī-ser ü sāmān-ı ‘aşk
Bādiye-peymā-yı beyābān-ı ‘aşk
- 1155 Şifte vü zāri idüp rūz u şeb
Bir gün anuñ şohbetin itdi taleb
- 1156 Dilde bu mānayı ḥayāl eyledi
Ya’ni temennā-yı visāl eyledi
- 1157 Yüs sürüben pāyına itdi niyāz
Didi eyā serv gibi ser-firāz
- 1158 Sāye gibi yoluñā efgendeyüm
Serv-ṣīfāt gerçi ki ḥāzādeyüm

- 1159 Şive-i nāz eyler iken gāh gāh
“Āşık-ı dil-dādeye itsen̄ nigāh
- 1160 Kaçmayuban “Āşık-ı çālākden
Hāneme gelseñ götürüp hākden
- 52a 1161 Gūş idicek bu sözi ol nāzenīn
Didi ana ol dem eyā hurde-bīn
- 1162 Sīve vü nāz ile idüp çok “itāb
Hastesine virdi bu resme cevāb
- 1163 Kīse-i tende var ise nakd-i cān
Eyle bu dem varuñi hep der-miyān
- 1164 Sende eger yoğ ise sim ü zeheb
Vuslatumuñ gencini itme taleb
- 1165 Reşk ile cihren gibi ger sim ü zer
Yog ise ger nergisüm itmez nazar
- 1166 Olmasa ger sim ü zer ü māl ü genc
Çekme yürü arada bīhüde renc
- 1167 Kūyuma bir dahı güzer eyleme
Bir göz ile bāna nažar eyleme
- 1168 Gūş idicek bu sözi ol bi-karār
Hayret ile kaldi taħayyürde zār
- 1169 Gördi bu hāli “aceb-ender-“aceb
Eylemedi vuslatin ayruk taleb
- 1170 Açımayuban gayre dili manzarın
Mihladi mismār ile çeşm-i terin

- 1171 Çeşm-i terinde ser-i mismār ger
Merdüm-i dīde sanur iden naṣar
- 52b 1172 Didi ne ḡam yog ise sīm ü zerüm
“Ask gibi sīnede var cevherüm
- 1173 Gitdi hevā kalmadı ḡayre heves
Yār hayāli bañā ‘ālemde bes
- 1174 Cismümi ben hāk ideyin ser-te-ser
Hātırına irmeye yāruñ keder
- 1175 Gerçi basar görmede im‘ān ider
Cān gözü cānāne(y)i seyrān ider
- 1176 Ebr gibi ağladı efgān idüp
Subh gibi çāk-i girībān idüp
- 1177 Ateş-i īhīyle yanup nūh-felek
Yakdı o nāra perini her melek
- 1178 İtdi o dem künc-i ferāğ iḥtiyār
Varını ser-cümle idüp tār u mār
- 1179 Yār hayālini enīs eyledi
Zikrini gönlinde celīs eyledi
- 1180 ‘Ālem-i ‘uzletde düşüp vahdete
Kesreti terk itdi irüp rāhata
- 1181 ‘Aşk ile ḥayān-i fütüvvet budur
Gāyet ile dīn-i mürüvvet budur
- 1182 Geçdi bu hāl ile o merd-i güzīn
Hālk-i cihān itdi o dem āferīn

53a RAVZA-İ HEFTÜM: Sıfat-i vakt-i hazān ve zīnet-i
gülzār-i cinān reng-i eşcār-i mülevven ile revnak bulup
reşk-i gülzār-i cinān ve nūmūne-i nakş-i nigār olduğunu
beyānidur.

- 1183 Gel berü ey bülbüll-i bustān-i cān
Tūti-hoş-hān-i gūlistān-i cān
- 1184 Söyle bize “ālem-i lāhūtdan
“Uzlet idüp menzil-i nāsūtdan
- 1185 Al elüne gün gibi zerrin kalem
Levh-i zebercetde sözün kıl rakam
- 1186 Cümle cihān senden alurlar sebak
Milket-i dehr içre varak-ber-varak
- 1187 Gulgule sal gel meleküt içre sen
Halūni keşf it ceberüt içre sen
- 1188 Sencileyin kanı tekellüm-serā
Hoş-dil ü hoş-gūy ola hoş-edā
- 1189 Gonce-i nev-res gibi açup dehān
 Ol yürü süsen gibi ratbü l-lisān
- 1190 Çah-i devāt içre olup ser-nigūn
 Sihr ile Hārūt'i idersin zebūn
- 1191 Sözlerüni vird idinüp her melek
 Şevkün ile raks ide bu nūh-felek
- 1192 Hem-dem ü hem-mahrem ü hem-rāz olup
 Mu[‘]tekif-i deyr-i Mesiha olup

- 1193 Sözlerǖni eyle şu resme halil
Safha-i cerh üzre yaza Cebre' il
- 1194 Faşl-ı hazzdan bize virüp haber
Hal-i cihāni bilelüm ser-te-ser
- 53b 1195 Hame zebāni ile tahrīr kıl
Safha-i dilde ani taṣṭır kıl
- 1196 Gitti bahār irdi hazān "āleme
 Ğam yimegil irmez imiş dem deme
- 1197 Lāl ider fasl-ı hazān bülbülü
 Vakt-i bahār irse ider gulguli
- 1198 Lik sen ol bülbül-i gülzārsin
 Bir gül için şifte vü zārsin
- 1199 Har ile haslaria tolup bağ (u) rāğ
 Bülbül-i gülzār yirin tutdi zāğ
- 1200 Lāl olursa nola bülbülleri
Har ile hem-sāye durur güller
- 1201 Berg-i güli gördü ki vardı yile
Hasret ile urdı çenār el ele
- 1202 Büy-i vefā yok diyü bülbüllere
 Bād gülün sürdi yüzin yirlere
- 1203 Zülf-i semen tagilicak bāddan
 Şane taleb eyledi şimşāddan

1195. İkinci misrain sonu metinde "taṣṭır it" şeklinde
 dir.

- 1204 Nergis-i bağı göricek tac-dar
Tac-i zerin kapdı sabā ömrvar
- 1205 Şekl-i sanavberde görüp reng ü bu
Oldı o divâne vü jülîde mü
- 1206 Kaçdı diyü bağda cuy-i revan
Çekdi sabā bende keşan-ber-keşan
- 1207 Zağ ki minkara sunar şeh-perin
Kesmege mikraż idi bülbül perin
- 54a 1208 Arz-i bürüdet idicek rüzgar
Elleri sell oldı vü ditrer çenär
- 1209 Oldı gülistan'da çemen zerd-rū
Aşıka beñzer ki ola kaygulu
- 1210 Nergis-i bağ olsa nola ger alil
Sebze-i ter didesine çekdi mil
- 1211 Lalenuñ evrakin idüp tar-mar
Cem-i Cem'e virdi hazañ inkisar
- 1212 Hayrete varsa nola ger andelib
Har-i gam olmış aña gülden nasib
- 1213 Cevher-i fazlun ki bugün kânisin
Hîzr-i dilün çeşme-i hayvanisun
- 1214 Abla gözüm inle gönül eyle ah
Hal-i cihân oldı ser-a-ser tebâh
- 1215 Şimdi zaman ehremen ü cahilün
Mihnet ü gam fažıl u dânaalaruñ

- 1216 Mál ü menál ile tefāhur ider
Fāzila her yirde tesādur ider
- 1217 Cāhil olan cehliyile ercemend
‘Ālim ise çekmede derd ü nejend
- 1218 Ehl-i dili görseñ olupdur fakīr
Külbesi içinde görünmez hasīr
- 1219 Atlas u dībā giyüben ehl-i cāh
‘Ucb ile fakr ehline eyler nigāh
- 1220 Hāne-i vīrānını bālā kīlur
Küngüre-i tākını a'lā kīlur
- 54b 1221 Genc ile vīrānesi ma'mūrdur
Hābgehi pister-i semmūrdur
- 1222 Gāh giyer kırmızı dībāları
Gāh giyer atlas u hārāları
- 1223 Geh salınur sehv gibi sebz-pūş
Eād gibi her yana eyler hurūş
- 1224 Zīnet idüp kendüzini zen gibi
Kendüye mağrūr Tehemten gibi
- 1225 Zālim ü hem mümsik ü gaddār (u) dūn
Hum gibi bī-behre vü hālī-derūn
- 1226 Yolda görüp cāhile virme selām
Zillet ile kāmetūni itme lām
- 1227 Da' vetine varma anuñ subh u şām
Ni'metini yime olupdur harām

- 1228 Rast gelürsen âna ger beyne beyn
Bakmayup eyle âna igmâz-ı 'ayn
- 1229 Eblağ-ı tâziye olur geh süvâr
Dide-i gerdûni kılur geh gubâr
- 1230 Ehl-i dili görse nazar eylemez
Kankı yana gitse güler eylemez
- 1231 Dide-i huffâş gibi ola kûr
Pertev-i hûrsîdden eyler nûfûr
- 1232 Simdi nazar mâladur ey ehl-i hâl
Zerre kadar göze görünmez kemâl
- 1233 Ademün aslı olicak hîst-ı pâk
Zati anuñ niçün ola hışmâk
- 55a 1234 Tiynetî anuñ ki ola hâk-hejend
Pes ne için olmaya oþ müstemend
- 1235 Gel sütür-i hâk gibi ol selîm
Ateşî tab' olma nite kim remîm
- 1236 Kendüñi görme yûri seytân gibi
Anlamayup 'alemi hayvân gibi
- 1237 Meskenet itdâ nazar-ı Adem'e
İrdi bihişt içre yine dem deme
- 1238 Adem odur ki ide rây-ı kavî
Kalmaya sûretde ola ma'nevî
- 1239 Her yaña 'ibretle açup manzarın
Seyr ide zâtında olan cevherin

- 1240 Devlet-i gayri göricek itme âh
 Çihreñi hasretle sakın itme kâh
- 1241 Elde görüp dirhemini her hârun
 Egme terâzû gibi aña serün
- 1242 Câhilün olsun yûri mäl ü menâl
Arif-i yekta-dilün olsun kemâl
- 1243 Arif olan jende ile zindedür
 Marifet-i Hakk ile pâyendedür
- 1244 Serv gibi kanda ise râst-rev
Hîrka(y)i mey-hânedede eyler girev
- 1245 Aşk şarâbi ile şol resme mest
 Bir görünür gözine bâlâ vü pest
- 55b 1246 İbret ile âdeme eyler nazar
 Hayret ile âlemi seyrân ider
- 1247 Zerre(y)i hûr katre(y)i deryâ bilür
Hâk-i rehi efser-i Dârâ bilür
- 1248 Böyle gedâ olanı sultân-ı mülk
 Tabl u âlemsüz başına hân-ı mülk
- 1249 Emn ile şâh eyleyimez hord u hâb
 Teşviş-i dünyâ ile hâli harâb
- 1250 Bir yana gavğâ ile kişiver gâmi
 Bir yaña sevdâ ile kişiver gâmi
- 1251 Hayret ile hâli perişân durur
Âkîbet-i kâr aña hüsrân durur

- 1252 Yög ise ger sîneñ içinde gamûn
Şâh-i cihânsın yûri var "âlemûn"
- 1253 Emn-i ferâgatde kîlanlar makâm
Pâdişeh-i "âleme virmez selâm"
- 1254 Çekmez iseñ gayre eger ihtiyâc
Şâh-i cihânsın yûri bî-taht u tac
- 1255 Ni'metüñi ger saña Hâk virse az
Hîrs gözün halka şâkin itme bâz
- 1256 Zulm diyü Hakk'a su'al eyleme
Böyle şâkin fîkr-i muhâl eyleme
- 1257 Virdi Hudâ çün saña bî-sîm ü zer
Sîhhât ile "ömr gibi bir güher"
- 56a 1258 Dehr tolu gevher olursa dilâ
Bir demine olmaya anuñ seza
- 1259 Mal ile alınsa idi ger hayat
Sîm ü zer ile tola bu şeş-cihâat
- 1260 Virdügi Hâk şîhhati ni'met bilûn
Fursatı hengâm-i gâniyet bilûn
- 1261 Zulm degül bu saña ni'met durur
Fîkr ider olsan bu gâniyet durur
- 1262 Reng-pezîr olma şâkin gûssadan
Hisse durur hâsili her kîssadan
- 1263 Nasîh-i müşfik sözini eyle yâd
Hâtırı bu kîssa ile eyle şad

1264 Şıhhat ile ömrden alsan vefâ
Zulm degül adl durur bu saña

HİKAYET-İ LATİFE

1265 Tûr-i münâcâtda bir gün Kelîm
Didi eyâ Kâdir (ü) Hayy u Alîm

1266 Hikmeti dil hânnesine revzen it
Nûr-i yakînünle anı rûşen it

1267 İstedi dil tâ ki bu gam-güstere
Sûret-i zûlm ile adîl göstere

1268 Hazret-i Mûsâ'ya o dem didi Hak
Hikmet ile tut bâna candan kulak

56b 1269 Adlumi görmek dilerseñ hemîn
Dide gibi ol yüri halvetnişin

1270 Var fûlân çeşme(y)i me'vâ idin
Kudretümi anda görüp câ idin

1271 Hazret-i Mûsâ idicek bunı gûş
Bahr gibi eyledi ol dem hurûş

1272 İtdi elifvar o menzilde câ
Va 'de-i Hak anda zuhûr ide tâ

1273 Atı ile geldi o dem bir civân
Hızır-sıfat çeşmeye oldı revân

- 1274 Çame şalup gavta idüp yundi ol
Menziline oldı revan tutdu yol
- 1275 Anda koyup gitdi olup bi-haber
Pür dil-i süfle gibi bir kişi zer
- 1276 Sandı gören ana ki bir h'acedür
Kalbi ola fikret-i mäl ile pür
- 1277 Fariğ olup hānesin itdi vatan
Manzar-ı kāşānesin itdi vatan
- 1278 Gitdi o şahs oldı dili piş-rev
Geldi anuñ yirine bir tifl-i nev
- 1279 Şad-künān her tarafı itdi seyr
Hāli durur dil gibi yok anda gayr
- 1280 Zevk ile ol kişiye itdi nigāh
Aldı o dem itdi hemān azm-i rāh
- 1281 Geldi anuñ menziline ba'd ez ān
Elde *asāsi ile bir nā-tüvān
- 57a 1282 Hirkası sad-pāre idi 'ür idi
Görmez idi didesi pür-nür idi
- 1283 Aldı vuzuñ kıldı o demde namāz
Eylemede Hakk'a yüz urup niyaz
- 1284 Kise-i zer sāhibi ol bi-şu'ür
Hatırına fikr-i zer itdi hutür
- 1285 Gördi tehi kiseye el urdu o
Her tarafa itdi o dem cüst ü cū

- 1286 Hayret ile eyledi ol dem şitāb
Geldi o bī-çāreye itdi 'itāb
- 1287 Kise-i zerden aña sordı haber
Virdi cevābin aña ol kūr u ker
- 1288 Didi eyā merd-i firāset-şinās
.....
- 1289 .....
Sende eger var ise akl-ı ma'as
- 1290 Añlamaya sözüni 'ākil senün̄
Kavluni tekzib ide cāhil senün̄
- 1291 Sim ü zeri nice görür kur olan
Didesi nergis gibi bī-nūr olan
- 1292 Söyleyicek bu sözi ol merd-i pāk
Çekdi hemān hançerini hışmāk
- 1293 Dökdi şafak gibi yire kanını
Çak idüp hırka vü dāmānını
- 1294 Hazret-i Mūsā aña itdi nigāh
Didi eyā sahib-i nūh-bārgāh
- 57b 1295 Gayret o dem dilde zuhūr eyledi
Hātirina nükte hutūr eyledi

1288.Bu beytin ikinci misrai eksiktir.

1289.Bu beytin birinci misrai eksiktir.

- 1296 Rüzi kılursın birine taht u tāc
Birisı bir nāna çeker ihtiyāc
- 1297 Cūduñ eli birini Kārūn ider
Birisinūñ bagrını pür-hūn ider
- 1298 Kesb-i şafāda kimi māl ehlidür
Hāk-i mezellede kemāl ehlidür
- 1299 Kimi yapar kaşr ile kāşāneler
Tāk-i felek gibi nice hāneler
- 1300 Mesken içün yok kiminūñ hānesi
Hey nice kāşāne ki vīrānesi
- 1301 Kimisinūñ dānesi yok mūrvār
Kimisinūñ nān-i cevi bī-şumār
- 1302 Fikr (ü) hired kudretüne irmədi
Künhiyile hikmetüne irmədi
- 1303 Birisinūñ cismini çāk eyledün̄
Darbet-i hançerle helāk eyledün̄
- 1304 Kīse-i zer aldı biri oldı şād
Şāhid-i makşuddan aldı murād
- 1305 Hikmetüne kim diye çūn u çerā
Līk şerī'atde bu hālet hāta
- 1306 Cānib-i Feyyāz'dan irdi hitāb
Didi eyā reh-rev-i rāh-i savāb
- 1307 Dīde-i hikmetle olinsa nazar
Kūdeke mīrāsdur ol sīm ü zer

- 58a 1308 İtdi vasiyyet pederi nā-gehān
Haste olup kalmadı tāb (ü) tüvān
- 1309 Gördi varur hirmen-i ömri yile
Kodi emānet peder-i katile
- 1310 Kaldı atasında bu bir kise māl
Ālem-i yektāya idüp irtihāl
- 1311 Müzd bulur kanda ise sāhibin
Matlab idi buldu bugün tālibin
- 1312 Gör ki anı hem müflis ü ma'lūldur
Hançer-i hūn-rīz ile makṭūldür
- 1313 Kanlusıdır merdüm-i bī-dād idi
Yok yire kan dökmede cellād idi
- 1314 Kīne idüp hançeri urdu o dem
Hikmet ile kanını aldı bu dem
- 1315 Çekmiş idi atasına tīr ü tīg
Zulm ile öldürmiş idi bī-dirīg
- 1316 Oğlu bugün öldürüp itdi kīsās
Rūz-i cezā oldı elemden halās
- 1317 Deyr-i mükāfāt durur bu cihān
Maṣlahatın sāhibi bilür hemān

- 1329 Olma dilā şeb gibi tārīk-dil
Sāye-sifāt menziliñi itme gil
- 59a 1330 Goncə-sifāt yumma dehen həndeden
Gülşen olup gel berii seyr it çemen
- 1331 Ehł-i keder cānı mükedder ider
Āyīne-i կalbi o muğber ider
- 1332 Cāna irer ehł-i safādan safā
Rūha likāsından irisür ziyā
- 1333 Ehł-i safā olsa kimün hem-demi
Rūşen olur gün gibi cān ‘ālemi
- 1334 Zevki anuñ cennet-i me' vā deger
Cān u dile bir demi dünyā deger
- 1335 Gicesi Kadr olur anuñ rūzi iyid
Tāli'i menhūs ise olur sa' id
- 1336 Gül gibi gel bāga açıl şubh-dem
Goncə-i dil tutmaya fā jeng-i gam
- 1337 Safha-i gül gibi olup sāde-dil
Serv-sifāt ol yüri əzāde-dil
- 1338 Lāle gibi gülsene gel gülşen ol
Hem-dem ü hem-reng-i gül ü sūsen ol
- 1339 Olma şakin ebr gibi tīre-rū
Şaf-dil ol nite ki gülşende cū

1338.Beytin ikinci misrai metinde "Hem-dem ü hem-reng ü gül ü susen ol" şeklindedir.

- 1340 Payunuń bas kaſlarunuń itme çin
Hall ide gör ukde(y)i dilden hemin
- 1341 Sūsen ü nergis gibi çekme dijem
Olma zeban-bestе leb ü dide hem
- 1342 Çihreni benzetme kis ahşamina
Var düşeri her kişi endamina
- 59b 1343 Kimse yüzün görmege kilmaz heves
Sirkeye ma'lumduur üşmez meges
- 1344 Oldugiyün hande-leb ü pür-ferah
Hürmet ile elde tutilur kadeh
- 1345 Ayineves olma şakin jeng-gir
Jeng ile olinmaya süret-pezir
- 1346 Has gibi yan şu'le-i hälätdan
Geç yuri bu hab-i hayalatdan
- 1347 Tır-i kaža başuña yağıydi ger
Eyleme pür-çin yüzünü çün siper
- 1348 Baǵda çün oldı güler yüzlü gül
Var mı ki bir kes aña mā'il degül
- 1349 Şem^e gibi handeler it dem-be-dem
Yansa idün̄ şevk ile ta-ser-kadem
- 1350 Sevk ile ten cübbesini çak kıl
Kalbüññ ayın̄esini pák kıl
- 1351 Anda görünmezse kederden eſer
Cümle suver anda ola cilveger

- 1352 Olma keder ehli ile aşına
Can gözü isterseñ ola rüşenā
- 1353 Bahr kaçan şüretini çin ider
Bâd aña sille urur kin ider
- 1354 Oldı sebük-rûh (u) sebük-rev şimal
Anun içün hazz ider andan şimal
- 60a 1355 Uğdesi var dilde ceres zâr ider
Câmina zahir o girih kâr ider
- 1356 Halka güler yüzle selâm eylegil
Aña tevâzû la kelâm eylegil
- 1357 Pürsiş-i hâl ile idüp ihtilât
Sevk-i kelâm ile idüp inbisât
- 1358 Hak-i mezellede eger bir hakîr
Düşmiş ola olgil aña dest-gîr
- 1359 Olsa eger gözü yaşı seyl anun
Damen-i lutf ile yaşun sil anun
- 1360 Güm-reh olup düşse eger bir gedâ
Tut elini nite ki anun asâ
- 1361 Görseñ eger ağlar iken bir yetim
Bahr yaşı katresi dürr-i yetim
- 1362 Cihresini dâmen ile pâk kıl
Varunu yolında anun hak kıl
- 1363 Destini gül gibi anun pür-zer it
Dide gibi ceybini pür-gevher it

MEV İZE

- 58b 1318 Ey büt-i Çīn nakṣı cebīnūnde çīn
Sūret-i hūbūnda nedür naḳṣ-i çīn
- 1319 Ṣafha-i cebhendeki yir yir girih
Oldı reg-i cāna nice ukde-nih
- 1320 Ḥokka-i la'l iken o rengin dehen
Toptolu iken içi dürr-i 'Aden
- 1321 Nükte-i rēngīn ile śirīn-kelām
Söyler iken virüp aña intizām
- 1322 Olmaya lāyik aña güftār-i telh
La'l-i şeker-bār ola her bār telh
- 1323 Herkese gül gibi güler yüzlü ol
Telh-kelām olma şeker sözlü ol
- 1324 Gōnce gibi olma yūri teng-dil
Nerm ola gör olma yūri seng-dil
- 1325 Her kişiye hande ile kıl hitāb
Hande ile eyle su'āl ü cevāb
- 1326 Ağzūnī nā-ehle şakīn açmagıl
Söz güherin hāk-i rehe saçmagıl
- 1327 Söyleme nā-dāna bu efsāne(y)i
Sūre yire saçma şakīn dāne(y)i
- 1328 Ehli safayile yūri ol karīn
Olma keder ehli ile hem-niśīn

- 1364 Eyle anı luṭfun ile ṣad-kām
Hak da sañā eyleye ihsān-ı tam
- 1365 ‘Ucb ile terk eyle enāniyyeti
İki cihānda bulasın izzeti
- 1366 Tutmasa alçakda vücūdīn türāb
Salmaz idi sāye aña əfitāb
- 60b 1367 Tutduğiyün kendüsün alçak şadef
Dürr-i necefden aña irdi şeref
- 1368 Kendüyi ger tutmaya alçak şihāb
Yüzine basmazdı şeh-i kām-yāb
- 1369 Çerh ki hūr cihresine perdedür
Kendüsü a'lāda yüzü yirdedür
- 1370 Kendüyi alçakda tutar gāh gāh
Oldı müyesser aña pā-būs-ı şāh
- 1371 Kendüyi alçakda tutanlar müdām
Zirve-i a'lāda tutarlar makām
- 1372 Bağda nergis gibi kıl dide-vā
‘İbret ile eyle nazār her yanā
- 1373 Sāf-dil olmasa eger cūy-bār
Şāhid-i serv olmaz idi der-kenār
- 1374 Olmasa āyine eger pür-ṣafā
Virmez idi yüz aña her dil-rūbā
- 1375 Olmasa idi hum-ı mey ṣāf-dil
Pāyını öpmezler idi ay u yıl

- 1376 İster isen ger olasın bahtiyar
Eyle şafayıle fenâ ihtiyar
- 1377 Kani' olup Hak'dan iren ni'mete
Merd-i haris olma düşüp mihnete
- 1378 Gül gibi gülme yüzine herkesün
Çekme dila zahmetini her hasun
- 61a 1379 Dâmenüni gül (gibi) çek hârdan
Ta ki saña irmeye âzardan
- 1380 Fakr ile fahr eyledi çün kim Resûl
Sen de anun meslekine sâlik ol
- 1381 Fakr ile fahr ehli olur kâm-bîn
Fakr ile fahr eyledi Sultân-i din
- 1382 Fakr ile fahr ehli ider iftihâr
Kuy-i ferâgatda olup ber-karâr
- 1383 Fakr durur tac-ı ser-i evliyâ
Fakr durur mahrem-i ehl-i fenâ
- 1384 Sabir olan fakr u fenâ rencine
Mâlik olur iki cihân gencine
- 1385 Fakri koma tamâ'dan olğıl beri
Ta olasın mûlk-i bekâ serveri
- 1386 Dağ-ı fakr kelde efser yeter
Tâc-ı Keyâni gibidür mu'teber

1385.Beytin ilk misraında vezin aksamaktadır.

- 1387 Hırs olup dide-i akla hicab
Sahibi simurg iken olur zübəb
- 1388 Fakre dimış ehl-i fenā kimyā
Cevher ider rūyını süren gedā
- 1389 Fakr ile fahr eyleyene er diyün
İki cihān mülkine server diyün
- 1390 Gerçi(ki) fakr ademe zücret virür
Pür-ğam olur kalbe kasavet virür
- 61b 1391 Zilleti tebdil olur devlete
Sonra o fakr ile irer rāhata
- 1392 Cennete ahir ki her adem girer
Ehl-i fenā cümleden akdem girer
- 1393 Cennete kim gire sagır ü kebir
Taze ola gül gibi ser-cümle pir
- 1394 Olmiş iken zenleri hep kür u ker
Ruhları gül gibi ola taze ter
- 1395 Kākūl-i ..... müyi ola misk-bū
Gül gibi her biri ola hande-rū

HİKAYET-İ LATİFE

- 1396 Bīve-zen (ü) püst dü-tā köhne-sāl
Rāst gelüp itdi Nebi'den su'āl
- 1397 Didi eyā mazhar-i āsār-i Ḥak
‘Aks-i ruhı pertev-i envār-i Ḥak
- 1398 İtdi fedā cānını her cān saña
Bencileyin bir kari ķurbān saña
- 1399 Bencileyin bīve ola jāj-hāy
Ravża-i rīdāvāni idinür mi cāy
- 1400 Cihresi pür-çīn ola vü püst kūz
Cennete bi'llāh girer mi 'acūz
- 1401 Didi cevābinda cihān mefhari
Bil anı kim cennete girmez kari
- 1402 Ehl-i cinān hūb civānlar durur
Gonceleri teng-dehānlar durur
- 62a 1403 Zümre-i ǵilmānları pākīzedür
Ravzada hūrileri dūşīzedür
- 1404 Gūş idicek bu sözi ol pīre-zen
Seng-i melāmetle olup sīne-zen
- 1405 Ol dem idüp ķanlu yaşını revān
Bahır gibi eyledi dilden revān

- 1406 Dögdi basın taşlara dökdi yaşın
.....
- 1407 .....
Yoldı saçın s̄inesin itdi hıras
- 1408 Ah idüp hasret ile açladı
Nâle vü feryâdi ciger tağladı
- 1409 Gördi bu hâlini Resûl-i emîn
İtdi terahhum aña oldı hâzin
- 1410 Virdi cevâbin aña yine Resûl
Hande ile didi ki olma melûl
- 1411 Mucib-i hikmet budur ey dîdever
Pire-zen iken olalar tâze ter
- 1412 Yasmış iken yayını ebrûları
Atmiş iken okını cädûları
- 1413 Kaddün' elif gibi ola müstakîm
Sünbül-i pür-çinün' ola şekl-i cîm
- 1414 Ruhları ola gül-i ra'nâ gibi
Tâze civân ola Züleyhâ gibi
- 1415 Cennetün' âdemleri hep hûbdur
Her biri bir dil-ber-i mergûbdur
- 1416 Her birinün' la'l-i lebi cân deger
Handeleri çesme-i hayvân deger

1406.Bu beytin ikinci misrai eksiktir.
1407.Bu beytin birinci misrai eksiktir.

- 62 b 1417 Kadleri tūbā gibi bālā durur
           ‘Aynları nergis-i sehlā durur
- 1418 Hüsnine irişmeye hattin yazan
           Behceti efzūn ola   ظن عز
- 1419 ‘Arz-i cemāl eyleseler ādeme
           Şūr sala nev-i benī ādeme
- 1420 Kimisi Mecnūn gibi Ferhād ola
           Her biri bir ‘āşık-i nā-şād ola

HATİMETÜ'L-KİTAB

- 1421 Hamd Huda'ya ki bu nazm-i güzin
           Āhir olup buldu nihāyet hemīn
- 1422 Kand-i kelamından alurken sebak
           Oldı zebān-i kalemüm iki şak
- 1423 İtdi neyistān-i ‘ademden zuhūr
           Saldı vücūd ehline feryād-i śūr
- 1424 Bezm-i suhende dile hem-rāzdur
           Nāle vü feryāduma dem-sāzdur
- 1425 Safha-i nilide aña kıl nazar
           Oldı beyān Misr'ına bu ney-şeker
- 1426 Māni-i nakķāş-misāl oldı o
           Nakşger-i hüsn-i cemāl oldı o

- 1427 Zühre sarırini eger kılsa güş
Yire çalup çengin ola pür-hurus
- 63a 1428 Nâle-i dil-süzün iden istimâc
Eyleye Mevlâsı gibi çok semâc
- 1429 Togrı elif gibi durur kâmeti
Vâsitile şâme durur nisbeti
- 1430 Oldı benâniyle cihân misg-çîn
Kuvvet-i bâzüsâna sad-âferîn
- 1431 Nice zamân idi 'arûs-ı hayâl
Ítmez idi kimseye 'arz-ı cemâl
- 1432 Hacile-i gayb içre o pînhân idi
Sîne içinde elif-i cân idi
- 1433 İster idi görmege dâmâd-ı dil
Zikri vü fikri idi evrâd-ı dil
- 1434 Vaslı anun matlab-ı 'usşâk idi
Cân yüzini görmege müştâk idi
- 1435 Maşîta-i fikret idüp anı zeyn
Dûde-i hâmemdür aña kühî-i 'ayn
- 1436 Ma'ni-i nâzük aña rengîn libâs
Hayret alur görse anı cümle nâs
- 1437 Perde-keş-i şâhid-i din türresi
Merdümek-i çeşm-i yakîn ğamzesi
- 1438 Oldı belâgatle fesâhat hemîn
Birisi dâmen birisi âstîn

- 1439 Ravża-i dilde olicak cilveger
Káküli býyindan aña irdi fer
- 1440 Böyle melâhatle bulup zîneti
Oldı bu bir şûh u cihân afeti
- 63b 1441 Keşf olup yüzde hicâbi anuň
Oldı kamu çâk hicâbi anuň
- 1442 Cilve idüp ‘arz-i cemâl eyledi
Ehl-i dili şifte-hâl eyledi
- 1443 Hüsnini ‘arz eyleyicek ‘âleme
Düşdi anuň şûrı dil-i âdeme
- 1444 Şâhid-i nazmum benüm ol hûbdur
Câme-siyeh dil-ber-i mergûbdur
- 1445 Şekl-i elif kâmet-i bâlásıdır
‘Aynları nergis-i şehlâsıdır
- 1446 Nûni durur aña iki ebruvân
Dallarıdur kâkül-i ‘anber-fesân
- 1447 Sîni ki hâm ile nûmâyândur
Rışte-keş-i lü'lü-i dendândur
- 1448 Tavk u kemer oldı aña cezm ü hâ
Mîmleridür dehen-i cân-fezâ
- 1449 Lamları pâye-i hâlhalıdur
Nokta-i bâ-la'l-i lebi hâldur
- 1450 Böyle melâhatle idince zuhûr
Saldı cûnûn ehline gavğa vü şûr

- 1451 Seyr idüp ol dil-beri ser-tā-be-pāy
Şifte-dil ‘akl ise ber-geşte-rāy
- 1452 Oldı cihān halkı haridār aña
Nakd-i hayatın idüp isār aña
- 64a 1453 Nazm ki bu tab‘-i girāndan çıkar
Sol gühere döndi ki kandan çıkar
- 1454 Lafzı ‘iyān ma’nisi zāhir durur
Āb-i revān ile cevāhir durur
- 1455 Her biri bir gevher-i yek-dānedür
Mahzen-i dil anūn ile oldı pür
- 1456 Bah̄r-i tabī‘atde durur bī-kīyās
Var ise gelsün berü gevher-śinās
- 1457 Dil aña ‘arz eyledi ğavvāsvār
Anda nice buldu dür-i şāhvār
- 1458 Sol güheri dil ki kenār eyledi
Şāhid-i fikr üzre nisār eyledi
- 1459 Geldi cihāna yine gevher-fürūş
Vir aña cān naqdin eyā tīz-hūş
- 1460 Ol güherün pertevidür nūr-i ‘ayn
Cān kūlagın anūn ile eyle zéyn
- 1461 ‘Arşa-i nazm içre nice şeh-süvār
Pūye idüp geldi hezāran hezār
- 1462 İrdi Nizāmī oluban pīş-rev
Saldı beyān kasrına bir tarh-i nev

- 1463 Oldı cinān ḫaṣrı misāl-i sūtūr
Ma'ni-i bārik durur anda hūr
- 1464 Seyre gelüp zülfini hūr-i cinān
İtdi müselsel aña bin nerdübān
- 1465 Kīssā budur her yaña imān ide
Cān ile bir ravzada seyrān ide
- 64b 1466 Sāhib-i gencīne-i esrārdur
Her sözi bir gevher-i sehvārdur
- 1467 Hüsrev-i hākāni çalup nevbetin
Saldı belāğat iline savletin
- 1468 Bāde-i şevk ile olup pür-nevā
Virdi suhen bezmine Gāmī safā
- 1469 Mālik-i evreng-nişin oldı ol
Cümleden ammā ki güziniydi ol
- 1470 Ben dahi söz mahzenine māliküm
Her birinün meslekine sāliküm
- 1471 Şāh-i cihān kīlsa baña iltifāt
Vüs'at ile ömrde bulsam sebat
- 1472 Kevkeb-i bahtumda görinür rūcū
Bürc-i şerefde yine itse tulū
- 1473 Dehr idenī olanı berter kīlur
Ehl-i dili ḥāke bēr-ā-ber kīlur
- 1474 Bir yañadan ta'ne-i nā-dān ġamī
Bir yañadan ġayret-i akrān ġamī

- 1475 Bunca belâ olmasa reh-zen bañna
Tâliç-i bed olmasa düşmen bañna
- 1476 Sürer idüm rahşumi bir menzile
Kimse ana irmeye bin yıl bile
- 1477 Tâliç-i nâ-şadumi ammâ nidem
Ah ider isem yiridür dem-be-dem
- 1478 Vüs'ati yok fûshatî mîyetde tenr
Himmetümün rahşı o menzilde leng
- 65a 1479 Dimedi bu bahrde hergiz kitâb
Rûm'da çok şâ'ir-i 'âli-cenâb
- 1480 Kulzüm-i nazmûñ ki nihâyâtını
Pehni ferâh oldu vü gâyâtını
- 1481 Eyleyimez degme şinâver şinâ
Anda Zevi'n-nûhye durur âsinâ
- 1482 Kimse bu bahre gemisin salmadı
Ka'rına talup güherin almadı
- 1483 Bahîr-i suhende nice mellâh-i dil
Kef uruban yüzine oldı hacil
- 1484 Bunda nice zevrak olur pây-mâl
Gâh eser anda muhâlif şîmâl
- 1485 Yile virüp hâsilini rûzgâr
Keşti-i dil bulmadı anda kenâr

1477.Beytin ikinci misrai metinde "Ah ider isem yiri
durur dem-be-dem" şeklindedir.

- 1486 Bunda nice tālib-i ḡavvās-ı pāk
Yile varup zevrakı oldı helāk
- 1487 Seng-i ġama zevrakını çaldurur
Cevherini elde iken aldurur
- 1488 Gel berü ey Rahmī yeter lāf kīl
Sīneye ko destüni insāf kīl
- 1489 Nergis ü gül gibi olup cesm ü gūş
Sūsen-i gülzārves oldı hamūş
- 1490 Cūy-sīfat niceye dek güft-gū
Eyle benefše gibi var ser-fürū
- 65b 1491 Ma^crifetün̄ var ise da^cvayı ko
Bülbül-i gülşen gibi ġavġayı ko
- 1492 Bāg žamīrinde biten gülleri
Hey nice gül lāle vü sūnbülleri
- 1493 Bir yire cem^c itdi dil-i bāgbān
Pend idüp rişte-i fikret hemān
- 1494 Ehli dile benden ola yādīgar
Ola ġam-ālūdelere ġam-gūsār
- 1495 Girse bu gülzāra suhēn-perverān
Kilsa nazar aña firāsetverān
- 1496 Gevher-i nazmum görüp ol dem güzin̄
Şanuma her biri ide āferin̄

1497 Sevk olup sâk-i mesâk-i kelâm
Buldu güher silki gibi intizâm

1498 Ehî-i dile dil-ber-i mûnis ola
Nukl-sifat tuhfe-i meclis ola

Fârre rehu 'Ali bin Mahmûd bi-'inâyetihi'l- Meliki'l-
Ma'bûd fi evâ'il-i şehr-i Rebi'ü'l-âhîr sene 984

D İ Z İ N

A

- Abdullah bin Mübarek:55
 Abdulkadir:86
 'Acem:4,70,180
 'Ad:221
 Adem:192,240
 'Aden:176,251
 'Adn:149
 'Ahdi:4,9,11,12,16,20,28,29,
     37
 Ahmed-i Rıdvān:35,57,59,60
 Ahmed-i Rıdvān, Hayatı, Eser-
 leri ve Edebi Şahsiyeti (İ.
 Ünver):57,59,60,75,76
 Ali bin Mahmūd:98,99,264
 Ali Ef.(Kinalızade):73
 Ali Emīrī Ef.:1,60
 'Ali(Gelibolulu,Mustafa):1,
     2,3,4,8,9,11,12,13,14,
     16,19,21,26,31,35,37,
     38,43,44,83,84,85,87,
     88,89,90
 Ali(ibni Ebi Tālib):51,62,82,
     112,117,123,134,203,208
 Ali Şir Nevāī:36,39,41,42,
     47,54,56,78,96,111
 Ali Şir Nevāī(Levend Agāh
 Sırri):40,54,56,57,162,168
 'Ammār:67
 Anadolu:4,30,35,57,75,79,
     97,116
 Anadoluhisarı:70
- Aristo(Eresto):94,95,179
 Arış:70,73
 Astarsızoğlu:1
 'Aşık Çelebi:1,3,4,6,7,8,9,10,11,
     12,13,15,29,37,38,41,42
 'Aşır Ef.:1
 Atatürk Üniv: Ktb.:98
 Ayasofya Ktb.:45,65
 'Azeri İbrahim Çelebi:35,42,60,63,
     64,68,89,97,98
 'Azīz:7

B

- Baba şehri:70
 Bağdad:9
 Bāyezid-i Bistāmī:86,94,96,54
 Bāyezid Ktb.:60
 Bāyezid(II.):57
 Bedahşan:213
 Bedīuzzamān:56
 Behlül-i Dānā:69,78
 Behrām:180,216,221
 Belh:80
 Belleten(TTK):75
 Benī Isrāīl:55
 Berlin Ktb.:26
 Beyānī:1,2,4,5,9,11,12,13,14,18,
     31,37,38,43
 Beytülharām:142
 Bījen:216

- Bilge, Rıfat:2
 Blochet, Edgar:60,69
 British Museum:23,74
 British Museum'daki Bazi Önemli Yazmalar ve Tevāif-i Aşereden Taife-i Bektaşıyan (Kut, Günay):23
 Bü 'Amr:86
 Burak:109,141,143
 Burusa(Bursa):3,12,13,14, 15, 31,68,72,79
 Büşr-i Hafī:85
 Büyüremihr:113,220
- Ceyhūn:197
 Cinānī:14,35,36,38,45,60,61,64,68
 Cinānī'nin Riyāzü'l-cinān'ı(Okuyucu,Cihan):64,65
- Ç
- Çağatay Şiiri(Eraslan,Kemal):74, 75
 Çavuşoğlu,Mehmet:23
 Çelebi Abdullah:60,63,83
 Çelebioğlu,Amil:96
 Çin:24,55,250 ,251

C

- Çafer-i Sādik:82,86
 Cāmi(Molla):35,36,38,39,41, 42,43,44,45,47,50,51, 53,54,60,63,64,78,89, 100,111,116,117,119,120, 121,122,123,124,125,162, 167,170,182
 Catalogue of the Manuscripts in the British Museum(Rieu, Charles):74
 Cebrā'il(Cebre'il):81,109,117, 132,141,143,237
 Celālüddīn(bkz.Mevlānā): Celili:31,36,37,38
 Cemşid Şāh(Cem):12,35,59,147, 153,177,178,180,216,222, 229,238,261
 Cevher-nāme(Celili):37

D

- Dārā:62,178,182,217
 Dāvūd:80
 Deli Haydar(bkz.Mir Haydar)
 Dervīş(Şāh u Gedā,Rahmī):24,25
 Dervīş Muslī:22
 Die Arabischen,Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek (Flügel,Gustav):75
 Die Türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin (Pertsch,Wilhelm):26
 Dīvān-ı Rahmī(Kırımlı Rahmī):16
 Duhān suresi:210
- E
- Ebūbekir(halife):79,81
 Ebūzer-i Cemhir:95

- Eğri:69
- Emir Hüsrev-i Dihlevî(Emir Hüsrev,Hüsrev):35,38,39,41,42, 43,45,47,48,49,51,53,54, 60,63,64,69,70,73,78, 111,115,162,168
- Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı,Eserleri ve Edebi Şahsiyeti(Türkmen,Erkan):48
- Emiri:35,47,97
- Eraslan,Kemal:74,75
- Ergene,Ülker:44
- Ergun,Sadettin Nüzhet:37
- Erjeng:11
- Erzurum:22,23,24,25,98
- Es'ad Ef.:16,60
- Eyyub(peygamber):55
- F
- Fağfür Hân:178,180
- Fahrüddin Behramşâh:33,56, 116
- Fahrüddin-i Râzî(imam):55
- Fâizi(Kafzâde):11,14,16,18, 19,31,37
- Fatih Ktb:90
- Fazlî:10,38
- Felâtûn:182
- Ferhâd:156,197,217,233,257
- Ferîdûn Şâh:34,58,178,216, 222
- Ferkadân:217
- Feth suresi:179
- Fevri:2
- Firdevsî:60,73
- Flügel,Gustav:75
- Firât:169
- Fûrs:42
- G
- Gedâ(Şâh u Gedâ,Rahmi):24
- Gencine-i Râz(Yahyâ):47
- Gençosman,Mehmet Nuri:33
- Gottwaldt(Dr.):75
- Gökbilgin,Tayyib:10
- Gölpınarlı,Abdülbâki:25
- Gönültaş,Güler:22,60
- Götz,Manfred:69
- Güldeste-i Riyâz-i İrfan(İsmail Belig):1,2,4,5,9,10,11,12,14,21, 31,45,98
- Gül-i Sad-berg(Celîlî):37,38
- Gül-i Sad-berg(Rahmî):4,5,6,20, 22,23,35,47,97,98,99,100, 105,106,108,109,110,114, 116,117,118,119,178
- Gülşen-i Envâr(Yahyâ):35,42,47, 76,77,78,82
- Gül ü Bülbül(Fazlî):10
- H
- Habes:180
- Habîb-i 'Acemi:94
- Haccâc:51
- Hâcc Abdullâh-ı Ensârî:54

- Hāce Bahāuddīn-i Nakşbendī: 54
Hāce Muhammed Parsa: 56
Hāce ‘Ubeydī: 63
Hāce-i Ahrār(bkz. Nāsırüddīn ‘Ubeydullah)
Hācū-yı Kirmānī: 35, 47, 49, 50, 62
Haleb: 4
Hama: 80
Hamse(Atāyi): 45, 69
Hamidiye: 16
Hamse(Celīlī): 38
Hamse(Ali Şir Nevāī): 40, 41
Hamse(Nizāmī): 33, 37, 41, 48
Hamse(Yahyā): 76
Haremeyn: 67
Hārun Halife(Hārunürreşīd): 35, 59, 62, 78
Hārūt: 67, 236
Hasan-ı Basrī: 51, 85, 87, 94
Hasan Çelebi(Kınalızade): 1,
Hata: 203
Hātem-i Taṣī: 54, 73, 95, 96
Hātem-i Sānī: 71
Hayālī: 8, 28, 29
Hayālī(Dervīş): 35, 47, 57, 89,
90, 91, 92, 93, 94, 95
Hayātī: 57
Haydar Tilbe(bkz. Mīr Haydar)
Hayder: 191, 211
Hayretü'l-ebrār(Nevāī): 36,
36, 40, 47, 54, 56, 96
Hediyetü'l-ārifin, Esmā'u'l-mü'el-
lifin ve Āsārū'l-musannifin(İs-
mail Paşa, Bağdatlı): 45
Heft-hān(Atāyi): 46
Hārūt: 67
Hīrā: 109, 138, 139
Hītā: 113, 231
Hīzr(Hızır): 13, 25, 101, 179, 186,
208, 211, 228, 238
Hilālī: 20, 22, 28, 29
Hind: 41, 58
Hindistan: 93
Horasan: 55
Hocendī: 42, 63
Hude savaşı: 80
Huld-i Berīn(Vahşī): 47, 76
Hurrem Sultan: 9
Huten: 203
Hüseyin Bālī: 4
Hüseyin Baykara: 54, 56
Hüsrev: 3, 147, 153, 156, 172, 179,
218, 261
Hüsrev ü Şirīn(Celīlī): 37
I.
Irak: 66
İ.
İbn Nasūh Pir Ali: 70
İbnü'l-arabī: 67
İbrahim(peygamber): 86, 87, 89, 90
İbrahim Edhem: 54, 61

- İbrahim Paşa(sadrazam):9,10,
     11,15
 İhlâs suresi:82
 İmam Hasan:61,64,84,88
 İmam Hüseyin:61,64,84,88
 İnal,İbnülemin Mahmud Kemal:
     83
 İran:35,50
 İsa(peygamber):34,58,175,179,198
     198
 İsen,Mustafa:31
 İskender(Sikender):55,62,169,
     178,182,218
 İskender b. Ömer Şeyh Mirzâ:
     74,75
 İskender Çelebi(Defterdar):6,9,
     10,11,15
 İslam Ansiklopedisi:10,23,49
 İsmail Belig:1,2,4,5,9,10,
     11,12,14,21,31,45,98
 İsmail-i İsfahânî:29
 İsmail Paşa(Bağdatlı):45
 İstanbul:9,15,70,72
 İstanbul Kütüphanelerinde Fa-
 tih'in Hıususi Kütüphanesinde ve
 Fatih Çağı Müelliflerine Ait E-
 serler:75
 İstanbul Kütüphaneleri Türkçe
 Hamseler Katalogu(Tuman,Nail:
     69,76,77
 İstanbul Univ.Ktb.:60

Ka'be:54,79
 Kaf Dağı:13
 Kahire:110,157
 Kâmûsu'l -âlâm(Şemseddin Sami):
     8,10,11,13,14,16,21,37,98
 Kanlı Muslî:l
 Karacan,Turgut:46
 Kârûn:112,215,216,218,246
 Kâtib Çelebi:2,14,39,43
 Kavcar,Cahit:2,3,5,13,22
 Kays(Mecnûn):94
 Kayser:178
 Kelîm:243
 Kenâan ili:121,201
 Keşfu'z-zünûn(KâtibÇelebi):2,
     39,43
 Kisrâ:95,147
 Kirmân:95
 Kocatürk,Vasfi Mahir:20,22,15
 Kortantamer,Tunca:69,72,90,97,
     118
 Köprülü,Fuad:49
 Kuds(Kudüs):101,109,142,168,188
 Kumâri:30
 Kurban,Süleyman:85
 Kut,Günay:23
 Kutluk,İbrahim:l
 Küçük,Sabahattin:16
 Künhü'l-ahbâr(Âlî):1,2,3,4,8,9,
     11,12,13,14,16,19,21,26,
     31,35,38,87,88,89,90
 Künhü'l-ahbâr(İsen,Mustafa):31
 Kütahya:83

L

Lāgari:53
 Lala İsmail:60
 Lāmi‘ī:31,36,37
 Latīfī:4,5,6,9,12,16,17,20,
 28
 Lehcetü'l-esrār(Fazlī):38
 Levend,Agâh Sırri:22,25,26,
 27,36,41,47,54,56,57,
 68,75,76,77,98
 Leylā:94
 Leylī vü Mecnūn(Üelīlī):37
 Lüccetü'l-esrār(Fazlī):38

M

Macaristan:69
 Macuncu Baba:67
 Mahzen-i Ebrār(Ma‘nevi):
 35,75
 Mahzenü'l-esrār(Ahmed-i Rid-
 vān):35,57
 Mahzenü'l-esrār(Mīr Haydar):
 36,74
 Mahzenü'l-esrār(Nizāmī):33,
 35,38,39,40,42,43,45,46,
 47,48,49,50,53,54,56,59,
 60,61,64,68,69,72,74,75,
 76,77,78,82,83,84,87,88,
 89,90,93,95,97,100,106,
 116,117,172,173
 Mahzenü'r-rāz(Emīrī):35,47,97
 Mālik ibn Dīnār:86
 Malta:13,17

Ma‘n bin Zāiretū's-Seybānī:66
 Ma‘nevi:35,57,75,76
 Māni:11,257
 Manisa:22,25
 Manisa İl Halk Kütüphanesi Türk -
 çé El Yazmaları Katalogu(Gönül-
 taş,Güler):22
 Matla'u'l-envār(Emir Hüsrev):35,
 38,39,44,46,47,48,53,64,69,73
 Mazıoğlu,Hasibe:83
 Mecnūn:19,197,205,233,257
 Medāyin:82
 Mehmed(Fatih Sultan):75,91,93
 Mehmed(III.): 69
 Mehmed Süreyya:2,13,14,21,32,98
 Mehmed Tahir(Bursali):2,12,13,1
 14,16,19,21,32,37,38,43,45,
 98
 Meliksāh:95
 Me'mūn(Halife):65
 Menākib-i Hünerverān('Ālī):4,83
 Merv:70
 Mervān:79
 Mesnevī(Mevlānā):90,95,96
 Mārūt:67
 Meşā'irü's-su'arā(Mş., 'Āşık Çel-
 lebi):1,3,4,6,8,9,10,11,13,15,
 29,30,37,38,42
 Mevlānā(Celālüddīn-i Rūmī):43,
 50,81,90,95,96
 Mīsr:7,70,95,121,157,201,257
 Minorsky,Viladimir:75
 Mīr Haydar(Meczūb):36,40,74,75

- Mu'allimzâde:68
 Muhâkemetü'l-lugateyn(Ali
 Şir Nevâî):40
 Muhammed Harzemşâh(Sultan):
 55
 Muhammed(peygamber):62,70,80,
 84,87,109,110,115,140
 Mehmed Nakşbendi(Buhâralı):51
 Muhammed suresi:91
 Murad Buhârî:60
 Murad(II. Sultan):64,65,84
 Murad(IV. Sultan):69
 Mûsa(peygamber):20,80,114,115,
 134,243,245
 Mûsâ-yı Kâzım:80
 Mu'tasim(Halife):55
 Müsteri:223
- Nevçizâde 'Atâyi ve Hamsesi(Kor-
 tantamur,Tunca):69,73,90,97,118
 Nevçizâde 'Atâyi ve Heft-hân
 Mesnevisi(Karacan,Turgut):46
 Nil:110,159,160
 Nizâmî(Seyh):33,35-42(her sayfa-
 da),43,45,46,48,49,50,51,5
 53,54,56,59,60,63,64,65,68,
 69,70,72,74,75,76,77,78,82,
 83,84,88,89,90,92,93,95,10
 100,106,107,110,111,115,11
 116,117,118,125,162,166,
 167,172,182,260
 Nizâmî,Mahzen-i Esrâr(Gençosman,
 Me hmet Nuri):33
 Nûr suresi:210
 Nûşirevân-i 'Adil:34,54,58,78,10
 107,113,118,217

N

- Nâhid:229
 Nakkâş Bâlî:1,3,4
 Nakş-ı Hayâl(Âzerî):35,43,60,
 63,64,89,90,97
 Nâsır-ı Mustansîri:79
 Nâsîrüddin 'Ubeydullah-ı Nakş-
 bendi:50,51
 Necâti:117
 Nefhatü'l-ezhâr(Atâyi):35,45,
 46,69,72,73
 Nevçizâde Atâyi:35,45,46,47,69,
 70,71,73,97
 Nerîmân:216

D

- Okuyucu,Cihan:64,65
 XIII.-XV.Yüzyıl(ilk yarım) Mes-
 nevilerinde Mevlânâ Tesiri(Çe-
 lebioğlu,Amil):96
 Osman(halife):82
 Osmanlı Müellifleri(Mehmed Ta-
 hîr,Bursali):2,12,13,14,16,20,
 21,32,37,38,43,45,98
 Osmanlı Tarihi(Uzunçarsılı,İb-
 rahim Hakkı):9
 Owens.-Meredith:1
 Ozak,Muzaffer:60

Ö

Ömer(halife):78,82,94,219

Ömer Abdülaziz:52

Öz,Yusuf:39,51,119

Riyāzī:1,3,4,5,9,10,11,12,14,18,

19,21,23,38

Riyāzü'l-cinān(Cinānī):35,36,45,
64,68,69

P

Penc-Genc(Celīlī):37

Pertsch,Wilhelm:26,69

Pervin:210

Pīr Muhammed(bkz.Rahmī,Bur-
salı)

Pīr Muhammed Çelebi:72 .

Riyāzü's-su'arā(Riyāzī):1,3,4,5,
9,10,11,12,14,18,19,21,23,

28

Rūm:4,29,30,36,78,97,259

Rumeli:27

Rüstem-i Destān:180,216

S

Pīrī(bkz.Rahmī,Bursalı)

Sā'dī:107,111,187

Pūr:216

Sālih Çelebi(Celalzade):11,12,15

Sām:216

Sānī:32

Sārā:191

Rābi'a:54,85,86,94

Sarı Saltık Baba Tekkesi:70

Rahmī(Bursalı):1-17(her say-
fada),19-26(her sayfada),
28,29,30,31,32,35,47,97,
99,100,105,106,107,109-
125(her sayfada),137,181

Sāriye:82

Rahmī Çelebi(bkz.Rahmī,Bursalı)

Sehī Beg(Edirneli):2,3,4,6,9,12,
28,37

Rahmī(Kırımlı):16

Selçuk,Muhammet:42,76,77,78,82

Ravzatü'l-envār(Hayālī):35,47,
89,90,92,93,95,96

Selīm(Yavuz Sultan):4

Ravzatü'l-envār(Hacū-yı Kirmā-
nī):35,47,49

Selīm ibni Süleyman(II. Sultan):

Refref:109,143

12,16,19,26,65,83,84,99,
100,111,178

Rızāzāde Şafak:49,50

Selmān-ı Sāvecī:29

Rieu,Charles:23,74

Sencer(Sultan):34,58

Sicill-i Osmānī(Mehmed Süreyya):
2,13,14,16,21,32,98

Siyāvuş:217

Sohbet-nāme(Emīrī):35,47,97

- Sohbetü'l-ebkār('Atāyī):46,
47
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi(Erciyes Univ.):64
Subhatü'l-ebrār(Cāmī):47,89
Süleymān(peygamber):34,58,59,
60,154,220,222
Süleymān(Kānūnī Sultan):3,9,
10,23,70,76,77,84,100,
178
Süleymaniye Ktb.:16,60,75,83,
90
Sünbül Ef.:85
Süreyyā:189
- Şeyh Ebū İshak Kazrūnī:49
Şeyh Eminüddin Kazrūnī:49
Şeyh Cüneyd:93,96
Şeyh Habib-i Neccār:87,89
Şeyh Hüseyin-i bī-cān:86
Şeyh-i Irakī:54
Şeyh Rüzbehān:51,52
Şeyh Şiblī:93,96
Şeyh Şihābüddin-i Sühreverdi:
55,110,146
Şeyh Vefā:80
Şirir Mecmualarında XVI. ve XVII.
Asır Divan Şiiri(Tarlan,Ali Ni-
had):2,3,5,11,12,16,17,20,22,28,
32
Şirin:197

- Ş
- Şāfi'i(imam):77
Şāh(Şāh u Gedā,Rahmī):24,25
Şāh-i Gāzī:54
Şāh u Dervīş(Hilālī):20,21,22
Şāh u Dervīş(Rahmī):17,21
Şāh u Gedā(Rahmī):20,21,22,
23,24,25,28,98
Şāh u Gedā(Yahyā):21,23
Şam:54,80
Şefik-i Naki:80
Şeh-nāme(Firdevsi):73
Şehzāde Mustafa:3,9,10,18
Şemsüddin Muhammed Sāyin:49
Şemseddin Sami:8,10,11,13,14,
16,21,37,98
Seyh Arslan:86
Seyh Attār:50
Seyh Eāyezid:54

- T
- Tācüddin Girihbend:4
Talha:80
Tārih-i Edebiyyāt-i İrān(Rızā-
zāde Şafak):49,50
Tarsus:67
Tarlan,Ali Nihad:2,3,5,11,12,16,
17,20,22,28,32
Tehemten:216,239
Tezkire-i Latīfī(Latīfī):4,5,6,
9,12,16,17,20,28
Tezkire-i Sehī:3,4,6,9,12,28,37
Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı
İsimler Sözlüğü:2
Tezkiretü's-su'arā(Beyānī):1,2,
3,5,9,11,12,13,14,18,31,
37,38,43

- Tezkiretü's-su'arā(Hasan
 Çelebi):1,2,3,4,5,8,9,10,
 11 11,12,14,17,20,30,37,
 The Chester Beatty Library
 (Minorsky,Vladimir):75
- Tırnova:69
 Timur:74
 Topkapı Saray Müzesi Ktb.:
 60
- Tuhfe-i Nailī(Tuman,Nail):2,
 13,14,17,37,
- Tuhfetü'l-ahrār(Cāmī):35,38,
 40,44,47,50,51,53,64,69,
 98,100,117,119,123,125
- Tuhfetü'l usşāk('Alī):35,43,44
 83,84,87,88,89,90
- Tuman Nail:2,13,14,17,37,69,
 76,77
- Tür Dağı:114,240
- Türk Ansiklopedisi(T.A.):2,3,5,
 13,22,38
- Türk Dili(Belleten):23
- Türk Dili Dergisi:74
- Türk Edebiyatı Tarihi(Kocatürk,
 Vasfi Mahir):20
- Türk Edebiyatı Tarihi(Levend,
 Agâh Sırri):36,41,47,68,75,76,
 77,98
- Türk Edebiyatında Şehrengizler
 ve Şehrengizlerde İstanbul(Le-
 vend,Agâh Sırri):26,27
- Türk Şairleri(Ergun,Sadettin
 Nûzhet):37
- Türkî-güy(bkz.Mîr Haydar)
- Türkiye:98
 Türkmen,Erkan:48
- U
- Uryan Muhammed Dede:69,78
 Uşşākî Tekkesi:60
 Uzunçarsılı,İbrahim Hakkı:9
- Ü
- Ünver,Ismail:42,57,59,60,75,76,
 Üsküp:71
- V
- Vahşî,47,76
 Vâmik:197,233
 Vassâf:36
 Veysel Karânî:87
- Y
- Yahyâ(vezir):65
 Yahyâ Beg(Taşlıcalı):7,8,10,21,
 23,35,41,47,76,77,78,82,83,97
 Yahyâ Ef.(Şeyhülislam):69
 Yâkût-ı Hamevî:55
 Yalatkaya,Şerafettin:2
 Yemen:71
 Yenişehir(Bursa):12-,13,14,25
 26,27
 Yenişehir Şehrengizi(Rahmî) :
 25,26

Yūsuf(Peygamber):7,18,61,

80,112,117,121,122,

123,201,202

Yūsuf u Züleyhā(Celīlī):37,38

Z

Zağanos Paşa:92

Zāti:8

Zāvīl:180

Zevi?n-nūhye:261

Zeynülâbidîn(İmam):55

Zübdetü'l-eş-âr(Fâizi):14

Zuhâl:167

Züleyhâ:80

Zü'n-nûn:231